

REVISTA ISTORICĂ

Anul XVII, N-le 10-12.

Octombrie-December 1931.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE
N. IORGA
cu concursul
mai multor specialiști

SUMARIUL :

- N. Iorga* : Cărți reprezentative în viața omenirii, V. Epoca modernă : I. Felix Platter. II. Bacon din „Essays”. III. Un martor al luptei comuneros-ilor spanioli. IV. Ercilla. V. Busbecq. VI. Benvenuto Cellini.
- ” ” Note din Toppeltin.
- ” ” O danie a soacrei lui Mihai Racoviță.
- ” ” Încă un act privitor la tatăl lui Ioan-Vodă Calimachi.
- ” ” Note de istorie mai nouă a Românilor.
- ” ” Pretinsa călătorie „agricolă” în Europa a unui boier român la 1776.
- ” ” O singhelie a episcopului de Buzău Costandie Filii.
- Pamfil C. Georgian* : Cîteva documente privitoare la mănăstirile românești.
- Elena Eftimiu* : Relațiuni ceho-romine în trecut.
- Documente de *Pamfil C. Georgian* și *G. D. Florescu*.
Dări de samă și Cronică de *N. Iorga*.

1931

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 35 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Anul al XVII-lea, n-le 10-12.

Octombrie-Decembrie 1931.

Cărți reprezentative în viața omenirii. — V.

Epoca modernă.

I.

Felix Platter.

Pentru un secol de învățătură, adesea ori seacă, precum e secolul al XVI-lea, foarte rari sînt lămuririle asupra vieții doritorilor tineri de învățătură din acel timp, a studenților.

De aceia a fost foarte bine venită publicarea însemnărilor, întinse și deosebit de prețioase, din 1612, ale lui Felix Platter († 28 Iulie 1614), fiu de burghes din Berna și înscris la Facultatea de Medicină din Montpellier¹.

O familie de muncă modestă. Mama lucrează, fiul fățuiește până-și sîngerează degetele.

Fiul lui Toma Platter, tipograf și dascăl, predicator calvin, a găsit acasă la dînsul chiar obișnuința învățaturii sprijinite pe cunoașterea adîncă a limbilor clasice. La nașterea lui i se prezice astfel fericirea, legată ca dorință de însuși numele lui: „Ni me fallit animus, hic puer felix erit“. Cel care-l botează e Paulus Phrygius, care, bine înțeles, n’avea nimic a face cu Frigia; naș îi e și Simon Gryphäus². În jur, peste acești buni creștini, numai Myconis, Vesalius, Gemuseus, Frobenius, Lothonius, Coccius, Cellarius, Thorinus, Catalanus, Dulphius, Garinus, Oporinus, Pedionus și cite altele, până și la clericii Lykostheus, Epiphanius, Hermes, Eucharisus. Cîte o femeie se chiamă Paschasia, lîngă tovarășe cu nume biblice: Sara și Rebeca.

---

¹ Felix Platter, *Tagebuchblätter aus dem Jugendleben eines deutschen Arztes des 16. Jahrhunderts*, hggb. von Horst Kohl, în „Voigtländers Quellenbücher“.

² Cursul învățăturilor e acesta: în primul rînd „Dialecta in Paedagogium“, apoi „Coelius orator“. Pentru grecește „Compendium Fuchsii“, lîngă fizică. Pentru medicină, Hipocrate.

Într'o astfel de societate, învățămîntul se sprijină pe „poesia latină“, *latenische Poeterei*, pe *das Griechische purum*, atît de ținut în samă, încît pentru că nu l-a studiat bine copilul, tatăl îl plesnește peste ochi. Un Karl Uttenhovius e definit ca „puternicul Grec și poet“. La școală, Toma face să se joace piese latine ca „Hypocrisis“, în care este și o Psyche încunjurată de îngeri. Și aiurea se represintă Plaut (*Aulularia*, *Phormio*), copiii în haine pastorale recită ecloge latine, pe cînd în biserica Augustinilor rectorul și școlarii presintă comedii ca *Zacheu* și *Aman*. În piață se poate gusta „Convertirea lui Pavel“, în Tîrgul Cărnii „Susana“. Acasă, Felix vede jucîndu-se tragedia nouă *Saul*. Tatăl însuși scrie o comedie, *Der Wirt zum düren Ast*, „Birtaşul de la craca uscată“.

Alături de iubirea pentru antichitate, este și credința față de noile doctrine ale stăpînului Genevei vecine, Calvin. Toma a tipărit pe acesta și e un mare dușman al preoților catolici, închinători de idoli. „Tata“, spune scriitorul, „mi-a arătat pe Ioan Calvin, care tocmai atunci venia de la Strassburg la Geneva; a vorbit mult cu tata, care-i tipărise prima carte, *Christianae religionis Institutiones*, în anul 1536, cînd m'am născut eu“.

Dar, pentru devotamentul față de cărțile latine și grecești și pentru acest fanatic sentiment al reformei religioase necesare, nu trebuie să se creadă că Basel, „larg cunoscuta cetate, veselă, plăcută“, acest centru de „libertate helvetică“, acel izvor de învățatură reformată, se despărțise de vioiciunea și spontaneitatea veselă a evului mediu. Arcași trag pe Piața Sfîntului Petru. Paiafi apar cu trîmbiți și cu tobe, măști de glumă și de spaimă, care ieau cu varga din urmă pe copii.

Evenimentele de politică externă nu prea au răsunet, și patriotismul local, făcut mai mult din obișnuință, e slab. Copilul vede inscripția din 1357 a triumfului bernese, ca și steagurile rupte după bătălia din 1544 în Piemont. Sînt între cetățeni dintre aceia cari au luat parte la douăzeci de lupte, până la aceia din Franța războaielor de religie, la Montcontour. Cum Carol Quintul bătrîn e, în ultima din campaniile lui, la Metz, orașul se teme nu cumva puternicul Împărat să-și fi pus ochii și pe dînsul.

La cinsprezece ani, Felix se duce să învețe medicina la Montpellier. Întăia oară și-a părăsit casa și e desorientat, îngrijorat și trist. Toată această lume străină îl uimește și-l sperie. Călătoria

de la un loc la altul, de la un han la alt han, o zugrăvește el cu de-amănuntul. Se simte liniștit numai cînd i se deschide liniștitoarea perspectivă a cîmpului cu ierburi mirositoare.

Tînărul, căruia tata n'a avut tăria de a-i spune până la capăt *Felix, vale*¹, pleacă de acasă cu „două cămăși și o năframă“, avînd în buzunar „patru coroane în aur și trei în monedă mică“, plus un *Wallis-Thaler* de-al lui Mathias Schinner, pe care-l va păstra cu sfințenie pentru a-l aduce înapoi. Ca alimentație, „un iepure de casă fript“.

Trece prin Lausanne și ajunge la Geneva, văzînd în cale Savoiazari, țerani și calici cu castane, pîne neagră și vin, oameni gata de ceartă. În capitala calvinismului are fericirea de a vedea pe profetul însuși, care-i zice „mi Felix“ și-i recomandă pe chirurgul Michel Édouard din Montpellier; păcat numai că străinul nu înțelege predica lui Calvin înaintea marii mulțimi care-l ascultă! Prin St. Maurice, cu hanul „la Pălăria Cardinalului“, iată-i coborît la Lyon, unde întîmpină primul cas de condamnat la moarte pentru idei religioase.

La Vienne îl interesează vechiul turn; îi iese înainte profesorul copiilor regelui, cu care vorbește în limba latină. La Orange îi atrage privirile arcul de triumf. La Avignon numai, unde stă la han cu niște marinari, îl prinde dorul de acasă. Iea de cap calul, care nechiază, „ca și cum și lui i-ar părea rău de singurătatea noastră“. La Nîmes vede amfiteatrul cu lupoaica. Așa ajunge la Montpellier, unde se înscrie: „descriptus fuit în albo studiosorum medicinae“.

Montpellier e un oraș de graniță, cu atmosferă în mare parte spaniolă, cu o populație în care sînt mulți marani de sînge evreiesc și în care studenții își fac de cap.

Și fete asistă, *Demoisellen*.

Învățătura nu stoarce prea mult puterile lui, care cîntă afita din alăută, de i se zice: *L'Allemand du luth*. Dimineța și seara însă programul prevede cîte două, trei lecții, la Guichard, Guichardus, la bătrînul decan Griphius, la Sabranus, la Saporta, la Scyronius cancelariul, la Rondelet, la Fontanus, la Bocandus: pe cîte unul stu-

¹ „Cînd mi-a dat mîna și voia să-și iele rămas bun și să zică: *Felix, vale*, n'a putut rosti *vale*: a zis *va* și a plecat trist. Aceasta mi-a mișcat foarte inima, așa încît pe urmă am făcut drumul mai trist, pe cînd la început mă bucurasem de dînsul.“ O sentimentalitate ca a lui Rousseau, un vînt de romantism încă de pe atunci...

denții îl silesc să vie la oară. Noaptea, gazda, Catalan, pune pe finăru l Elvețian să cetească din Biblia latină și-i vorbește contra idolilor sau îi dă știri despre biruințele creștinătății contra Turcilor. Bine înțeles, școlarul își iea dreptul să mănince în post languste, raci, pești, lîngă cepe și andive, și le scaldă în vinul roșu generos al Sudului. Ba se mai desface și ca să caute pe malul Mării vecine, în nisipul cald în Februar, oase de sepie.

O lume de cărturari e în legătură cu gazda aceasta, în casa căruia se cetește Plaut, *Amfitrionul* lui : Thomas Guéruin și tipograful Bonhomme din Lyon. Dar Platter găsește și oameni de la el de-acasă : poetul Lorichius, un om de la Skt. Gall, altul din Basel, doi garzi ai regelui Navarei, Jacob Heilmann și Fritz din Zürich, pe lîngă alții din Leipzig, din Flandra, din Piemont. Luteranii nu sînt însă bine văzuți. Se ieau măsuri, cu un comisar din Toulouse, contra lor : „așa se numiau atunci creștinii reformați ; numele de calvin și hughenot nu erau încă în us“. Și pentru orice păcat dovedit față de legea catolică, eșafodul sau arderea în efigie, cum a fost cazul cu sora episcopului chiar, și cu soțul ei.

Dar, înainte de toate, se petrece, zgomotos, din toată inima, scandalos, și până la crimă, toate patimile fiind deslănțuite, măcar până la vrista cumințeniei.

Procesii, ca aceia pentru victoria regelui Franciei la Metz, cu alaiul în haine albe, cu musică de Crăciun, cu luminări colorate, și steaguri, răspîndind bomboane din linguri de argint. Zburdăciuni de noapte cu musică, baluri cu „Demoisellen“, jucându-se o serie de danțuri provinciale (*ballieren*) : *braille*, *gaillarde*, *la volte*, *la dîreschene*. Autorului îi place să iea la joc pe fata lui Rondelet. Une ori danțul e pe cergi catalane, „ca să nu audă vecinii“. Hramuri ca de ziua Regilor, cînd Nemții aduc lăutari și întind masă. Botezuri, ca a fetei lui Griphius. Mascarade la *Mardi Gras*. *Aubade* la fereasta fetelor. Chefuri cu *muscut* și *hypocras*. Cîte un medieval *tournoi*.

Nunți : a fetei lui Franciscus Fontaninus, în mijlocul căreia se aude strigătul „Retirez-vous, Flavigny“, pentru ca îndată acesta, străpuus, să strige. „Je suis mort“, a Isabellei Catalan, cu un negustor din Béziers, și studentul nostru „se lasă în vorbă foarte prietenește, de mai a ajuns să se amorezeze nebun“¹, cu Jeanne

¹ Eine gar freundliche Jungfrau, die in Tanz und Gespräch gar freundlich zu mir tat, dass ich mich in sie schier vernarrte.

de Sos, care va lua pe un Saporta. Fără a mai pomeni cofetăriile.

Execuțiile în piața publică, unde de obicei apar ceva *bateliers* cu animale îmblinzite și femei jucând pe funie, groaznicele execuții, cu membre sfărâmate și carne sfîrîind, atrag pe acești tineri necontenit pe străzi, ocupație pe care ei o numesc *gassatum*. Între altele, Platter, care a jucat la bal cu iubita viitorului Despot-Vodă, Gillette d'André, vede cum acesta, vinovat de omor din cauza ei, e executat în efigie¹. Și pentru părăsirea legii se suie cineva pe eșafod, spre distracția bunilor creștini, fii credincioși ai micii Biserica. Și pentru isprăvi de vrăjitori. Une ori și osînditul contribuie la spectacol, făcîndu-și rugăciunea în versuri: „priez Sainte Marie, qu'elle prie son fils de me donner le paradis“.

Se merge noaptea, de haz, dar și din sărăcie, la furat cadavrele pentru disecție; cînd prada macabră se aduce acasă de bandă, care a scăpat de păzitori, e și surprinderea descoperirii: un copil, ori cutare femeie, ori un coleg. O asemenea întreprindere nocturnă se chiamă: a merge *cadaveratum*.

Dar, cu toată vecinătatea Turcilor, cari sînt la Aigues-Mortes cu douăzeci și cinci de galere, la Frontignan cu optsprezece, se iese în zilele cele bune, cu soare, la cules flori, *herbatum*, primblarea trebuind să se prefacă mai târziu într'o excursie de-a lungul acestei frumoase și necunoscute Francii. Astfel, la Frontignan chiar, „unde crește mușcata“ și unde e „demoiselle Marthe Guichichandre“, la Nîmes, unde străinul admiră podul și „statuia lui Romul“, la Avignon, cu vederea Rhônului, la Marseille și la Arles, cu urmele antice, la Maguelonne și la Aigues-Mortes, la Béziers, la Carcassonne și Toulouse, „puternic oraș“, la Agen și Bordeaux, la Amboise, Blois, Orléans, la Paris și St. Denis, la Bourges și Dijon, la Besançon și, dincolo de hotar, la Montbéliard. Astfel se îndeplineau visurile de copil ale aceleia care-și construisese pentru plăcere corăbioare de lemn.

El va mai călători, în 1577, 1596, 1598, dar deocamdată vine acasă să-și treacă examenele.

Cunoaștem prin notele lui cum se făcea acela de doctorat la Basel. Întăiu anunț la biserică. În perorație se explică Galienus. Apoi se face petiția (*petiren*) la decan. *Tentamenul*, încercarea, ține trei oare; două teme rămîn pe a doua zi, cînd se cetește și

¹ V. această *Revistă* pe 1931, p. 35.

din Galienus și din Hipocraț însuși, discuția ocupînd trei oare. Disputația publică are loc în *Aula medicorum*, de la șapte la douăsprezece.

Așa numai se capătă voia presintării la doctorat, pentru care el însuși alege ziua promovării, cu doi „promotori“. La patru parohii se publică „iatimația“. Candidatul, care trebuie să „profeseze *ex tempore*“, e în haină neagră căptușită cu mătăasă, dar cu pantaloni de aiaz roșu. E dus de decan și pedel cu buzdu-ganele în mîină la catedră pentru *improptu* și interpretarea din carte.

Doctorul va scrie cărți prețuite pe vremea lui (*De corporis humani structura et usu*, în 1583, *Praxeos medicae opus* în 1602-7; *Observationes in hominis affectibus plerisque*, în 1614). El va fi, în timpul ciumei din 1563-4, unul din medicii orașului și spitalului. Însuși va spune cu mîndrie că a fost present la nu mai puțin de șapte epidemii în orașul său și a ajutat la cinci, fără a se îmbolnăvi.

Dar, pe cînd opera lui de profesor e de mult total uitată și serviciile sale de curant vor fi fost mai mult de încurajare și mîngîiere, rămin paginiile în care studentul și-a însemnat, mai mult decît truda din fiecare zi, viața de zbucium bucuros a celor d'întăiu ani de tineretă.

II.

Bacon din „Essays“

De la un biet student care ține să nu se uite isprăvile sale proprii și ale colegilor, trecem la unul din marii oameni ai secolului al XVI-lea și la aceia din cărțile lui care nu e cea mai importantă din punct de vedere al ideilor, dar care a fost mai mult cetită și înțeleasă de oamenii din acea vreme: la Bacon și la „Essays“ ale lui.

Născut la 22 Ianuar 1560 († 9 April 1626), Bacon de Verulam, viconte de St. Albans, poate fi privit, prin toată pregătirea lui, prin călătoriile la Roma, la Paris (1577-80), prin data întrării în Parlament (la 1595) — de și situația de sollicitor general e din 1607, cancelariatul din 1617-8 și condamnarea din Maiu 1621 — ca un om din acel veac în care știința, ideia e mai îndrăzneță

și mai plină de semeție, în același timp când forma păstrează încă tot fărmecele de naivitate al evului mediu.

Nu e locul a se vorbi aici de opere așa de epocale ca *Magna Restauratio scientiarum* sau *Novum Organum*, de „Pregătirea la istoria naturală și experimentală“, de considerațiile asupra „demonității și progresului științelor“ (*De dignitate et augmentis scientiarum*), nici chiar de lucrările de istorie ale lui Bacon, sau de „Noua Atlantidă“. Din punctul de vedere al acestei serii de studii, ceea ce interesează e mai ales cărticica de cugetări pe înțelesul oricui asupra rosturilor vieții.

Omul superior, care în atâtea direcții a precedat timpurile noastre, nu e numai un cercetător al adevărului, un curios de lucruri nouă, un gîcitor de metode și un închipuitor de sisteme; el își atribuie, cu toată convingerea și hotărîrea, o misiune. „Mă cred“, scrie el, „născut pentru folosul omenirii“¹, căreia de aceea, și nu pentru gloria sa personală sau pentru mulțămirea sa însăși, vrea să-i arăte o cale nouă, care s'o ducă spre o fericire pe care încă n'a avut-o.

De aceea, „Încercările“ lui, *dibuirile* lui în toate domeniile privitoare la om sînt așa de *umane*. Altfel decît în solemnele cărți latine de teorie, el se vădește pe sine, cu amintirile personale, multiple și variate, despre oameni și despre lucruri. Casuri din Anglia, din Rusia chiar sînt aduse înainte, fără a fi vre-odată și anume căutate. Vorbind de mine, el spune că în Țerile-de-Jos sînt „cele mai bune de de-asupra pămîntului“. Acolo egalitatea între toate categoriile omenești își aduce roadele. Și în cantoanele elvețiene e bine, pentru că s'a stabilit între ei o solidaritate activă, ceea ce numește el o „utilitate“.

De pe unde a fost, culege impresii și învățăături. Din Escorial, din Vatican, unde i se pare că nicio cameră a vechiului palat nu e în adevăr frumoasă. Și el închipuiește o clădire așa cum s'ar cuveni să fie. Neapărat grădină, căci „grădina e cea mai pură din plăcerile umane“, grădină cu gazon, cu alei acoperite, sămănuate cu pruni, în care figuri de ceramică, la modă atunci, cu munți artificiali, piramide și fîșniri de apă, întocmai cum le-a văzut în Spania și cum s'a introdus apoi obiceiul pretutindeni. Florile să fie rînduite așa încît orice anotimp să li aibă înflorirea; grote,

---

¹ Ego cum me ad utilitates humanas natum existimarem.

fintini să nu lipsească. În mijlocul unei curți separate, clădirea să se ridice, sub cupole, cu galerii, cu ferestre de cristal, dominată de un turn înalt. Și să nu-i lipsească săpăturile în lemn, statuile, pe lângă pictura de la sine înțeleasă.

În același timp, el dă pentru călătorii, pe care le recomandă, sfaturi care sînt de urmat și astăzi. Se va pleca în grup, dacă se poate cu vre-un ambasador, în liniște și ordine, avînd cu sine recomandajii, dar și cărți, și însemnîndu-se zilnic ce se vede, purtîndu-se și o corespondență. Ce se va vedea? Curți și săli de judecată, dar, nu mai puțin, „biserici și mănăstiri, cu monumentele din ele, zidurile și fortificațiile cetăților și orașelor..., antichitățile și ruinele“. Ca distracții, să se caute „comedii, dar acelea la care merge cea mai bună speță de persoane“, „cabinete“ și colecții de „rarități“. Dar nu „triumfuri, mascarade, petreceri, nunți¹, îngropări și execuții capitale“. Și — cît e de prețios, aice, sfatul! — să nu se uite țara de naștere, să nu se sacrifice unui bolnav exotism, să rămîie cineva credincios celor de acasă. Să nu pară că schimbă obiceiurile țerii sale pentru cele din locuri străine, ci numai să puie flori din ce a învățat afară în datinele țerii sale.

„Încercările“ nu dau expuneri logice, ci resumă adesea judecata în formele clare și scurte, de o înțelepciune populară adîncă, adesea însuflețite de poezie, care rămîn. Astfel: „Soarta e ca un tîrg, unde, de multe ori, dacă stai puțin, prețul scade“. „Dacă un om veghează prea mult, poate să-l prindă somnul.“ „În general e bine să încredințezi începuturile tuturor marilor acțiuni lui Argus cel cu o sută de ochi și sfîrșiturile lui Briareu cel cu o sută de mini.“ „Cine împachetează cărțile poate să nu joace bine.“ „Fețele sînt numai o galerie de portrete și conversația numai un sunet de chimval cînd nu e iubire.“ „Bănuielele între cugetări sînt ca buhnele între păsări, care zboară într'amurg.“ „Cea mai bună parte din frumusețea e aceia pe care n'o poate exprima pictura.“ „Faima e ca un rîu care duce lucruri ușoare și umflate și îneacă pe cele grele și solide.“ „Vernisul nu face numai ca lemnul să străluce, ci să și dureze.“ „Vanitoșii sînt desprețul cumișilor, admirația nebunilor, idoli paraziților și sclavii propriei lor lăudăroșii.“ „Unde teascul e strîns prea tare, iese vinul aspru, care miroasă a piatră.“

¹ Dar e pentru danțuri, mai ales cele cu musică — *active in song* — și dialog. Vorbește de măști și parfumuri.

Un sănătos humor nu lipsește, „spirit, dar nu amărăciune“, cum zice el însuși. Cetim: „Stăi pentru ca să isprăvim mai răpede“. „Francesii sînt mai cumiți de cum par și Spaniolii par mai cumiți de cum sînt“.

Un adînc sentiment religios, presintat cu o discreție care nu înlătură hotărîrea, însufletește cugetarea cercetătorului tainelor până atunci nelămurite ale naturii. Filosofia superficială e născătoare de ateism. Dogmele rătăcesc une ori: mai bine nicio idee despre Dumnezeu decît una falsă. Dar, spune el cu avînt, „aș crede mai curînd toate fabulele legendei și Talmudul și Coranul decît că acest corp universal e fără o minte.“ Și aiurea: „De sigur e cerul pe pămînt o minte omenească mișcată în caritate, odihnită în Providență și orientată după polurile adevărului.“ Gîndind așa, moartea nu-l sperie: „e tot așa de natural să mori ca și a fi născut“. Din această concepție iese și adevărata morală, de claritate și decisiune: „Trecînd de la adevărul teologic și filosofic la adevărul afacerilor politice, se va recunoaște și de acei cari n'o practică aceia că o purtare clară și rotundă este onoarea naturii umane.“ Iar „minciuna chiamă judecata lui Dumnezeu asupra generațiilor oamenilor“.

Religia însă trebuie să fie sigură: una și nediscutabilă. Îndată ce lipsește unitatea, sufletele se îndepărtează de Biserică, pe cînd cu o Biserică fără șovăieli „pacea externă a ei se preface în pacea conștiinții“.

Deci e contra divergențelor, a „sectelor“, care trezesc spiritul revoluționar și măgulesc patimile. „Oamenii creiază opoziții care nu sînt.“ Cînd le aflî în cete, să cauți a cîștiga pe șefi. Violențele nu sînt bune, declară omul care a trăit în mijlocul urilor ucigașe, deslănțuite în numele lui Dumnezeu cel iertător și bun. Să nu se întrebuinteze sabia lui Mohammed, „afară de casurile de scandal deschis, de blasfemie sau amestec de uneltiri contra Statului, cu atît mai puțin să nutrească sedițiuni, să autorizeze conspirații și rebeliune, să puie sabia în minile poporului și tot așa tînzînd la subversiunea oricărui guvern, care e orînduit de Dumnezeu“. Să nu se „propage religia prin războaie sau prin persecuții sîngeroase!“ „Ce ar fi zis Lucrețiu dacă ar fi știut de masacrul din Franța ori de complotul pulberii din Anglia?“

Ca regulă generală, nicio supărare pe omul cel rău. „De ce să fui supărat“, zice acela care a suferit de la contemporanii și prie-

tenii săi și desonoarea, „pe un om care se iubește pe el însuși mai mult decât pe mine?“ El e ca spînuț, care nu poate decât să înțepe, ca „săgeata care placă prin întunec“, oarbă. Răsbunătorii se chinuiesc neconținut pe ei înțiu. „Omul care se gîndește la revanșă își ține deschise rănile care altfel s'ar tămădui.“ Și, mai la urmă, ce e chiar suferința pe care el țiu-o dă decât „binecuvîntarea Noului Testament“? Și la aceasta el adaugă aceste cugetări de o frumuseță deosebită, în care se cuprinde poate amintirea atitor dureri ale sale, de și lovitura cea mare i-a venit mai tîrziu numai: „Prosperitatea nu e fără multe temeri și neplăceri, și adversitatea nu e fără multe mîngîieri și speranțe. Vedem doar în operele de fantastic că e mai plăcut să ai o operă veselă (*lonely*) pe un teren trist și sumbru decât să ai o operă întunecată și melancolică pe un fond vesel (*lightsome*).“ Căci „virtutea, de sigur, e ca mirezmele prețioase, care sînt mai mirositoare cînd le arzi ori le strivești. Prosperitatea poate mai bine să descopere vîțiul, dar și adversitatea descopere virtutea.“

Eroism față de loviturile sorții, împăcare cu durerile fatale; dar virtutea care se compune din aceste elemente nu trebuie să iasă în drum și să umple lumea de zgomot. Bacon e în această privință tovarășul lui Carlyle, profetul tăcerii. „Goliciunea e nepotrivită în suflet ca și în trup... Acel care flecărește ce știe va flecări și ce nu știe.“ Discreția poate merge, spune el, până și la disimulație, de și din practică știe că „speța cea mai slabă de politicieni sînt ipocriții cei mai mari“.

Statele, după socotința lui Bacon, nu sînt în funcțiune nici de teritoriu, nici de număr al locuitorilor, nici de al meșteșugarilor pașnici, moleșiți, ci de organizarea lor, mai ales aceia pentru războiu, pe uscat sau și pe mare. Dominația maritimă e doar „unul din principalele domnii ale regatului Marii Britanii“, care astfel și-a căpătat Indiile.

O armată nu trebuie să fie alcătuită din mercenari, nici să aibă un caracter pur aristocratic: cu oameni din mulțime, cu țerani au bătut Englesii pe Francesi, și Henric al VII-lea, a cărui istorie a scris-o Bacon, a făcut bine dîndu-li pămînt. I se pare că este o asemănare cu Polonia, în care „servitori liberi ajută pe nobili“.

State of free servants and attendants upon noblemen and gentlemen, which are by no ways inferior unto the Germans for arms.

Dar străinii, bine amestecați cu localnicii, nu trebuie răspinși de loc; numai cât ramurile să rămîie în raportul convenit cu trunchiul. Așa au făcut Romanii, încetățenind și colonisînd. Astfel, de fapt, „lumea s'a întins asupra Romanilor“. Spaniolii, acum, ieau ca soldat sau ofițer pe oricine, și ei au ajuns a birui pe Turci, popor atît de militar, dar astăzi decăzut. Era bine odinioară cînd învingătorul avea ca răsplată triumful.

„Un războiu drept și onorabil e adevăratul exercițiu.“ Și onorabil i se pare acestui reprezentant al unui popor care privighiază și nu iartă, și războiul preventiv el însuși: „Nici nu trebuie primită părerea unor oameni de școală că un războiu nu se poate face drept decît după o injurie sau provocare, pentru că o teamă dreaptă sau un pericol iminent pot fi, fără îndoială, de și nu s'a dat nicio lovitură, dreaptă cauză de războiu“.

Observațiile asupra războiului în toate timpurile sînt pătrunzătoare, une ori profetice. Bacon știe că direcția atacurilor a fost totdeauna de la Nord la Sud, că odată se urmăria linia Est-Vest. El își dă samă că une ori o nație se revarsă ca un potop pentru că populația s'a înmulțit fără a fi prevăzută mijloacele de traiu, și astfel el premerge economiștilor de mai tîrziu. Se creiază mari Imperii, în care apoi se încuibează demoralisarea, și fragmente se împrăștie, „fiecare pasăre luîndu-și o parte“. Vede astfel sfîrșitul mării Spaniei lui Carol Quintul și a lui Filip al II-lea: „așa s'ar putea să i se întîmple Spaniei, dacă ar fi să se sfarme“.

Bacon încearcă o sociologie politică. Împărțiri pitorești, neașteptate, de un caracter artificial, despart pentru el pe membrii societății. Sus: citori, legiuitori, liberatori, cuceritori și *patres patriae*. Jos: îngrijitorii — *participes curarum* —, războinicii — *duces belli* — și *negotiis pares*, fără a mai socoti pe cei ce se sacrifică.

Fără regalitate, viitorul cancelar nu vede un Stat. Dar regelui i se impun anume datorii: să evite tulburările, prin moderația dărilor, prin prevederea foametei, căci „rebeliunile pîntecelui sînt cele mai rele“ și poporul n'are rațiune, prin crușarea nobililor (nu ca Henric al VII-lea), prin grija de comerț și industrie, legi sumpțuare, prețuri regulate, impozite drepte, prin speranțe, dibaciu împrăștiate, prin cuvinte măsurate, căci anume formule scurte sînt „ca dinții“. Nu mai puțin, să nu se lege, ca Henric al III-lea, de un singur partid: „Căci, cînd autoritatea prinților e făcută numai acce-

soriul unei cauze și există alte legături care unesc mai strîns decît a suveranității, regii încep aproape a fi scoși din posesiune“.

O nobilime e absolut neapărată. Fără dînsa are cineva tirania de la Turci. Nefiind prea puternici față de Coroană, nici prea mulți, căci costă scump, ei trebuie să fie în stare a stăpîni pe cei mai jos decît dînșii. Se simte mîndria statornică a Englesului pentru exemplarele de rasă pe care le-a dat poporul său: „E un lucru respectabil să vezi un vechiu castel sau o clădire nedecăzută sau un frumos copac sănătos și desăvîrșit; cu cît mai mult să vezi o veche familie nobilă, care a stat împotriva valurilor și intemperiilor vremii, căci noua nobleță e numai fapt al puterii, cea veche a vremii.“

Nobili și curteni sînt însă două lucruri deosebite, spune acela care de la Curteni a avut să sufere. Cei d'întăiu sînt oamenii cari lucrează numai pentru dînșii. „Ca Temistocle pot să cînte din alăută, dar nu să facă dintr'un tîrg mic o cetate mare.“ Și, pentru a arăta cum este speța, se dă această amintire personală: „Am cunoscut un sfetnic și secretar care n'a venit niciodată la regina Elisabeta a Angliei cu hîrtii de semnat fără ca întăiu s'o prindă într'o afacere de Stat, cu scopul de a o face să se gîndească mai puțin la hîrtii“.

În ce privește dregătorii, regele are nevoie de sfat, ca Iupiter de Mêtis. Nu Consilii de cabinet, ca acelea din Franța și Italia, și nu discuții publice, familiare, răpezi, ca astăzi.

E contra partidelor, a „facțiunilor“. „Oamenii mărunți, în ridicarea lor, să se ție grup, dar oamenii mari, cari au putere în ei înșii, ar fi mai bine să se ție indiferenți și neutri.“ Coroana însăși suferă din astfel de asociații sau ligi. „Ligile în Stat sînt totdeauna periculoase pentru monarhi, ca unele care ridică o obligație peste obligația suveranității și fac pe rege *ca unul dintre noi — tanquam unus ex nobis* —, cum s'a văzut cu Liga din Franța.“ Grupările politice se pot mișca doar *supt* rege, ca niște planete inferioare.

Cei ce vreau să cîrmuiască au datoria de a fi „servi ai Suveranului sau Statului, ai bunului nume și ai muncii“. Nu setea de putere să-i îndemne. „Ciudată dorința de a căuta puterea și de a pierde libertatea!“ Dar „gîndurile bune, de și primite de Dumnezeu, față de oameni sînt puțin mai bune decît visurile bune, dacă nu se prefac în fapt, și aceasta nu se poate face fără putere și situație“.

O morală a omului de Stat se desface de aici, de o mare cla-

ritate și de o nobilă înălțime, orice ar fi zis acusatorii contra omului care cu atîta convingere și talent a profesat-o. Nu cu dibăcii mici se poate face politica mare. „Nimic nu face mai mult rău într'un Stat decît atunci cînd oameni dibaci trec drept înțelepți.“ Astfel statul nu poate fi decît acesta : „Fii așa de adevărat pentru tine însuți ca să nu fii fals pentru alții, mai ales regele și țara. E un prost centru al acțiunilor unui om, el însuși. Ești atunci ca pămîntul, pentru că numai el stă tare pe centrul lui, pe cînd toate lucrurile care au afinitate cu cerurile se mișcă pentru centrul altuia, căruia-i fac bine“.

Totul trebuie făcut cu discreție, cu măsură. „Purtarea unor oameni e ca un vers, în care orice silabă e măsurată : cum poate înțelege un om afaceri mari cînd își sfarmă mintea prea mult cu observații mici?“ Nu totul din carte, care nu poate spune tot, care spune ca pentru vremea ei și pentru scopul ce i s'a dat. Peste studiile, care deci trebuie luate cu înțelepciune, este înțelepciunea însăși, nescrisă, nefixată, curgînd neconținut din izvorul viu al experienței. „Unele cărți sînt de pipăit, altele de înghițit, cîteva de mestecat și digerat.“

Împotriva oricăror visiuni de moment și inovații de capriciu stă, ca o sigură învățătură, datina. „Lucrurile care au mers mult timp împreună sînt, ca să zic așa, legate (*confoederate*) între ele. Păzește-te ca nu cumva reforma să atragă schimbarea, și nu dorința de schimbare să pretindă reforma“.

Așa se poate stăpîni o societate. Negustorii, *vena porta* a nației, pot fi periculoși numai dacă-i ațîță cineva sau dacă li cad asupra sarcini prea mari, dacă se îngăduie usura, care „oprește banul, sărăcește pe negustor, strînge în puține mîni banul, scade prețul pămîntului“, etc. „În ce privește comunele negusturilor, nu e mare primejdie de la dînșii decît atunci cînd au capete mari și puternice ori dacă te amesteci în materie de religie ori în obiceiurile și mijloacele de viață“.

Și, prinzînd încă odată viitorul, marele îndrumător al omenirii, precisează și ce pot fi coloniile (*planting*). Să nu se facă prea iute, căci și ele ca și copacii cresc numai pe încetul. Să nu se trimeată nevrednici cari compromit. „E un lucru rușinos și blăstămat să iei spuma nației și oameni ticăloși, condamnați, ca să-i colonizezi.“ Și să nu se aleagă orbește orice loc, ci să se cerceteze toate posibilitățile, acordîndu-se la început tot felul de

uşurinţi. Cu „sălbatecii“ să se procedeze drept şi amabil (*justly, graciously*), dar cu pază bună; guvernorul să cîrmuiască, avînd în jurul lui Consiliul, dar puţinînd întrebuiinţa şi legile marţiale.

E programul pe care, pentru folosul şi gloria ei, de-a lungul veacurilor, Anglia îl va urma.

III.

Un martor al luptei comuneros-ilor spanioli.

Domnia lui Carol, care va deveni, în Imperiu, al cincilea, în Castilia, lîngă maică-sa Ioana, care nu e „nebună“ în fiecare zi, în Aragon, lîngă biruitorul bunic Ferdinand, care preferă însă ca moştenitor pe nepotul cu numele său, n'are, pentru cele d'întăiu timpuri, pline de neîncredere, nemulţămire şi chiar revoltă faţă de dinsul, ceva mai bun decît Castilanul Maldonado, istoric al revoltei comuneros-ilor faţă de Suveranul lor¹.

Avem a face cu o carte scrisă la bătrîneţele autorului, în 1525, şi pe care, neîndrăznind a se adresa lui Carol însuşi, ocupat cu Conciliul general, cu lupta contra Germanilor luterani şi Englesilor, o închină prinţului de Spania, viitorul Filip al II-lea, la 1-iu Decembrie 1545. Se declară „om aspru şi aproape fără nicio elocvenţă sau stil“, care simte însă datoria de a scrie cu conştiinţă de răspundere ceia ce alţii span cu uşurinţă, minţind. Totuşi citează pe Pliniu, pe Pomponiu Mela şi pe Strabon şi descrie ca în Virgiliu portul Cartaginei africane. Dintre contemporani aminteşte pe Busbeck, pentru mila Turcilor de animale, şi pe Macchiavelli, „unul din doctorii Italiei“.

Opera lui va prezenta ideile timpului în forma îndătinată a discursurilor şi va cuprinde şi dialoguri cu privire la urîtul pe care-l poate produce cetirea istoriei.

Are simţul necesităţii de a se prezenta mediul geografic. Va descrie ţara sa, arătînd cum munţii centrali despart două lumi, va califica Portugalia ca mică acasă, vastă pe mări. Schiţează în cîteva cuvinte riul Minho, care nu se aude cum curge. E mîndru că In-

¹ *El movimiento de España ó sea historia de la revolución conocida con el nombre de las comunidades de Castilla, de Juan Maldonado, trad. de José Quevedo, 1840.*

sulele Moluca au fost descoperite din Andalusia și pe Sebastian Caño, care încunjură pământul, meritînd medalie de la Carol, îl numește „îmblinzitorul Oceanului“.

Are păreri personale despre toate popoarele pe care le-a înfîlînit. Italienii, într'o epocă de concurență, nu-i plac. Se laudă că au civilizat lumea supusă lor, că sînt „Scipioni, Fabricii și Camili, cînd cei mai mulți sînt Sardanapali ori măcar n'au nimic din Catoni“. I se pare că n'au disciplină. Germanii și Francesii sînt bețivi.

În ce privește pe Spanioli, sînt mai clovenți. Se țin de ce e mai nou și dau de ce e mai rău. Nu sînt statornici: curtesanii se duc odată cu norocul. El însuși urăște pe Evrei și critică toleranța de care se împărtășesc la Germani și Francesi, cari-i introduc și în armată. Sînt falși creștini maranii, convertiți de frică supt regele Ioan al II-lea.

Maldonado n'are încredere nici în popor, supus lesne înșelărilor, nici în mersul vremii, căci „lucrurile omenești merg mai totdeauna tot spre mai rău“. Dar, la Spaniolii lui, el constată respectul față de regele legitim. Ferdinand de Aragon e pentru dînsul „regele cel bun“. Isabela e mai presus de orice laudă. Până și biata Ioana e numai „ceva rățacită.“ Carol și ca minor îi apare vrednic de supunere, căci „șaisprezece ani la un rege născut pentru a fi rege sînt mai mult decît douăzeci și cinci la un particular .

De la Donnina „regilor catolici“ începe povestirea. Filip de Austria moare; Ioana rămîne văduvă; după trei luni i se naște fiica, acea Catalina, care va fi nenorocita Ecaterina de Aragon, soția repudiată a lui Henric al VIII-lea, mama reginei Maria. Ferdinand stăpînește încă la el acasă, cu pretenții și asupra Castiliei; în lupta pentru Navarra cu Franța îl ajută Englesii, cari visează de reluarea Guyennei. Numai la moartea lui în Burgos, Carol face să fie proclamat și acolo, și cu un „decret“ al „comunităților“. La începutul cîrmuirii lui chiar, cade nenorocirea de la Gerbe, în lupta cu Maurii africani.

Așa se începe cariera lui Carol, care, venit cu Flamanzi, pe cari-i părătește, dat pe mîna seniorului de Croy, se gătește îndată de plecare, despărțindu-se de Spania cu aceste cuvinte: „acel care în lipsa mea va încerca a face ceva contra ordinului meu o va plăti cu capul“. I se spune că un singur alcalde ajunge pentru a supune Valencia, care declarase că nu plătește fără hotărîrea „cortese“-lor și că, în lipsa regelui, ei, cari-și amintesc

vechile rezistențe, nu vor asculta de nimeni și nu vor plăti nimic.

Să urmărim tulburarea pe linia orașelor. Cortes-ele sînt chemate la Coruña, într'o foarte rea atmosferă față de rezultate. La Valladolid se zice că de Chièvres și alți favoriți ar duce cu sila pe tînărul Suveran, și se sună, fără folos, clopotul de la S. Miguel contra „străinilor“; vina e dată pe un cizmar portughes. La Toledo, procuratorul roagă pe rege să nu plece, pentru că-și va pierde țara; aici se ridică steaua lui Ioan de Padilla, care va fi în curînd șeful răscoalei. Se strigă: „trăiască, trăiască poporul!“. Toate clasele din oraș se unesc.

Regentul Jimenez, om cam de optzeci de ani, cu o plată de 350.000 de scuzi anual, e totuși un om de mare autoritate: „se arată la guvern ca o persoană puternică și magnănimă peste cît făgăduia vrista și profesia sa“. Dar cercul de soldați nemulțămeste. Urmașul lui e însă Flamandul Adrian, din părinți „aproape necunoscuți“, total străin de țară. El nu va vedea furtuna venînd.

În orașe administrează regidorii, coregidorii, alcalzii, alguazilul și doi „sindici ai comunei“: se întrețin din dijme pe vînzări; cele pe fructe merg pe o treime la rege, pe două treimi la Biserică. Sînt două clase, ca la Burgos, oraș de mari solemnități: „negustorii, clerul înalt și nobilii“, de o parte, de alta, „meșterii“ și „mulțimea confusă a poporului“. Din Burgos pornește protestul Spaniei părăsite către fiul înstrăinat.

Răscoala se produce la Segovia după zvonul că s'a decis la Coruña a se plăti o monedă de aur pe an, și de fiecare copil. Se trag în țapă dușmanii „poporului“. La Zamora procuratorii sînt declarați „dușmani ai patriei“. La Burgos, mulțimea, în frunte cu un pălărier și un săbier, pradă casa coregidorului și fură. Se aude la Toledo: „Trăiască, trăiască poporul“. Orașele, care se declară loiale până la moarte, nu vor garnisoane în timp de pace; ele nu dau soldați și imposite: mai bine trec în altă țară. Se atacă alcazarul, castelul, se ucide Francesul din Catalonia Jofre, care spusese că-și va reface casa distrusă cu două capete de burghesi pentru fiecare piatră.

Organizarea începe. Parohiile aleg cîte doi „regidori ai poporului“, cari se adună zilnic în catedrală.

Un Consiliu general al revoluției se va strînge la Avila. Vin delegați de pretutindeni, afară de privilegiata, separatista Taragonă. De și nu sînt datori nici ei, alegă Valencienii. Sînt represintate vre-o

douăzeci de orașe, într'o *junta santa*, pentru rege, dar contra lui Adrian și a Consiliului de regență. La Medina, se opresc tunurile regelui. Era un oraș cu fabrici de postav, un „emporiu a mai toată Europa“; biserica Sf. Francisc e plină de marfă. Trupele regale ard orașul.

Atunci Valladolidul gonește pe Adrian și pe consilieri. Se află la Burgos, și, atunci, comercialul Burgos se pune în mișcare, prădînd casa episcopului, care iese în cîntec de inmuri, fără a fi adăpostit undeva.

Junta continuă să funcționeze, la Tordesillas, unde Ioana primește bine pe Padilla. Se dau și proclamații către popor, în așteptarea întăririi lui Carol: consilierii și alcalzii își vor da sama la trei ani; se vor alege censori. Se decid scutiri: dările ca supt Isabela, oprire a plăților către Papă, neadmiterea străinilor, interzicere de ședere pentru Curte; „corbii“ să nu mai supere pe țerani. Se va ajunge a se cere coregitori plebei. Aiurea se va cere tîrgul, *alcabala*, fără imposit, și diploma celor trei imunități (Burgos).

La Dueñas contra contelui, la Nájera contra ducelui, se proclamă, și pe basă de vechi diplome regale, libertatea.

Nimic nu mai poate opri pe revoltați. Ei aleargă să ardă casele dușmanilor. Preoților cu corpul lui Hristos li se strigă: „Ce cată Dumnezeu între arme? De ce vin noaptea, acești preasfinți părinți?“

În curînd și sătenii se unesc cu plebea: la Tordesillas ei cuceresc orașul. E vorba de a se duce regina la Medina del Campo. Ea și sora, Catalina, rămîn fără apărare. Cînd răsculații o descopăr unde e și-i sărută mîna, ea primește tot ce i se cere.

La Zamora însă tinerii visează de republică.

Iarna pune pe gînduri această lume îmbătată de succes. Dar ceia ce aduce căderea întregii „revoluții loiale“ e amestecul nobilimii, care se îndușmănește apoi între sine și cu clerul, care și el a fost silit să-și iea partea în conducerea tulburărilor.

Iñigo Velasco, bogatul general al cavaleriei, cu strămoși „în Panteon“, care era „ca un rege“ și putea să scoată o oaste, e chemat de revoltați, cari-l propun colegilor. Îndată „plebeii“ se ridică împotriva lui. Îi va sta în cale nu numai Osorio, Padilla, ci și Pedro Giron, fiul contelui de Uraña, și episcopul de Zamora, Antonio Acuña, care-și va face intrarea în Burgos, unde va sta

prea puțin timp, pentru ca, apoi, să iea Palencia. Între Padilla și Giron izbucnește o luptă de invidie ; primul se va retrage la Toledo. Velasco va trimite pe ai săi contra lui Acuña.

În curînd trupele regale vor lua Tordesillas. Padilla are cu dînsul 500 de călări și 7.000 de pedestri, cu tunuri proaste ale „plebeilor“, pe cînd vice-regii dispun de 1.700 de călări și 3.000 de veterani, dar fără tunuri mari. La Villalar șeful e prins. Va fi tăiat ca trădător.

Urmează supunerea orașelor : Valladolid, Medina del Campo. Intervenția lui Francisc I-ii, regele Franciei, în Navarra nu aduce rezultate. Carol, întors din Germania, poate să facă în moștenirea sa spaniolă ce vrea.

IV.

Ercilla

Cucerirea spaniolă în America-de-Sud, stîngerea în eroice lupte a rasei indigene au fost înfățișate de sigur în povestiri care nu ni s'au păstrat și în acte de Stat. Dar nicăiri priveliștea acestei drame istorice nu apare așa de vie ca în cînturile marelui poet epic al Spaniei din secolul al XVI-lea, el însuși un martur al acestor crîncene împrejurări, Alonso de Ercilla y Zuñiga, autorul „Araucanei“.

Născut în Madrid, la 7 August 1533, ca fiu al unui jurisconsult, care moare după cîteva luni, Ercilla intră ca paj la Curtea prințului Filip. Pe lîngă dînsul, el trebuie să meargă și aiurea. De la 1547 la 1551 e la Bruxelles și, trei ani după întoarcere, face parte din solia pentru nunta Domnului său cu vara englesă, Maria.

La douăzeci și unul de ani gustul de aventuri îl face să meargă, de acolo, cu un nou comandant, în America, unde lupta contra indigenilor a reînceput. Din Perù trece în Chile și, în cursul necontenitelor ciocniri, va ajunge până la strîmtoarea de Magelan, pe care o va trece cu numai zece tovarăși (1558). Apoi în Venezuela el stă în lupte cu un rebel. Trecuse și printr'o condamnare la moarte pentru indisciplină.

Boala-l silește să revie acasă după lungi ani de luptă. Dar, înainte de a se căsători, la 1570, cu o femeie din familia Bazán, fiind

cununat de însuși prințul care va fi mai târziu Rudolf al II-lea, el cercetează Moravia și Ungaria.

Numai pe urmă se așează el definitiv la Madrid, unde va continua, la 1578, poema sa, din 1569, continuată numai în 1590 — ne ocupăm de prima parte singură, care nu cuprinde ingrediente poetice și anecdote de prisos, — scriind mai târziu și biografia unei rude a soției, Alvaro de Bazán. Moare în 1595.

„Istoria adevărată despre lucruri de războiu“ într'o „țară atît de depărtată“ (*tan remota y apartada*) e dedicată prințului pe care l-a servit, fiu al lui Carol Quintul, *maximo, glorioso*. I se adresează în acești termeni:

În serviciul

Vostru 'ncepuiu și-oiu mîntui viața-mi,
Căci, fiind în Anglia, însărcinat
Cu lucruri care nu permit să mai țin spada,
S'a întîmplat nenorocirea care
În dauna-ți a fost în Araucana¹.

A scris cartea lui „adese ori pe piele în lipsă de hîrtie și pe bucăți de hîrtie chiar, așa de mici, de abia-mi puteau cuprinde versurile“. Știe bine că există o Istorie a coloniei din Chile, o istorie, în latinește, și pentru Perù, datorită lui Estrella, lucrare de atîta erudiție, încît merită să trăiască în veci. Dar se simte dator a scrie și el, acela care a fost de față, ale cărui picioare au călcat fiecare punct al acestor singeroase depărtări². De și tînăr, „înainte de a-i fi crescut barba“, el vrea deci să deie măcar „adevărul lipsit de orice artificiu“. Ceia ce nu-l împiedecă de a cita pe Dante, pe Ariosto și pe Petrarca, tot cetiți în această vreme de autonomie literară a Spaniei.

Firește, apoi, că harnicul călător nu-și va uita multiplele și variatele drumuri, care-i permit a vorbi de „bravii Germani“, de Anglia, „unde a fost sădită din nou credința“ — opera reginei Maria catolica —, dar el va căuta să se restrîngă în limitele luptelor pentru rege în colonia americană spre care l-a îndemnat curiozitatea și neastîmpărul.

¹ En el servicio

Vuestro empecé y acabaré la vida,
Que, estando en Inglaterra, en el oficio
Que aun la espada no me era permitida,
Llegó allí la maldad en deservicio
Vuestro por la de Arauco cometida.

² Fui presente a toda la jornada.

În ce privește spiritul acestei opere de o frumoasă formă literară, el e al Spaniolului tipic din vremea lui Filip al II-lea. Devotament fără margini pentru „crența pură“, venerație pentru „marele Împărat neînvins“, respect pentru Suveranul în viață, față de care-și simte „o obligație din naștere“.

Ceva din cavalerismul medieval se păstrează în domeniul iubirii, de și el declară neted că Musa lui e nouă în aceste rosturi¹, de și își interzice în poemul de războiu

Damele, iubirea și gentileța
De cavaleri cuprinși de dragoste,

precum și tot ce e petrecere, *tournoi*, joc de arme, intrigi sentimentale². Doar dacă pentru soția sa,

— Del tronco de Bazan doña Maria —

el va arăta o îngenunchiată devoțiune iubitoare :

Que ví a sus pies rendida mi fortuna.

Din lecturile liricilor de acasă și din Italia i-a rămas aplecarea de a presinta „dulcea melodie a cântecului păsărilor“, „aripile nopții care cuprind cerul jumătate“, trezirea de lumina nouă a păsărilor care-și cântă începutul zilei, în fața „fragedei și noii Aurore“, jocul vântului cu „floricelile“, *tiernas florecillas*, de toate colorile. Cu spirit virgilian va aduce înaintea albinele la lucrul lor de miere, în-grămădirea furnicilor spre iarnă, vânătoarea cu ogarul aruncat asupra prăzii, tăierea spicelor în toiul verii, apele cu nimfe care-și înalță capetele de aur. Nu odată un adevărat poet idilic se revelează, în comparații nouă, care pot interesa și în traducere :

Salt' Aquilon furios ca o furtună
Și pleacă arborii și plante 'n cale,
Cuprins în picuri rari de apă grea;
Ce 'ndată se preface în și mai dese.

Aiurea :

Un vânător nu e așa de vesel
Cînd fără veste iepurele-i sare,
De-odată chiar în mijlocul de cale.

¹ Que en las cosas de amor nueva se halla.

² No las damas, amor, no gentilezas
De caballeros canto enamorados,
Ni las muestras, regalos y terneza,
De amorosos afectos y cuidados.

Ori :

...Ca turma caprelor de munte,
Cînd la loc strîmt a fost închisă
Și 'ncunjurată e de vînători
Ce-o urmăresc cu gloanțele de pușcă,
Atunci cînd simte cum că e pierdută,
Se rupe una și pornește oarbă,
Iar celelalte-aleargă după dînsa.

Unele din aceste comparații sînt în legătură cu aspectul particular al Spaniei :

Precum o bandă de răzlete cioare,
Ce'n aier clar îndeamnă zborul lung,
Dar, cînd aud că strigă 'n închisoare
Una de-a lor ce-a fost oprită 'n drum,
Cu-aripile pornite către luptă
Se lasă 'n cerc ca să ajute prinsă.

Ca și în :

Ca neagra ceată de cioare (*storminos*), care
Se-abate 'n lina alb' a oilor.

Simți țara *corridelor* de tauri în versuri ca acestea :

Cum suflul și puterile lipsesc
La doi tauri voinici și plini de suflet,
Cînd, într'o luptă mîndră măsurăți,
S'arată amîndoi de o putere,
Și 'ncet, încet ei se retrag, dar stau
Tot față 'n față și fac pași mărunți
Și, asudați și răsufflînd greoiu,
Împrăștie nisipul des în vînt.

Inchipuirea ajută în această chemare a leului :

Cum, cînd gîcește de departe
Un leu flămînd că prada de dînsul e aproape
Și-i place, o privește și muge fiara
Și gîtul lui vînjos se mișcă de plăcere.

Iată și un spectacol de recoltă în Castilia :

Cu ordinea și rînduiala castiliană,
Cînd sună fluierile 'n serbătoare
Și se cuprind o parte 'ntr'un cadrul, și 'nvîrt
Fetița prinsă de-al lor piept, jucînd.

Se amestecă și proverbe de-acasă: „Rana ce se închide mai greu e cea neîngrijită din vreme“:

La llaga que al principio no se cura
Requiere al fin mas áspera la cura.

Și gluma specială a peninsularilor se amestecă une ori, ca în cazul văduvelor care „saltă de bucurie“ că li s'au ucis în luptă soții:

Pentr' una care cere răsbunarea
Din cer, o sută saltă bucuroase,
Așa fiind femeile 'n de obște,
Eterne doritoare de schimbări.

Țara luptelor pentru cruce e zugrăvită atent, cu cîmpiile de iarbă proaspătă, bune pentru „ospete alese, cu mesele pline de vinuri pline de mireasmă“, cu verzile ramuri încunjurînd păharele. Jos e vara caldă, sus ploile de iarnă, ori, pe cînd în șes se tirăsc neguri, vîrfurile muntelui se scaldă în soare.

În centre (Loxa, Piura, Jaen, Truxillo, Guanuco, Guamanga, Arequipa, la Paz, Cuzco, las Charcas), stau coloniștii bogați, ale căror rente se ridică și la 10-30.000 de ducați pe an, cel cu o mie fiind socotit ca sărac. O sută de mii de sate (*casados*) li stau la dispoziție. Colonistul e socotit „zeu nemuritor luptînd cu înfocatele faze“ ale puștilor. I se trimet „mașinile de foc“, cu „iutea și temuta artilerie“, obișnuitele tributuri. Minele sînt așa de bogate, încît aurul e aproape fără preț. El se găsește și în nisipuri. În ultimul timp, marchisul de Cañete a venit la Lima, trimes de Împăratul, pentru „paza și îndreptarea legilor“, și el reface o administrație coruptă, o viață colonială fără direcție și fără friu, în care setea de bani stăpînește totul. Se socoate de acuma fericit acel care păstrează 20-30.000 de *pesos*. Cei cărora nu li păsă de rege ajung a măguli și pe ultimul soldat.

În fața albilor se ridică vechea populație deslocuită. Zeul ei e „Eponamon“, și cultul divinității „barbarilor“ se face cu vrăji și preziceri, cu muzica sălbatecă de flaute și cornuri. Bocetele se aud la îngroparea, după străvechi rituri, a morților.

Unii dintre aborigeni sînt pașnici; cea mai mare parte însă veșnic gata de luptă. În fruntea lor, de și „nu ascultă de niciun rege“, e un „inga“, un *inca*, și cîțiva șefi, *promancas*. Cel mai cunoscut dintre ei, Lautaro, cutează a cere Spaniolilor un tribut

de treizeci de fete, „albe, roșcovane, frumoase“, de cinsprezece până la douăzeci de ani, treizeci de mântăli de postav verde, treizeci de purpură cu aur, doisprezece cai și șase ogari. Une ori se adună „cacicii“ în Sfat de până la o sută și treizeci de membri pe câmp.

Rasa e deosebit de vitează. „Puțini oameni cu așa de mare statornicie și hotărîre au apărât țara lor contra unor dușmani atît de aprigi cum sînt Spaniolii¹.“ Ei caută ca adversarul să fie în condiții egale pentru încercare, și astfel Lautaro va cere Spaniolilor să înceapă prin a-i hrăni bandele. Fiii plăpînzi, dar deprinși de copii cu armele, încă vin să-și răsbune părinții. Femeile se dau morții, „luptîndu-se une ori ca vitejii“. Escadroanele se succedă pe front; în apărare se răstoarnă copacii. După lupte se dau mari ospete și se împart răsplătiri. Sînt și invitați, înaintea cărora se fac întreceri războinice.

Nu e de mirare că de la astfel de dușmani colonii au mult de suferit. Ercilla va descrie scene de măcel. Femeile, „delicate“, strigă, știind că nu e nicio milă la învingători; dobitoacele, găini, pisici, cîni, contribuie la îngrozitorul haos de sunete al spaimei. Se pradă covoare, paturi de mătăsă, corturi scumpe, tablouri de valoare. Opera a două generații se risipește în vînt.

Lupta, începută de un *adelantado* regal, Diego de Almagro, cuceritorul din Perù, va fi urmată, în numele lui Hristos, dar nu și în spiritul de milă al Dumnezeului creștin, contra „caaliei araucane“.

Cinturile următoare vor descrie-o în amănunte, cu toată mașinăria tehniceii poetice din acea epocă.

V.

B u s b e c q.

Busbecq, Oger Ghislain, de Buzbecq, în latinește: Busbequius, e cel mai bogat și mai meșter din oamenii Renașterii cari au zugrăvit Împărăția turcească, locurile și oamenii ei, în secolul al XVI-lea, în zilele chiar ale „magnificului Soliman“. Scrisorile din

¹ Son pocos que con tan gran constancia y firmeza han defendido su tierra contro tan fieros enemigos como son los Espanoles.

misiunea îndeplinită în numele lui Carol Quintul pe lângă acesta formează cel mai prețios izvor cu privire la Turci și locurile turcești în acest timp¹.

Acest mare stilist în limba latină înviată și purificată s'a născut la 1522, în chiar satul al cărui nume îl poartă cel mai fin spirit din Franța lui Ludovic al XI-lea, Philippe de Commines. Fiul lui Gilles Busbecq, el învăță la Louvain, apoi la Paris, mai târziu chiar la Veneția, la Bologna și la Padova.

Ambasadorul regelui Romanilor Ferdinand îl chiamă, după moartea tatălui, la Londra, unde ascultă de altă chemare pentru a trece la Viena. După misiunea sa pe lângă Soliman pentru încheierea armistițiului de opt ani, el va duce bolnăviciosului tânăr rege al Franciei Carol al IX-lea pe mireasa lui, arhiducesa Isabela de Austria. Și Rudolf al II-lea îl va întrebuința în misiuni diplomatice. Bătrîn numai, se poate întoarce în locurile de limbă francesă. După ce a vizitat provincia sa natală, va trece lângă Rouen, unde moare la 27 Octobre 1592. Întrebuințase experiențe cîștigate în Orient ca să scrie și un mic tratat de sfaturi militare contra Turcilor, *Consilium de re militari contra Turcam* (e și autorul rapoartelor din Franța către Rudolf și al unui „Liber de vera nobilitate“²).

Trimes la Soliman, Flamandul, lipsit de orice experiență diplomatică — fusese doar la nunta lui Filip al II-lea — și complect ignorant în ce privește pe Turci³, pleacă de la Lille la 3 Novembre și, trecînd prin satul său de naștere și prin Bruxelles, el răspunde, la Viena, invitației regelui Ferdinand. Acesta-i cere să meargă la Turci, unde fusese trimes, de împăratul, Malvezzi, cu Gerard Veldwick, alt Flamand, dar solia se mîntuise cu temniță și confiscare, ambasadorii fiind înlocuiți cu altă păreche: episcopul Verancich, cunoscut prin scrisorile lui, și ostașul de hotar Francisc Zay; în ultimul timp, Malvezzi, retrimis la domnul său, se îmbolnăvise la Komorn.

¹ *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum, sau Legationis Turcicae Epistolae* IV.

² Nu cunosc cele două cărți asupra lui: C. T. Forster and F. H. B. Daniel, *Life and Letters of Ogler Ghiselin de Busbecq*, Londra 1881, și Viertel, *Busbecks Erlebnis in der Türkei*, Göttingen, 1902.

³ Cum usum nullum nec rerum, nec morum turcicorum haberem, Ego, quae neque prudentia, neque usu aliquam rerum turcicarum cognitionem mihi comparassem.

Cu doi husari, el iea drumul spre acest Komorn, cetate de graniță între cele două Împărății. Va merge la Gran, cetate episcopală, care e în mâna Turcilor, și unde va vedea pe sangeac, care-i oferă o întrecere cu discul, geridul; acolo găsește întâiu un Tatar și câțiva ceauși. Pe Dunăre se coboară la Buda, unde casele sînt în ruină, Turcii avînd gust doar pentru grădini și băi, și de aici la Belgrad, cu Ragusani în mahalale. De aici se urmează drumul obișnuit, — culegîndu-se în cale monede, descriindu-se coloane cu inscripție antică, — pe la Sofia, Filipo-pol, Adrianopol.

La Constantinopol învățatul emisar ajunge în ziua de 20 Ianuar. Verancich și Zay sînt acolo, și-l așteaptă. Cercetează Seraiul, grădinile, și cele cu elefanți și girafe, monumentele, „sălașurile vecine ale Nimfelor și Muselor“. Află undeva, în casa unui bogat, o neașteptată pictură presintînd lupta Sultanului Soliman cu Șahul Ismail¹.

Iar, cum Soliman e prin Asia, în luptă cu Șahul, avînd cu dînsul și pe Vizir, afară de Ibrahim și Rustem, Busbecq, doritorul de antichități, va avea plăcerea de a vizita Nicomedia cu palatul, Niceia cu termele, cu cele patru porți și cu alte urme romane. Va vedea la Otmanlic capre de Angora, oi cu coada grasă, în paza iurucilor. Iar la Angora, unde e îndreptat și de descrierea France-sului Belon, pe lîngă Viena Sultanului și vechile monede, cărora li se zice: „ban de-al păgînului“, *ghiaur-mangir*, el are norocul de a descoperi inscripția lui August². La Amasia va găsi case de lut ca în Spania³.

Un al doilea drum, în 1554-5, de la Novembre la Ianuar, îl va duce din nou în aceste părți asiatice.

Scriitorul e preocupat, alături de acele descoperiri arheologice, și de găsirea cărților grecești, care pe atunci erau atît de căutate și în Franța. Se știe că lui i se datorește aducerea splendidului manuscris ilustrat al lui Dioscoride. Comoara culeasă de dînsul se ridică la 240 de bucăți⁴.

Opera întregă evită generalitățile, de și ici și colo se află cîte o judecată asemenea cu aceia care spune că „nu toate firile ome-

¹ Pp. 33-7 din ediția de la Pesta.

² Pp. 44-7.

³ P. 53.

⁴ Pp. 233-4, 311, 317.

nești sînt în stare a suporta libertatea neajutată și nu toți sînt născuți așa încît să se poată conduce și să se folosească drept de arbitriul lor“, așa că e „nevoie ca de un îndemn de conducerea și porunca unuia mai bun decît dînșii, dacă e vorba să nu greșescă“¹. E înainte de toate o carte de descrieri, care caută a face impresie.

În călătoriile lui, și prin caravanserauri, unde caii mănincă din mînă și mantaua fiecăruia, șcaua, covorul îi serviau de pat, Busbecq s'a interesat, firește, și de creștini. I-a găsit de mai multe feluri.

La Ungurii supuși, orașele sînt în decadentă. La arhiepiscopul din Gran se doarme pe scînduri cu scoarțe (*villosi tapetes*), fără perne și fără cerșafuri; în cutare casă după moda turcească, mai bine sînt ținuți caii². În schimb satele sîrbești se presintă bine, cu țerani cari au une ori sînge regal. În cuptoare se coace pogacea; turmele sînt bogate, un berbec costînd 35 de aspri, puiul unul singur. Toate vechile datini se păstrează, cu capetele de cerbi și mînji pe parii cimitirului, cu furtul fetelor, cu bocetele în care se întreabă mortul. Femeile lucrează la cusături, care-i plac prin marea lor varietate: *multiplici acus pictura variis coloribus rudi et ridendo opere elaborata*. Fetele poartă coiful cu pene de păun pe căciulița roșie, lărgită sus, de pe care spînzură bani, icoane, bucăți de sticlă³.

Clerul grecesc — de Grecii ceilalți, pe cari se vede că nu i-a frecventat, ca Gerlach, autorul „ziarului“, cleric la Internunțiatua imperială, și alți Germani preocupați de unirea cu ortodoxia — e considerat de cuceritori. În insulele Prinkipo stă Mitrofan, Mitropolitul de Chalke, prieten al Latinilor, a căror societate o dorește⁴. Față de Greci toleranța e așa de mare, încît sînt Turci cari nu pleacă pe mare pînă ce acești conlocuitori creștini nu fac binecuvîntarea apelor⁵.

Din țerile vasale vin prinți cari păstrează toți ifosul unei inde-

¹ Non omnium ingenia inopem ferunt libertatem, nec omnes ita nati sunt ut se regere et suo arbitrio recte uti sciant, maioris ductu atque imperio tanquam adminiculo opus est ut nullum aliqui peccandi finem facturi; p. 93.

² P. 7.

³ Pp. 15-20.

⁴ P. 182.

⁵ Pp. 125-6. Sînt și Turci cari se botează.

pendenți pierdute. Astfel, din „țara Sfântului Gheorghe“ (Georgia), din Mingrelia, unde vremea se trece cu petreceri, beții, furtașaguri, și în biserici, unde regimul de schimb înflorește încă, vine, aducînd șoimi Sultanului, prințul Dadian, odată capturat la beție și pe care regina-l face să scape pe fereastă ¹.

Ambasadorii au, firește, o situație specială: bailul, ambasadorul frances, „Laigue“, un Belgian, a cărui limbuție face să-l evite toți, și Vizirul Rustem, pentru că e capabil să spuie Turcilor că fără Franța Carol Quintul și-ar fi făcut intrarea în Constantinopol ². Alături de acești diplomați este însă și societatea, pe care o cunoaștem din Gerlach, din Crusius, de Ragusani și Venețieni, ba chiar și de Florentini ³. Franciscani, cari se întîlnesc și prin insula Prinkipo, servesc pe catolici ⁴.

Miniștrii străini, în deosebire de dînsul, Busbecq, gata să ica riscul unei compromiteri grave, nu se îngrijesc de captivi, cari vin în transporturi, ca o marfă: până la 5-6.000 în fiecare an ⁵. Sînt între ei Spanioli, ca acela care a lăsat așa de interesanta poveste a pășaniilor sale ⁶, ba chiar Germani, Belgieni luați pe cutare vas venețian de pelerini ⁷.

Trecînd la Turci, călătorul notează marea iubire a acestor suflete bune, care, după exemplul Profetului însuși, îngrijesc de pisici și chiar, de și cîinii sînt socotiți ca profani, de cățelele cu pui, cari se ieau la ceartă cu cutare Venețian care chinuiește o pasăre și, în tîrg, dau drumul orățeniilor de vînzare. „Dacă nu li-a dat Dumnezeu minte...“⁸. Ienicerii, teribili douăsprezece mii de Ieniceri, sînt prin garnisoane ca să apere pe creștini și Evrei. Gentili, ei se feresc a se presinta cu spatele la oaspete și, ca niște călugări, stau cu minile la piept, cu ochii la pămînt, sărută haina și oferă flori. Fiecare dar e întovărășit de mulțămîntă.

În oaste nu se admite nedisciplină; beția e oprită. Mîncările

¹ Pp. 120-1.

² Pp. 188-90.

³ P. 126.

⁴ P. 181.

⁵ P. 93.

⁶ Cară de copii din Ungaria; p. 60. V. *Revue Historique* pe 1930: descrierea Spaniolului captiv, pp. 89-98.

⁷ Pp. 188-9, 200 și urm. Și lui Busbecq i s'a oferit renegarea.

⁸ Pp. 103-5.

scumpe nu se cunosc. Intemperanța e pedepsită. Li ajunge carne de cal, păstrăvi cu pogacea coaptă 'n spuză. Într'un singur cort, douăzeci-treizeci de Ieniceri trăiesc ca niște copii de școală. Soldații pot fi treziți și noaptea, oricând. Ca să nu fie îmbulzeală, plata se spînzură înaintea corturilor. Cînd se pronunță numele Profetului, capetele se coboară până la genunchi. La cuvîntul „Allah“ sărută pămîntul. „Dacă-și scarpină capul, cred că au pierdut folosul rugăciunii¹.“ Totul e perfect de curat. Jocuri, petreceri nu se pomenesc. „N'am văzut“, scrie Busbecq, „nimic mai plăcut ochilor².“

Vrednicia omului e ținută în samă. E o „comoară“ cel de ispravă, nu ca în Apus, unde, spun Turcii, oamenilor li e mai milă de „cal, cîne și șoim“. În ajunul luptei se împart arme vitejilor.

Busbecq a văzut impresionanta scenă a taberei turcești. „Nicio tussă, niciun strănutat, niciun glas, nicio mișcare a capului în lături sau în urmă³.“ A auzit acolo și *cîntecul Turcului mort la Dunăre, care se roagă apoi să meargă cu vestea acasă la dînsul⁴*.

El nu uită, dintre categoriile populației turcești, pe dervișul care-și pune piatra pe cap și ia fierul roșu cu mîna, îl pune în gură. Șeful lor merge pe apă, stă în cuptorul încălzit⁵.

Dintre fruntașii acestei societăți, ambasadorul lui Ferdinand ni descrie pe Soliman în clipa cînd începe a îmbătrîni. E maiestos ca un Agamemnon, la cei vre-o șaizeci de ani ai săi. E cunoscut ca moderat: nu bea. Dar fața-i⁶ e stînsă — *coloris vitium* —, de se crede că are un cancer sau că-i înveninează sîngele cangrena de la picior. E silit a pune roșu pe obraz⁶.

Istoria certelor Sultanului cu fiul Baiezid, cu falșul Mustafă se cuprinde pe larg în partea a doua.

Dintre Viziri apar Ahmed, cu fața maiestoasă, care va isprăvi executat, Rustem, Ali, al doilea Vizir.

¹ Si vel digito scalpant caput, periisse sibi precatonis fructum arbitrantur; p. 157.

² Nihil unquam vidi quod iucundius oculis occurreret.

³ Nulla tussis, nullus screatus, nulla vox, nullus circumacti capitis aut resipientis motus; *ibid.*

⁴ P. 147.

⁵ P. 197.

⁶ P. 59.

În forma atît de aleasă, care a făcut și succesul traducerilor acestor scrisori, lămuririle sînt, cum se vede, afară, bine înțeles, de această din urmă povestire, mai puține decît cum era de așteptat din partea unui spirit așa de inteligent și de curios de-a afla.

VI.

Benvenuto Cellini

A vorbi de Benvenuto Cellini e, după ațiția alții cari s'au ocupat de autobiografia lui, a presinta toată viața plină de inițiativă și de originalitate, de o varietate înfinită, a Italiei din prima jumătate a secolului al XVI-lea și, în același timp, a grupului de curtesani și artiști strînși în jurul figurii distinse a regelui Francisc I-ii al Franciei. E a da o schiță de moravuri deosebit de impresionantă, alături de soluțiile unui clocotitor instinct către realizarea, dincolo de meșteșugul învățat, a frumuseții artistice depline și eterne.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Viața“ e o operă de sinceritate, pusă supt adăpostul autorității istoricului Benedetto Varchi, „prea-scurtă“, la 2 Maiu 1559, ca „o simplă povestire“ nerevăzută de alții ¹, „lucru de rînd“ (*così bassa cosa*), al unui „argintar și sculptor“, ajuns la vrîsta de cincizeci și opt de ani. „A spus curatul adevăr“, despre zbuțuita (*travagliata*) lui viață.

Își arată părinții: Giovanni d'Andrea di Cristofano și fata lui Stefano Granacci. E mîndru de neamul său, venit din Ravenna, din Pisa, bogați *signorotti*, și care numără pe un războinic, Luca Cellini. Fratele va servi la „prea-minunatul“ Giovanni de'Medici, condottierul „bandelor negre“. Bunicul, care ar fi trăit o sută de ani, „se pricepe foarte în arhitectura vremii sale“, din care-și făcuse o meserie. Tatăl e un „filosof“, căruia-i place de desemn și mai ales de musică, pe lîngă talentul de sculptor care-l face să fabrice o oglindă de fildeș, cu cele șapte virtuți, și cel de poet. Îl încîntau în special trîmbițașii, *i pifferi*, și ar fi voit să fericească și pe fiul său cu acest meșteșug. O soră ieă pe un sculptor, alta se face călugăriță. Ciurma-i va strînge tineri pe ai lui, afară de un

---

¹ Semplice discorso della vita mia... Non essendo rilevato e ritocco da altri.

frate ucis într'o ceartă și pe care-l va răsbuna pumnalul lui Benvenuto. Împrejur o lume care, a doua zi după înfruntările lui Savonarola, nu-și supraveghează vorbele și nu-și înfrînează gesturile. Un cunoscut vorbește așa cu bătrînul tată al meșterului nostru: „Nene Ioane, cei mai mulți oameni, cînd îmbătrînesc, nebunesc, ca d-ta“¹.

Născut la 1500, după optsprezece ani de căsătorie a părinților, cari primesc pe băiat ca un dar de la Dumnezeu, — de unde „cel bine venit“: *benvenuto* —, copilul e gata de toate isprăvile. Înainte de a salva la doisprezece ani pe un frate de patrusprezece, el e deprins cu escapadele (la Siena), cu exilul administrativ. Ca să scape de meseria pe care i-o menise tatăl, trimiteîndu-l la Bologna, se apucă de giuvaergerie. Ajunge să capete îngăduință pentru ce-i place.

În acest timp cetește cîte ceva, prea puțin, cînd viața-i scoate înainte o carte. Mai târziu, în temniță pentru păcatele de violență care-i sînt de toate zilele, el cetește în același timp Biblia și Cronicile lui Villani. Pentru istorie, de altfel, n'are niciun interes: să vorbească ele, cronicile, de visita Împăratului la Paris!

Cînd începe a vorbi într'aiurea la închisoare în Roma, se spune că i-a venit din cetirea lui Dante².

De altfel, Împăratul nu e nimic: „umblă îmbrăcat ca și mine“³. Războiul lui cu Franța e o colecție de „drăcii“ (*diavolerie*) și Englesii nu sînt decît niște „diavoli“. Spune într'un loc, vorbind unui demnitar, „că acei de o samă cu mine erau vrednici să vorbească Papiilor, Împăraților și regilor celor mari, și poate era unul pe lume, pe cînd dintre cei ca dînsul treceau zece pe o ușă“⁴. Numai Margareta de Parma ar fi „o mare princesă“. Papa doar că e bătrîn, dar poate ajunge și o *pessima bestia*, care-l privește „cu ochi de porc“, cu toate că unuia care-l ajutase „îi sărută cu lacrimi picioarele“ la moarte. Cutare cardinal, de Gaddi, e un *cardinaluc-*

¹ Maestro Giovanni, la più parte degli uomini, quando egli invecchiano, insieme con essa vecchiala impazzano, come avete fatto voi.

² Egli hà letto Dante e, in questa grande infermità, gli è venuta questa vaggillazione.

³ Lo Imperadore andava vestito come andavo io.

⁴ Che i pari mia erano degni di parlare a Papi, Imperadori e a gran rè, e che delli pari mia n'andano forse uno per mondo, ma delli sua pari n'andavano dieci per uscio.

cio și un biet nebun (*pazzereellino*). Numai Bembo îi apare „foarte mare în literele sale și în grad superlativ la poezie“, cu adausul, ce se putea aștepta, „că din profesia aceasta, a mea, Senioria Sa nu înțelegea nimic pe lume“¹.

Își închipuie cineva cu ce ușurință glumeață se ating toate. Doar Benvenuto e mișcat când pleacă de-acasă cu frații, pentru că „se supăraseră pe mamă“: „Ce-ar zice, vai!, bătrînii noștri în astă seară!“ . Cu o doamnă din Neapole vorbește „de lucruri de acelea pe care nu ți vinde spițerul“. Slobod la gură, califică pe un adversar de „porc, Iaș (*poltrone*), măgar“.

E darnic în lovituri, pe care le înseamnă fără a le regreta. Unuia-i aruncă în așa fel cu piatra, încît Papa ordonă să-l spînzure. La o ceartă, „împunge (pe dușman) drept supt ureche, dîndu-i numai două lovituri, și la a doua mi-a căzut mort din mină, ceia ce nu mi-a fost gîndul“². Altuia, „dînd cu spada prin ziduri“, îi strigă: „Pe toți o să vă ucid“. Cînd un hangiu îl ofensează, Benvenuto nu doarme, întrebîndu-se ce să facă: să ardă casa, să-i ucidă patru cai buni? Isprăvește prin a-i tăia patru paturi. Urmărit de *bargello* ja Roma, strigă: „Ori fug viu ori mă prind mort“ (*O vivo fuggo o morte preso*). Lui Michelangelo se laudă că i-a dat un așa pumn în nas că l-a simțit muindu-se, cu os cu tot, *come se fosse stato un cialdo*, „și, cît va trăi, o să rămîie așa însemnat de mine“. Altui „cade ca mort“ pentru un pumn în tîmplă. Strigă: „cine din voi iese din prăvălie, celalt să alerge după duhovnic, fiindcă medicul nu va mai avea ce-i face“. Cine nu vrea să-i fie garant e străpuns. Împărțind lovituri de pumnal pînă cade, el se luptă cu patru, cinci. Stîlcește pe Spaniolii cari-și rîd de Florentini. Pe iubita lui, Pentesilea, pe care, de altfel, o cedează odată, cată s'o ucidă, cu un rival al lui, și, cînd ea moare de moarte bună, el vede în aceasta pedeapsa lui Dumnezeu. E mai blînd cu „mica sălbatecă (*salvatichella*) tăcută de Ioana, iute la mers, cu gene lungi“ (*accigliata negli occhi*), pe care o dă mătușii, înzestrînd-o.

E foarte superstițios. Crede în necromanție și, cu un preot care „știa binișor latinește și grecește“, merge, noaptea, la Coloseu, unde vede „legiuni de diavoli, de era plin tot Coloseul“.

¹ Era grandissimo nelle sue lettere e nella poesia in superlativo grado, ma di questa mia professione Sua Signoria non intendeva nulla al mondo.

² Lo punsi appunto sotto l'orecchio e quivi raffermai due colpi soli, che al secondo mi cadde morto di mano; qual non fù mai mia intenzione.

O vanitate fără păreche îl stăpînește. Cînd toarnă frumoasa statuie a lui Perseu, nu uită să spuie că, în prezența Marelui-Duce de Toscana, ascuns, și în așteptarea solilor cu felicitări de la vice-regele Siciliei, îl copleșiau sonetele, versurile studenților din Pisa. Din toate manifestările de ocrotire dumnezeiască, spune el, „mi-a rămas o aureolă pe cap“ — *mi restò uno splendore sopra il capo mio* —, care se vede dimineața două ceasuri și mai ales cînd cade roua pe iarba ori în amurg¹.

În ce privește arta lui, el vede un singur izvor, natura. „N'avem alte cărți care să ne învețe arta decît naturalul².“ Totuși meșterul de argintărie, de „prea-frumoasa artă a smaltului“, de statui e încredințat, după ce a văzut anume opere de sculptură antică: „Laocoon, Cleopatra, Venus, Comod, *La Zingana*, Apolon“, că e mare deosebire între antici și bieții moderni³. Și la Florența, în Pisa, cu *cassoni* de marmură, cată urme antice, de și „mult inferioare celor din Roma“, pe care le studiază, în același timp cînd încearcă etimologii latine și cetește pe Vitruvius.

Ambiția-i e să fie „unic în profesiunea sa“ și mărturisește că primele lui lucrări în metal prețios i s'au părut „importante și frumoase“. Refusă lui Francisc I-iu anumite opere care-i par nedemne de geniul său: „Maiestatea Sa m'a chemat din Italia ca să fac opere care să se înfățișeze bine și, dacă Maiestatea Sa îmi poruncește contrariul, nu m'ar lăsa inima s'o fac⁴.“

Pe Michelangelo, coleg cu dînsul la Masaccio, îl socoate „cei mai plăcut și mai real (*carnale*) din cei ce au fost pe lume“, „prea-escelent sculptor și pictor“, „faimosul“, „marele“, „prea-divinul“, mai ales în primele opere. Cu minunatul (*mirabile*) Lionardo, rivalul său, ei fac „școala lumii“. Benvenuto spune Marelui Duce Cosimo: „În piatră sînt operele marelui Donatello și ale minunatului (*maraviglioso*) Michelangelo, cari au fost cei doi mai

¹ Molto meglio si vede quando l'erbetta ha adosso quella molle rugiada.“ Expresia e pitorească tot așa ca atunci cînd descrie o noapte cu stele: „egli era uno stellato che faceva un chiarore grandissimo“.

² Non abbiamo altri libri che c'insegnin l'arte che il naturale.

³ Tutto quello egli aveva veduto di noi moderni era molto discosto dal ben fare degli antichi.

⁴ S. M. m'aveva fatto venir d'Italia perché io gli facessi dell'opera che stessin bene e che, se S. M. mi comandasse in contrario, a me non comporteria l'anima mai di farle.

mari oameni de la antici încoace". Când creiază Neptunul său, el spune că va face imposibilul ca să învingă, „chiar dacă ar fi acel mare Michelangelo Buonarotti, de la care, și niciodată de la altul, am învățat tot ceia ce știu". Dintre sculptori, nu-i place Bandinello, „presumțios și ignorant", preferindu-i pe Sansovino, afară de trufia și a acestuia: „Sansovino n'a încetat să tot vorbească de marile sale isprăvi, vorbind de rău pe Michelangelo și pe toți cei ce se ocupau cu o artă ca aceasta, lăudându-se numai pe sine". E silit a-i zice: „Acei oameni de talent cari fac opere frumoase și bune se cunosc mai bine când sînt lăudați de alții decît să se laude așa de sigur ei înșii"¹. De altfel Bandinello a murit de ciudă pentru triumful lui Perseu.

A cunoscut pe un Pietro Torrigiani, care chema la el, în Anglia, pe Florentini. „Om foarte îndrăzneț, avea mai mult aierul unui mare soldat decît al unui sculptor, mai ales cu gesturile sale grozave (*mirabili*) și cu glasul său sonor, cu o strîngere de sprincene de să sperie pe orice om de ispravă (*da qual cosa*), și zilnic vorbea de vitejiile sale cu bestiile acelea de Englesi". Un anume Firenzola îi pare mai curînd „strașnic meșter în arme decît în meșteșugul argintarului". A avut ca rival fericit pe un Ammanati. În Franța află urmele unui Antonio da San-Gallo, concurența unui Squazzella, unui Primaticcio, unui Giovanni Buonaccorso și ajutorul unui Rosso, pe lîngă al lui Alamanni. Pictura nu-l interesează prea mult, dar înseamnă numele „prea-excelentului pictor Raffaele din Urbino".

Nu-l interesează lumea largă, pentru ea însăși. Pomenește însă de frumusețile orașului Zürich, „curat ca un giuvaier", și se interesează de caii turci ai Papei Clement, „cei mai frumoși ce au venit vre-odată în creștinătate", de frumoase pumnale turcești, și are lîngă el pe un tînăr spadasin grec; cunoaște și pe Sienesul Girolamo Mazzetti, care „a fost multă vreme în Turcia". Dar înprejurările unei vieți tumultuoase, agitate, dese ori stropite cu sînge, îl fac să umble, după mîntuire, plată multă și glorie, pe atîtea meleaguri.

¹ Il Sansovino non aveva mai restato di cicalare delle sue gran prove, dicendo male di Michelangelo et di tutti quelli che facevano tal arte, solo lodando se stesso a maraviglia... Quei virtuosi che fanno le opere belle e buone si conoscono molto meglio quando sono lodati da altri che a lodarsi così sicuramente da lor medesimi.

La Roma, artilerist, se laudă că a fost în grupul celor cari, la asediul cetății sacre, au ucis pe contabilul de Bourbon. În această „infernality crudă” el însuși, căpitan, a rănit pe prințul de Orange. Dar mîndrul apărător ajunge la temniță, unde, ce e drept, îl cercetează nobili romani. Pentru că trage suspecte gloanțe în porumbelii de pe casa cardinalului Sforza, e dus legat la Tor di Nona, de unde, rechemat ca pentru moarte, e adus ca să între iar la închisoare în Castel Sant' Angelo, unde doar visiunea unui înger îl oprește de la sinucidere. „Îmi muriau dinții în gură.” Ca distracție face icoane pe pereți, până ce-l aruncă în „adăpostul ultim al celui mort de foame”. „Dorește în vis doar de sfera soarelui.” Face versuri, își descopere aureola în jurul capului, până-l scapă cardinalul de Este. Ajunge a se gîndi la pelerinagiul la Locurile Sfinte.

În Franța, unde se duce cu un ceasornicar, ucigînd un han-giu în cale, el e adăpostit la Fontainebleau, apoi la Tour de Nesle, a lui Petru Strozzi, unde se apără contra lui Villeroy și Marmagne. Îl cercetează aici, nu numai cardinalul de Ferrara, care-i zice: *mon ami*, cu regele și regina Navarei, dar regele însuși, cu Madame d'Étampes, Gabriela, iubita lui, cu cardinalul de Lorena, cu Delfinul și soția lui, cu Guido Guidi, episcopul de Pavia și Alamanni.

Și aici are aceleași apucături. Amenință cu moartea pe cine dis-cută ce face el¹: îl „ucide ca pe un cîine”. Silește pe amantul preferat al Caterinei lui s'o iea, fiindcă altfel „cu spada-i dă mațele afară”. Dacă Bandinello n'ar fi fost călare, cu un copil de zece ani lîngă el, l-ar fi ucis. Cînd Gabriela² trimete pe cineva să-i iea locul la Tour de Nesle, îl gonește cu sabia. Are pioasa dorință de „a-și ucide toți dușmanii, dacă Dumnezeu se îndură să-și isprăvească opera³”.

Se iea chiar la ceartă cu atotputernica Gabriela, „femeia blăstămată, născută, aș zice, pentru ruina lumii⁴”, și cu amicul ei ami-

¹ Vi dico così che, se io sento mai in modo nessuno che voi parliate di questa mia opera, io subito v'ammazzerò come un cane.

² Spune că aceasta avea „alcune acque ordorifere e mirabili, le quali gli facevano tirar la pelle, cosa per l'addietro non mai usata in Francia”.

³ Se Iddio mi dà tanto di grazia che io finisca la mia opera, spero con quella di ammazzare tutti i miei nemici.

⁴ Essendo nata questa maladetta donna quasi per la rovina del mondo.

ralul, o „bestie“. Ajunge să-și rîdă de pretențiile artistice ale Francesilor¹. „La franciosa natura“ ajunge ceva vrednic de ură pentru dînsul.

Mînia contra tuturor îl va readuce în Italia, la Florența, chiar la Pierluigi, apoi la Cosimo, depărtîndu-se numai, un timp, de frica intrigilor, la Ferrara și la Veneția, unde cunoaște și pe Tiziano. Și aici însă caracterul lui îl duce la gesturi de o violență cu care se laudă. Marea Ducesă, supărată că i-a prețuit rău niște pietre scumpe, nu-l lasă a trece prin apartamentele ei, și el îi refuză o statuie. Iar ducelui îi spune așa: „Excelența Voastră ar găsi nesfîrșiți oameni cari să-i știe face cetății și palate, dar un Perseu nu va găsi pe lume om care să-l poată face”².

Îl chemau din nou în Franța, pentru monumentul regelui Henric al II-lea, dar acuma, la 1562, era prea obosit și desgustat la moșia lui ca să mai încerce o aventură artistică. Și, mai ales, nu mai putea să dea nimănui un pumn bun și o meșteră lovitură de pumnal.

Își încheie viața la 1571.

N. Iorga.

Note din Toppeltin.

Toppeltin din Mediaș e un interesant tip ardelean de la sfîrșitul secolului al XVII-ea, care a trăit mulți ani între străini, sînd la Florența, la Veneția, unde a văzut jocuri navale cu 40.000 de oameni la podul Sf. Barbare, a străbătut bibliotecile, a privit statutele, a adunat o largă erudiție, antică, medievală, pentru a dovedi că Sașii, *Deutschen*, sînt Daci. Scrie pentru Francesi, în limba cărora i se închină, de un R. Fort, versuri, și pentru Spanioli. Spirit curios, pe care-l atrage îmbrăcămintea, tunsoarea, coafura, obiceiurile, viața jigănească, etc. E pentru vremea lui un om din Apus.

În cartea lui Toppeltin izvor al Costineștilor, *Origines et occasus Transylvanorum*, ed. Viena, 1762, se dă explicația cea bună numelui Secuilor: „a sedibus regionis, id est districtus, se

¹ I quali si pretendevano i più valent' uomini del mondo di tal professione.

² S. Ecc. troverebbe infiniti uomini che gli saprieno far delle città e palazzi, ma che de' Persei leli non troverebbe forse uomo al mondo che gliene sapesse fare un tale.

appellari voluerunt et Szec-helyi (hungarico vocabulo) sunt nominati, a sedium videlicet vel districtus occupatione“.

Toppeltin vorbește despre limba noastră și literele ei. El adaugă, într'un pasaj care n'a fost observat, că numele și valoarea acestor litere le are de la diacul lui Constantin-Vodă Șerban, pribeag prin Ungaria; „a Gabriele Nune¹, viro egregio, qui Constantinum Voyvodam anno 1658 in suo exilio pro scriba comitabatur“ (p. 72).

Se observă și obiceiul românesc de a umbla în Ardeal, cu capul gol, în semn de doliu, p. 81. Știe de o statuie fără cap a lui Decebal la Alba-Iulia, *ibid.* Despre postavul adus din Belgia, Anglia și Italia, p. 90.

În istoria provinciei ardelene, care începe de la Ludovic-cel-Mare, Toppeltin atinge ce i-au spus înaintașii despre lupta de la Poarta-de-fier a lui Hunyadi (p. 146). Lui Vlad Dracul i se spune exact așa: „Dracul“ (p. 151). Se reproduce jurământul Sultanului Soliman. Fără ură se vorbește de biruința lui Mihai Viteazul în Ardeal (p. 221). Zugrăvindu-se mai larg lucrurile din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, expunerea se oprește la moartea lui Ioan Kemény.

Avem a face și cu un spirit critic.

El atacă pe cei al căror merit e numai că „vin din rinichii lui Nemrod“, pe cei ce copie în scris pe scriitorii latini. I se pare reprobabilă tendința care nu vede nimic bun decât în trecut: și națiilor li se cere a se coborî din barbari! Își rîde de marea, continuă beștie a conașionalilor săi, cari cer și musică.

Nu înțeleg cum acest scriitor fantastic n'a trezit mai mult interes, la Sași, dar și la orice cercetător al acestor regiuni. Supt afștea raporturi el dă lucruri nouă. Îl vedem indignat contra negustorilor greci și orientali cari storc țara (*felicissimam mercaturam Graeci et orientales hinc percipiunt; patrimonia nostra expilando vagantur impune, versanturque media inter regni arcana*; p. 103). Nu se cunoștea de aiurea bogăția negustorului armean din Persia, Iacob, care spunea la bătrîneță Sasului nostru că a făcut comori în Ardeal (*Iacobus Armenius, Persa, qui in ista negotiatione consenuerat, aliquando secretior mihi fassus est immensos se in Transsylvania thesauros lucratum esse*;

¹ Neniul ?

ibid.). Pieptănătura Romînilor e pusă alături cu a Clujencelor, în opoziție cu aceia care-i pare urfă, a Brașovencelor, și originea e căutată în descripția, dată de Vincent de Beauvais, a pieptănăturii Tătăroaicelor (*ibid.*).

Două pagini sînt consacrate îmbrăcămînții Romînilor din Ardeal (cap. XIV). Se recurge la izvoare antice.

Se relevă bocitoare și la Sași (pp. 111-2).

Poate că pentru înțîia, oară se scriau capitole de folklore comparat, legîndu-se împreună antichitatea cu vremile noi.

E vorba și de surgucturi, de blănille de lup ale ostașilor.

N. Iorga.

Cîteva documente privitoare la mănăstirile românești

Știrile documentare pe care le-am cules dintr'o serie de hrisoave vechi pe care le avea părintele arhimandrit Eftimie Obrocea din mănăstirea Ciolanu amintesc de existența a încă două mănăstiri în fostul județ al Săcuienilor, care se afla între Prahova și Buzău. Documentele pe care le-am cetit, și am scos copie după ele, nu se știe unde vor fi acum, întru cît părintele Eftimie a plecat la Sf. Munte, unde a murit.

Am cercetat atunci opt hrisoave privitoare la schitul Vîrful Pietrei și două privitoare la schitul Apșoara din județul Săcuienilor. Din cele opt privitoare la schitul Vîrful Pietrei, cel mai vechiu se găsește astăzi la mănăstirea Ciolanu; celelalte însă nu știu unde vor fi.

În Dicționarul geografic al județului Prahova este amintită numirea Vîrful Pietrei în comuna Teișani, plaiul Teleajen (p. 320). De asemenea Vîrful Pietrei este o culme pe dealul Vlădanu, în comuna Provița-de-Jos, plaiul Prahova, vîrf format numai din piatră (*ibid.*, p. 634). În sfîrșit mai este o localitate Vîrful Pietrei în comuna Apostolache, plasa Podgoria, unde se află multă piatră (*ibid.*, p. 634).

Socotesc că schitul Vîrful Pietrei a fost în această ultimă localitate din comuna Apostolache, întru cît aici era altă dată județul Săcuienilor.

A. Schitul *Virful Pietrei*.

Acest schit exista în prima jumătate a veacului al XVIII-lea. Cel mai vechiu document, — destul de rău păstrat, — este din anul 7187 (1679), 20 August, dat de Șerban Cantacuzino (1678-88). Conținutul acestui document este următorul:

1.

Milostiiu bojiiu Io Șerban Voevod... davat gvmi sie povelenie gvmi sfintei și dumnezăești mănăstiri ce să cheamă Virful Pietrii ot sud Saac., unde iaste hramul S[fin]țil[or] Arhangheli Mihail i Gavriil și egumenu[lui] p... [N]jectarie, ca să fie sfintei mănăstiri doi oameni streini poslușnici [în] pace de bir, de taleri, de miiare, cu čaar[ă] de g[ă]leată cu fin, de..., de podvozi, de mertic, de conac (?), de zah[er]ele..., de cară, de oae, de bir, de | ... iliș i de toate dăjdiile și orânduile cîte ar ieși din Vistieria Dom[niei] Meal[e] preste an, de nimenea bîntuială să n[un] aibă... însă să fie oameni streini, feriț de bir și fără [de dă]re. Pentru că m'am milostivit D[omnia Mea] de i-am ertat poslușnici toți pă cari di... (două rinduri șterse sau rupte). Și voi, toate sl[ugile] Domniei Meale, veri cari cu ce slujbă [veți] umbla într'acel județ, de veți vedea cartea Domniei Meale, iar voi foarte vă feriți de acești doi poslușnici, că cine să va ispiti a le face vre o bîntuială, veri de ce, acela om să știe că mare certare va păți din partea Domniei Meale. I saam rezech gvami.

(Semnătura Domnului.)

Avg. 20, 7187.

Schitul Virful Pietrei se bucura deci în 1679 de dreptul de a avea doi poslușnici, oameni străini, cărora Șerban-Vodă li dă scutiri însemnate.

Hrisoavele celelalte sînt ceva mai noi. Astfel, peste nouăzeci și șase de ani avem altul, dat de Alexandru Ipsilanti la 5 Maiu 1775. Cuprinsul acestui hrisov este următorul:

2.

Milostiiu bojiiu Io Alexandru Ipsilante Voevod, gspodar zemlia vlašcoi, dat-am Domnia Mea sfintei și dumnezeiești biserici ce să numește schitul Vîrful Pietrii din sud Saac unde să cins-tește și să prăznuește hramul Sfinților Marilor Voevozi Mihail și Gavriil, care fiind biserică săracă și neavînd niciun alt ajutor, m'am milostivit Domnia Mea și i-am dat să aibă a ținea doi oameni

străini pentru poslușania și ajutorul schitului, la ce ar avea trebuință, care să fie în pace și iertați de toate dăjdiile și orînduiele, veri cîte ar ieși de la Vistieria Domniei Meale preste an în țară, de niciunele val sau bîntuială să nu aibă. Așijderea să aibă a scuti drepte bucatele schitului și vinul de vinăriciu. Pentru că această milă, fiindcă au avut-o și de la alții mai înainte trecuți frați Domni, după cum ne adevărim Domnia Mea și din scrisoarea Domniei Sale Grigorie Alexandru Voevod ot leat 1769, drept aceia și Domnia Mea am întărit ca să aibă a ținea această milă întocmai și nestrămutat spre a fi sfintului lăcaș de întărire, iar Domniei Mele și părinților Domniei Mele veșnică pomenire. Pentru care poruncim Domnia Mea și dumnealor dregătorilor ce veți fi rînduiți cu orice trebi domnești, de ceia ce să coprinde mai sus sfintului schit întru nimic supărare să nu-i faceți. Că așa iaste porunca Domniei Meale.

(Semnătura.)

(Pecete.)

Leat 1775, Maiu 15.

Se vede din acest document că și Domnii următori lui Șerban Cantacuzino au dat hrisoavele lor de milă pentru schitul Vîrful Pietrei. Cam același lucru confirmă, cu unsprezece ani mai târziu, Domnul Terii-Românești Mihail Constantin Suțu (1783-6), prin hrisovul său cu data de 15 Octombrie 1784, al cărui conținut, de și nu diferă aproape de loc de acela al lui Alexandru Ipsilanti, îl dăm totuși în întregime.

Milostiiu bojiu Io Mihail Constantin Suțu Voevod, gospod. zemli vlašcoi, dat-am Domnia Mea sfintei și dumnezăeștii biserici ce să numește schitul Vîrful Pietrii, unde să cinstește și să prăznuiește hramul sfinților și mai marilor Voevozi Mihail și Gavriil, care fiind biserică săracă și ne mai avînd de nicăiri alt ajutor, m'am milostivit Domnia Mea și i-am dat ca să aibă ajutoriu doi oameni streini pentru poslușania și ajutorul schitului, la ce va avea trebuință, cari să fie în pace, și ertare de toate dăjdiile și orînduiele, vericare ar eși de la Vistieria Domniei Meale preste an în țară, de niciunele val sau bîntuială să nu aibă. Așijderea să aibă a scuti de vinăriciu și drepte bucatele schitului. Pentru că această milă fiindcă au avut-o și de la alții mai d'inainte trecuți frați Domni, după cum ne adevărim Domnia Mea din partea Domniei Sale fratelui Alexandru Ipsilante Voevod, precum acum și Domnia Mea am întărit ca să aibă a ținea această milă întocmai

și nestrămutat, spre a fi sfântului lăcaș de întărire, iar Domniei Mele și părinților Domniei Mele veșnică pomenire. Pentru care poruncim Domnia Mea și dumnealor dregătorilor ce veți fi rînduiți cu orice trebi domnești de ceia ce să coprinde mai sus sfîntului schit întru nimic supărare să nu-i faceți. Că așa este porunca Domniei Mele.

(Semnătura.)

1784, Octomvrie 15.

(Pecete.)

Mihai Constantin Suțu a domnit de trei ori în Țara-Românească și odată în Moldova. În a doua Domnie a lui, între anii 1791 și 1793, el dă un nou hrisov de întărire a daniilor făcute de predecesorii săi, cum și de către el în prima Domnie. Hrisovul acesta din a doua Domnie are următorul conținut:

4.

Milostieiu bojieiu Io Mihail Constantin Suțu Voevod, gospodar zemlie vlașcoi, dat-am Domnia Mea sfintei și dumnezeștii biserică ce să numește schitul Pietrii ot Sud Saac, unde să cinstește și să prăznuiește hramul sfinților și mai mari[lor] Voevozi Mihail și Gavriil, care, fiind biserică săracă și neavînd de nicăeri alt ajutoriu, au avut milă, atît prin cărțile altor frați Domni de mai înainte, cît și prin cartea Domniei Mele din ceailaltă Domnie, a ținea poslușnici doi oameni streini pentru poslușania și ajutorul schitului, la ce ar avea trebuință, care să fie în pace și ertați de toate dăjdiile și orînduielile... vericîte ar eși de la Vistieria Domniei Mele pe an în țară, de toate să fie nesupărați. Așîșderea să aibă a scuti de vinăriciu, precum și bucatele schitului. Drept aceia ne-am milostivit Domnia Mea și acum, și am înoit această milă ca să se păzească întocmai și nestrămutat, spre a fi sfîntului lăcaș de întărire, iar Domniei Mele și părinților Domniei Mele veșnică pomenire. Pentru care poruncim Domnia Mea dumnealor ispravnicilor ai Domniei și altor dregători și zapcii, nimeni întru nimic supărare sfîntului schit peste cartea Domniei Mele să nu faceți. Că aceasta este porunca Domniei Mele. I saam receh gvami.

(Semnătura.)

(Pecete.)

1792, Martie 5.

Alexandru Moruzi, în a doua Domnie a lui, dintre anii 1799 și 1801, dă și el hrisov pentru schitul Virful Pietrei. Cuprinsul hrisovului este acesta:

5.

Milostieiu bojieiu Io Alexandru Costantin Moruzi Voevod, gosp. zemli vlașcoi, dat-am Domniea Mea sfintei și dumnezeești biserici ce să numește schitul Virful Pietrii ot sud Saac, unde să cinstește și să prăznuește hramul sfinților și marilor Voevozi Mihail și Gavriil, care fiind biserică săracă și neavînd de nicăeri ajutor, au avut milă de la frații Domni de mai nainte, precum din cărțile ce le-am văzut nepliroforisite..., ca să scutească drepte bucatele schitului de vinăriciu i dijmărit. Drept accia și Domnia Mea ne-am milostivit a-l dăruî [și am] înoit această milă, ca să i se păzească întocmai, și poruncim dregătorilor ce veți fi orînduiți, nimic vre o supărare să nu faceți. Că așa este porunca Domniei Mele. I s[am] r[eč] gv[mi].

(Semnătura.)

(Pecete.)

1799, Noiembrie 9.

Și mai multe foloase cîștigă schitul după această dată. În prima Domnie, Constantin Alexandru Ipsilanti (1802-1806) dă schitului Virful Pietrii următorul hrisov:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

6.

Milostieiu bojieiu Io Constantin Alexandru Ipsilante Voevod, gospodar zem. vlașcoi, dat-am domneasca noastră carte sfintei și dumnezeeștii biserici ce să numește schitul Virful Pietrii ot sud Saac în care să cinstește și să prăznuește hramul sfinților și mai marilor Voevozi Mihail i Gavriil ca să aibă a ținea... 2 oameni streini pentru poslușanie și ajutor schitului la verice trebuință, cărora să li se dea și pecetluituri trei poli de la Vistieria Domniei Mele după orînduială, spre a fi în pace și apărare de toată dajdia și orînduelele, vericare ar eși peste an în țară. Așișderea să aibă a stăpîni și drepte bucatele schitului, însă stupii i rîmătorii dă dijmăritu și vinul de vinăriciu. Pentru că această milă a avut-o mai înainte schitul atît de la alți luminați Domni de mai nainte, cît și de la Măria Sa părintele Domniei Mele, precum din cartea Măriei Sale Alexandru Ipsilante dată ei, după ce o văzu Domnia Mea, cu leat 1775, m'am îndestulat. Drept accia poruncim la toți cîți se cuvin, întru nimic supărare să nu faceți peste cele ce să coprind mai sus. Că așa este porunca Domniei Meale. I s[am] r[eč] gv[mi].

(Semnătura.)

(Pecete.)

1805, Sept. 28.

În sfârșit Ion Gheorghe Caragea a dat aceleași milostenii schitului Virful Pietrei. Am găsit de la el două hrisoave. Cel d'întăiu este din anul 1813, 26 Maiu, și al doilea din 1814, Septembrie 22.

7.

Milostieiu bojieiu Io Ioan Gheorghe Caragea Voevod i gospodar zemli vlașcoi, dat-am domneasca noastră carte sfintei și dumnezești biserici ce să numește Virful Pietri din sud Saac, unde să cinstește și să prăznuește hramul sfinților și mai marilor Voevozi Mihail și Gavriil, ca să aibă a ținea 2 oameni streini pentru postușania și ajutorul schitului la ce ar avea trebuință, căroră să li se dea și pecetluituri 3 poli de la Vistieria Domnici Mele, după orînduială, spre a fi în pace și apărați de toate dăjdiile și orînduelile, vericîte ar eși peste an în țară. Așișderea să aibă a scuti și drepte bucatele schitului, însă stupii i rîmătorii de dijmărit i vinul de vinăriciu. Pentru că această milă a avut-o sfîntul schit, atît de la alți luminați Domni de mai înainte, cît și de la Domnia Sa fratele Costandin Voevod Ipsilante, pentru care din cartea domnească ce o văzui Domnia Mea cu leat 1805, Sept. 28, ne-am îndestulat. Drept aceia poruncim la toți cîți se cuvine întru nimic supărare să nu faceți peste cele ce să coprind mai sus. Că așa este porunca Domniei Mele. I s[am] r[eč] gsdvam[i].

(Semnătura.)

(Pecete.)

1813, Maiu 26.

Milost. bojiu Io Ion Gheorghe Caragea Voevod, gospodar zem. vlașcoi, dat-am domneasca noastră carte sfintei și dumnezești biserici ce să numește schitul Virful Pietri din sud Saac, unde să cinstește și să prăznuește hramul sfinților și mai marilor Voevozi Mihail și Gavriil, ca să aibă a scuti drepte oife sale de oerit: vericîte va fi avînd, să fie apărate. Așișderea să aibă a lua și cîte cincizeci de bolovani sare de la ocna Slănicu[lui], cînd să dau la vreme și altor mănăstiri, fiindcă, acest sfînt schit aflîndu-se în stare proastă și căzîndu-se a fi ajutat, după pliroforia ce prin anafora ni s'au dat de către dumnealui Vel Logofăt de Țara-de-Jos, și-au făcut Domnia Mea această milă ca să fie sfîntului schit ajutor și întemeere. Drept aceia poruncim la toți cîți se cuvîin întru nimic supărare să nu faceți, că așa este porunca Domniei Mele pe care o rînduim.

(Semnătura.)

(Pecete.)

1814, Sept. 22.

Schitul *Virful Pietrei* a fost, probabil, în ținutul comunei *Apostolachi* din jud. *Prahova* de astăzi. În această comună în adevăr a fost pe vremuri un schit anume schitul *Apostolachi*, metoh al mănăstirii *Slobozia* din județul *Ialomița*, închinată mănăstirii *Dochiariul* din muntele *Athos*. Schitul acesta a fost făcut de *Comisul Apostolachi*, în anul 7103 (1595), în vremea când în *Țara-Românească* stăpîniă *Mihai Viteazul*. Schitul *Comisului Apostolachi* este astăzi biserică de mir.

Inscripția din această biserică pare a lămuri întru cîtva problema noastră. Ea sună astfel:

„Această sfântă mănăstire din vechime pe numirea moșiei ce se numește *Măstănești* se află zidită din temelie de răposatul întru fericire *Comisul Apostolache* și de *Voichița*, soția sa, la leatul dovedit pe pragul ușei bisericii 7103, iar închinată la sfânta mănăstire *Dohiar* din *Sfinta Agora* se dovedește după hrisovul lui *Mafteiu Basarab Voevod*, la leatul 7160, prin care arată că închină această sfîntă mănăstire cu tot venitul ei la *Dochiariul*, unde este hramul *Sfinților Voevozi*, iar acum, în zilele prea-înălțatului nostru *Domn Barbu Dimitrie Știrbei Voevod*, s'au preînnoit prin osîrdia, osteneala și cu toată cheltuiala *Sfinției Sale* părintelui *Ghermano ermonah Ploeșteanul*, aflîndu-se năstavnîc la acest sfînt lăcaș, păstrîndu-se numai zidăria cea titoricească, fiind neclintită nicăiri, iar turlele cîte trele și acoperișul, tîmpla, zugrăvitul și cu toate ale ei podoabe din lăuntru și afară s'au făcut din nou, asemenea și acestea toate s'au făcut cînd se afla egumen la *Slobozia Sfinția Sa* părintele *Gavriil arhimandrit*, la anul de la *Hristos* 1850, luna *August*“ (*Dicț. geografic al județului Prahova*, pp. 24-25).

Nu putem precisa cu totul dacă schitul *Virful Pietrei* este unul și același cu metohul *Comisului Apostolache*. Comuna de azi se întinde însă pe dealurile *Măstănești*, *Virful Pietrei* și *Virful Stânii*. Dar, dacă ținem samă de inscripția de mai sus, în care e vorba de biserica făcută de *Ghermano* în vremea lui *Barbu Știrbei*, „peste zidăria cea titoricească“, precum și de hrisovul lui *Caragea* din 1814, în care se spune că face milă pentru sfîntul schit, pentru ajutor și întemeiere, putem admite că biserica de astăzi din *Apostolachi* este fostul schit al *Virfului Pietrei*; schitul probabil a fost zidit de *Comisul Apostolachi* la 7103 (1595). La 1652 (7160) a fost închinat împreună cu mănăstirea *Slobozia Ialomiței*, de care depindea, mănăstirii *Dochiariul*. La 1679 a primit dania de la *Șerban Cantacuzino*, iar la 1814 era „în stare proastă“, avînd nevoie

de „ajutor“ și „intemeiere“. Supt Barbu Știrbei (1849-56) s'a refăcut, transformându-se în biserică de mir.

Nu este exclusă însă nici ipoteza că Schitul Virful Pietrei a fost cu totul altul decât schitul Apostolachi, din comuna cu același nume.

* * *

B. Schitul Apșoara.

În „Dicționarul Geografic al Județului Buzău“ este arătat numele Apșoarele dat unei păduri a Statului din comuna Tisău, cătunul Strejeni, — în suprafață de 180 ha., — ca făcând parte din marea moșie a Bradului.

Nicio îndoială nu poate fi că pe Valea Tisăului, în apropiere de Ciolanu, va fi fost acest schit, despre care pomenesc două hrisoave domnești: unul de la Ioan Caragea, cu data de 1813, Iunie 13, și altul de la Alexandru Nicolae Suțu, Domn a treia oară în Muntenia, între 1818 și 1821, cu data 1819, Septembrie 13.

În hrisovul lui Caragea se amintește și de alt hrisov dat de Constantin Ipsilanti, în prima Domnie a lui (1802-1806), tot pentru același schit.

Cuprinsul documentului lui Caragea este următorul:

Milosteuu bojieu Io Ioan Gheorghe Caragea Voevod, gosp. zem. vlahiscol. Dat-am domneasca noastră carte sfîntului schit ce să numește Apșoara din plaiul Bîsca, sud Saac, unde lăcuesc doisprezece părinți călugărași ca să aibă milă de la Domnia Mea să scutească stupii i rîmătorii de dijmărit și vitele de boi i vaci pentru tainaturi, însă drepte bucate ale schitului, pentru că, schitul aflîndu-se în plaiu și între pietre, unde nici roduri ale pămîntului de hrană omenească nu să pot face, au avut această milă de la Domnia Sa fratele Costandin Voevod Ipsilante, precum din cartea Domniei Sale ce o văzui cu leat 1803, Ncembrie 8, ne-am adeverit, iar acum, după jalba de rugăciune ce au dat Domniei Mele călugărașii de la acest schit cerînd a li să mai adăoga oareșcare ajutoriu de milă, aflîndu-să cu totul lipsiți, pliroforisindu-ne Domnia Mea din anaforaua dumnealui Vel Logofăt de Țara-de-Jos că în adevăr este foarte sărac și fără de niciun fel de venit, trăind numai cu ajutorul creștinilor, ne-am milostivit și nu numai le-am înorit mila ce au avut-o, ci încă le-am mai adăogat și această milă: să aibă a scuti vinul ce-l va face în dreaptă via schitului de vinăriciu și cincizeci oi de oerit și pă tot anul să aibă a lua cîte zece bolo-

vani sare de la Ocna Slănicului, cum și cîte t[aleri] șaizeci p[ă] fiește-care an din vama Vălenilor, pentru douăsprece cojoace d[ă] trebuința p[ă]rinților călug[ă]rași. Pentru care poruncim Domnia Mea vou[ă], slujbașilor dijmari i vin[ă]riceri, cum și celor ce veți fi orînduiți după oareșcareva vite de tainaturi, ca întru nimic sup[ă]rare s[ă] nu faceți schitului p[ă] drepte bucatele sale. I s[am] r[e]c[ă] gsdva[mi].

(Semnătura.)

(Pecete.)

1813, Iunie 13.

Al doilea hrisov are următorul cuprins :

Milosteiu bojiei Io Alexandru Nicolae Sușu Voevod, gosp. zeml. vlascoi, dat-am Domnia Noastră sfîntului schit ce s[ă] numește Apșoara, din plaiul Bîsca, sud Saac, unde lăcuesc doisprezece p[ă]rinți călug[ă]rași, ca s[ă] aibă milă de la Domnia Mea ca s[ă] scutească stupii și rîmătorii de dijmărit și vitele de boi i vaci pentru tainaturi, înșă drepte bucatele schitului. Pentru că, acest schit aflîndu-să în plaiu și între pietre, unde nici roduri ale p[ă]mîntului de hrană omenească nu se face, au avut această milă de la frații Domni de mai nainte, precum și din cartea ce o văzui cu leat 1813, Iulie 13, ne-am adevărit, adevă, că, după jalba ce au dat-o de rugăciune, călug[ă]rașii de la acest schit, cerînd a li s[ă] mai adăoga o oareșicare ajutoriu de milă, aflîndu-se cu totul lipsiți și dîndu-se prin anafor[ă] cerută pliroforie de dumnealui Vel Logofăt de Țara-de-jos că în adevăr e foarte sărac și fără de niciun fel de venit, trăind numai cu ajutorul creștinilor, li s'a mai adăogat și această milă, a scuti vinul ce-l va face în dreapta vie schitul de vin[ă]riciu, cincizeci oi de oerit, și p[ă] tot anul s[ă] aibă a lua cîte cinci bolovani de sare de la Ocna Slănicului, cum și cîte taleri șaizeci pe fieștecare an, de la vama Vălenilor, pentru 12 cojoace d[ă] trebuințele p[ă]rinților călug[ă]rași.

Drept aceia învrednicîndu-ne și pre noi Domnul Dumnezeu cu treapta Domniei a acestei pravoslavnice țări, m'am milostivit și Domnia Mea de am înoit și am întărit aceste mile ce s[ă] coprinde mai sus. Pentru care poruncim Domnia Mea vou[ă], slujbașilor dijmari, vin[ă]riceri, cum și celor ce veți fi orînduiți după niscareva vite de tainaturi, ca întru nimic sup[ă]rare s[ă] nu faceți schitului p[ă] drepte bucatele sale. I saam reche g[lo]podst[ivami].

(Semnătura.)

(Pecete.)

1819, Sept. 13.

De sigur, nimic nu se poate spune, din aceste mărturii, asupra schitului Apșoara. Rămîne ca, în urma unor alte cercetări, care de sigur nu vor fi infructuoase, s[ă] putem spune mai multe.

Pamfil Georgian.

Relațiuni ceho-române în trecut.

Arhiva familiei Lobkovic adăpostește scrisori interesante pentru relațiile ceho-române. Este una din cele mai nobile familii cehe, ai cării strămoși se trag încă din vremea lui Carol al IV-lea. Își păstrează până astăzi castelul, proprietățile și arhiva ei la Roudnice pe Elba, în apropiere de Praga.

Sînt acolo documente din care se vede cum Mihai Viteazul, Gheorghe Ștefan, Grigore Ghica și Radu Mihnea au căpătat astfel de proprietăți în urma ajutoarelor date politicei austriace. D. I. Macurek, în numărul festiv din *Prager Presse* pe 1929, aduce citeva documente noi referitoare la această chestiune. Mihai Viteazul a obținut o proprietate la Königsberg, în Silesia, de la Rudolf al II-lea încă din 1595, lăsând-o în administrația unui intendent. În 1601 Mihai reveni la Praga spre a-și lua în stăpînire proprietatea. N'o stăpîni mult, căci după moarte moșia fu înapoiată Curții imperiale.

În războiul austro-turc din anii 1661-1664, Grigore Ghica, Domnul Munteniei, și Gheorghe Ștefan, al Moldovei, contribuind și ei cu un ajutor dat conducătorului general al armatelor imperiale, contele ceh Eusebiu de Lobkovic, dobîndiră și aceștia în dar un loc de refugiu. Grigore Ghica avu la Neuhaus așa-numitul Jindrichův Hradec, după fuga sa din Komarna, iar Gheorghe Ștefan se retrase la Holešov, în Moravia, în castelul contelui Rotal. Arhiva castelului fiind atunci închisă, n'am putut-o cerceta. Gheorghe Ștefan rămase aici doi ani și reveni după călătoria făcută la Moscova și la Viena, în care timp a continuat mereu relațiile de prietenie cu contele Lobkovic, dîndu-i știri despre orice mișcare a sa.

Contribuiu și eu cu trei scrisori inedite, găsite în treacăt, în Arhiva de la Roudnice.

În cea din anul 1649, scrisă la Viena, Mihnea Radu felicită pe „tatăl și protectorul său“, contele Eusebiu Lobkovic, și pe soția acestuia. Li urează Paști fericit și vesel, viață lungă și, jurându-li credință veșnică, li anunță sosirea lui la Pressburg.

A doua scrisoare a aceluiași Radu Mihnea, din 1654, este scrisă din tabăra Hatmanului Bogdan Hmilnițchi, conducătorul Cazacilor ucrainieni. După suirea pe tronul Poloniei a lui Ioan Casimir, Cazacii, răscolindu-se, ajunseră până în Galiția, amenințînd Lio-

vul, iar, mai târziu, cu ajutorul Rusiei, al Transilvaniei, condusă de Gheorghe Rákóczy al II-lea, al Munteniei lui Radu Mihnea și al Domnului Moldovei, s'a declarat războiul Poloniei¹. Din cauza purtării sale îndrăznețe față de Turcii cari îl aduseseră în Scaun, el fu nevoit să fugă în Ardeal și se imprietenii apoi cu Cazacii, din tabăra cărora scrie nobilului ceh că Hatmanul l-a primit cu multă bunăvoință și i-a dat în stăpînire, pentru ca să poată trăi, un ținut lângă Nistru, trei mile depărtare de tabăra căzăcească de la Cehrin. Afară de aceasta are promisiunea că-l va readuce pe tronul său din Muntenia, imediat după terminarea războiului cu Polonia și după izgonirea Turcilor și Tatarilor, ceea ce speră că va fi cât de curînd.

În scrisoare Lobkovic este numit „patronus ac fautor“, adecă „apărător și protector“. Voevodul îl asigură de credința și iubirea sa, îl roagă să nu uite, ci prin orice mijloc să-i dea știri despre dînsul.

Este interesant că mama lui Eusebiu Lobkovic, Polixenia, o femeie foarte cultă și de o frumuseță uimitoare, era și ea în relații prietenești cu una din domnițele romînce. Am găsit scrisoarea Anei Movilă, una din cele patru fiice ale lui Ieremia-Vodă, cea căsătorită cu nobilul polon Stanislav Potocki, adresată Polixeniei Lobkovic. Scrisoarea, de la 16 Septembrie 1638, e scrisă în limba italiană, într'un ton amical. Domnița moldoveancă își exprimă părerea de rău de a nu fi putut visita pe prietena ei în trecerea spre Baden.

Excellentissime Princeps, dne pater et fautor mihi gratiosissime²,

Officiorum meorum addictissimorum oblatione, quin Excellentiam Vram praesentibus hisce, tanquam patrem et fautorem meum gratiosissimum et observandissimum, semper non inviserem, eademque (a Deo ter Opt. Max.), quam et charissimae Suae coniugii totique harum honestae...³ felicissimum Pascha una cum bona incolumitate longevaque vita omniumque rerum prosperitate largiri non optarem, obnixè rogando ut me sibi addictissimum semper instar filii habere omnique favore gratia et benevolentiae genere prosequi dignaretur, qui adhuc hic Vi[ennae]² reperior exque Dei omnipot[entis] gratia optima fruor salute, ad servitia

¹ Despre acest război vezi și Wl. Tomek, *Nowejisi dějepis rakaunsky*, Praga 1887.

² Arhiva principelui Lobkovic, Roudnice, mss. 237.

³ Locuri șterse în original.

Excell. Vrae paratissimus semper, inque paucos dies, Posonium profecturus, Excellentiae Vrae noto mihi commisso negotio pro posse servire. Interim me Excell. Vrae quam officiosissimum commendo et maneo semper.

Excellentiae Vae

Viennae, die ultima Martii, anno 1649.

Filius addictissimus, ad servitia paratissimus,

Michael Vaivoda Valachiae... haereditarius.

Excellentissimo d-no d-no Wenceslao, duci saganensi, principi Lobkovitz, etc., etc., Sacrae Caes. Regiaeque Mttis intimo consiliario et aurei velleris equiti, etc., d-no fautori gratiosissimo.

Excellentissime Princeps, dne, amice ut pater nobis
confidentissime¹,

Post officiosissimam et filialem nostri salutationem optationemque omnium bonorum Excellentiae Vrae hisce notum facimus, nos ex Dei singulari misericordia adhuc bene valere, et in Ukraina pro tempore reperiri, ubi nos (dum intentum nostrum in desideratum effectum deducere neutiquam potuerimus ob diversa disturbia et mutationes rerum) necessario sese conferre debuimus, pro maiori securitate. Et, quamprimum in Ukrainam ad Bogdanum Chmelnitzky, campiductorem totius exercitus zaporoviensis, numque (?) ducem totius Ukrainae, pervenimus; is nos non solum libenter vidit, sed congratulatus etiam est nostri adventus, maximam compassionem nostri habendo, nosque omni debito honore excepit, et statim nobis unam civitatem seu oppidum penes Boristhenem fluvium ordinavit et deputavit, pro sustentatione nostra, 3 saltem milliaribus a sua residentia loco distantem, nobisque certe et indubitanter promisit se nos prima occasione in principatum Valachiae, qualicumque modo possibile erit, introducere et statuere velle, dummodo cum Polonis prius finire possit, aut medio pacis, vel armorum, et, nisi cum Polonis toto praeterito anno usque nunc ad agendum habuisset, iam ego absque ullo dubio, ex Dei gratia et permissione, in principatum Valachiae constitutus fuissim. Iam vero, hic ultro a Deo et tempore nobis fortuna nostra expectanda est, quae fortassis non diu emanabit, sed ineunte vere vel aestate se nobis favorabilem declarabit, quod o utinam succederet! Et, si ex Dei gratia optatam intentionem nostram in effectum felicem deducere possemus, tandem, non solum Suae Caesarae et Regiae Mtti, tanquam dno nostro clementissimo, semper, pro commoditate temporum et rerum diversitate, nostra fidelia servitia, pro posse virium nostrarum, verum etiam et Excellentiae Vrae, nostro magno et confidentissimo amico, uti patri, grata officia qualiacunq; praestare intenderemus, sicut et aliis quam

¹ Ms. 768.

plurimis nobis benevolentibus. Interim tamen Excellentiam Vestram quam amicissime rogamus ut nos semper in sua paterna gratia servare velit nobisque apud Suae Caesae et Regiae Mttis inclytam aulam bonus patronus et fautor semper existere nostrique non oblivisci, sed semper in sua bona gratia servare haud dedignetur. Et, si quid nobis rescribere aut participem facere aliquorum bonorum novorum ex partibus illis pro consolatione nostra voluerit, id nobis quam gratissime accidet, literasque suas saltem Michaeli Dasquier ad manus tradere velit, ut is quavis prima occasione eandem ad manus residentis Suae Caes. Matis in Constantinopoli directa huc nobis, ad proprias manus, per certas et fide dignas personas, transmittere possit. Quod attinet rerum statum istarum partium, libenter Excell. Vae de omnibus particulariter scripsissemus, sed propter brevitatem temporis id facere haud potuimus. Quae tamen Suae Caesae Mtti scriptotenus, in quantum possibile fuit, hac occasione quam humillime patefecimus sicque dubio procul et Excell. Va., sicut et alii, ex iisdem literis nostris Suae Mttis transmissis, de statu rerum istarum partium facile intelligere poterunt. Et quam libentissime Suae Caes. Mtti quam Excell. Vae et aliis iam dudum scribere voluimus, nulla tamen occasio hucusque praesentata fuit; ob quod nobis Excell. Va haud vitio vertere velit. Interim nos Excell. Vae nostraque filialia obsequia et officia quam amicissime commendamus. Servet Deus ter Opt. max. Excell. Vram quam diutissime una cum charissimis suis totaque principali domo salvum et incolumem.

Datum Czehrimii, residentiae loco campiductoris exercitus zaporoviensis, die 8 martii, anno 1654.

Excell. Vrae amicus uti filius addictissimus ad omniaque officia paratissimus semper:

Michael Vaivoda Transalpinae Valachiae haereditarius.

Excellmo dno. dno Wenceslao, principi a Lobkovitz et duci a Sagan, etc., etc., equiti aurei velleris et Sacrae Caesar. Regiaeque Mttis intimo consiliario consiliique bellici supremo praesidi, etc., dno et fautori nobis, patri plurimum confidentissimo.

Ill-ma Sig-ra, mia Sig-ra Col-ma.

Non cesserò mai di rammaricarmi della mia troppo acerba disgrazia, facendomi rimaner priva del fine del mio lungo viaggio, ch'era indirizzato solamente a salutar e riveder la persona V. S. Illma. Sodisfaccio ora nel miglior modo ch'io posso, rappresentando in queste poche righe che aggiungo all'altra del S. Palatino mio l'osservanza che porta a V. S. Illma questa casa, raccomandando a miei figli, che resteranno per segno del nostro buon affetto in Vienna, il nodrir con continui atti di servitù la ragione del sangue e della parentela e far che si conosca che

sono meritevoli, come desideriamo noi stessi, della sua affett-ne e gratia.

Con che a V. S. Ill-ma baccio caramente le mano. Di V. S. Ill-ma

Di Baden, 16 settembre 1638.

Affett-ma serva et parente:

Anna Mohilanka knesna moldavska.

Elena Eftimiu.

O danie a soacrei lui Mihai-Vodă Racoviță

Se știe, și mai ales din satira lui Dimitrie Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, plină de ură contra lui Mihai-Vodă Racoviță, un rival al Cantemireștilor, care au fost relațiile de familie ale acestuia din urmă. El luase în boierie pe Ana, fata unui simplu boierinaș Dediul, care ajunsese apoi Spătar ¹.

Soția lui Dediul, Ruxandra, a trăit încă multă vreme, până pe la 1740. Simțindu-se aproape de sfârșit, ea dăruiește fiiclii lui Mihai-Vodă, numită cu numele ei, Ruxandra, care se măritase la Munteni, casele din Iași, la care aceasta adăugise și casele ridicate de Hatmanul Constantin pe același loc al Dediului.

† Io Grigorie Ghica Voevod, bojlu mlstiiu gspdrü zemli moldavscoi, facem știrea tuturor cui să cadea a ști că iață ača răposată Spătăroae Roxandra, a Deadiului č-au fostu Spătar Mare, încă trăind în viața ei, din toți nepoții săi din fil a iubit fratelui nostru, a Domnii Sale Mihai-Vodă, au ales pe Domnița Roxandra, și i-au dăruit casăle sale cu tot locul lor, č-au avut aice în Eș, lângă curțile gospod, încă și cu alte rămășițe ale sale, cu toate s'au lăsat pre sama ei, și, după ačasta, întâmplându-să a veni Spătăroae Roxanda din Țara-Românească aice, la Moldova, iarăș din sângură voe sa, temându-să de moarte, au și mai întârit dania sa și cu scrisoarea sa. Carea danie după moarte Spătăroai Dēadiulesi, fiind priimită și de fiică-sa, Doamna Ana a Domnii Sale lui Mihai-Vodă, am vădzut și carte dumisale Doamnei Anii de întăritură, adevărind dania maicii sale Spătăroai Roxandrii, cum iaste adevărată și primită și întârită și de cătră dumneiai. Și, osăbit de acest locu de casă, alătura cu locul cel părințescu č-au fostu dumilorsale cumpărătură de la Banul

¹ V. Iorga, *Istoria literaturii românești*, I.

Macrii, iară Banului Macrii i-au fostu acel locu cumpărătură de la Cucoranul Med., ca să fie dumisale Domnișii Roxandrii amândoaî aceste locuri de casă danie și moșie stătătoarea. Pe care locuri făcând dumnului Hatmanul Costantin casă, iarăș cu mila și agiutoriu nostru, în boiaria Hătmăni dumisale, și acum, văzind Domnia Mè danie pe amândoaî acele locuri de casă č-au avut dumneiai Domnișă Roxandra de la moașe-sa Spătăroae Roxandra și de la maică-sa Doamna Ana, întărită și cu scrisoarea dumisale, bine am voit și Domnia Mè și din osăbită mila noastră am dăruit și casăle ce sinlu făcute pe locul dumisale de dumnealui Hat. Costandin cu mila și agiutoriu nostru, cum am arătat mai sus, ca să-i fie dumisale domnișii Roxandrii aceste casă gata, și cu tot locul lor ce va cuprinde pre amândoaî acele locuri de casă, driaptă danie și miluirea stătătoarea în veci, și poftim și pre alți următori luminași Domni ce-i va orăndui Dumnedzău a fi stăpănituri la Scaunul Domniî aceștii țări ca să nu strice danie și miluirea noastră, ce mai vartos să întăriască, pentru a sa pomenirea večnică. Ačasta scriem.

U las, lt. 7249, lun. 14.

Iscălitura domnească: „Io Grigorie Ghica Voevod“ și pecete din 1733 (?), cu coroana, armele ambelor țeri și inițialele: Io Gr. Gh. V.

(V-o:) Ispisoc de întăritură de la Măria Sa Grigorie-Vodă pe casele din Iași¹.

N. Iorga.

Incă un act privitor la tatăl lui Ioan-Vodă Callimachi

Se știe că tatăl lui Ioan-Vodă Callimachi, un Cîmpulungean, Toader Calmășul, fusese, făcînd parte din boieria mică, de caracter militar, de pe la 1700, pîrcălab de Cîmpulung. Între actele privitoare la aceasță familie pe care le-am publicat² nu se află niciunul care să-l presinte proprietar prin cumpărătură la Baia.

De aceia e deosebit de interesant acela care urmează. Originalul mi-a fost dat de d. general doctor Vicol.

¹ În proprietatea mea.

² V. *Documentele Callimachi*, I și II, Prefețele.

† Io Necolae Alexandru Voevod, bjiu mlstiiu gspdrū zemli moldavscoi, dat-am carte (*bis*) Domnii Meli boerinului nostru lui Toader Calmăşul ce au fostu părcălabu la Hotin, ca să hie volnic cu carte Domnii Mele a-ş face moară într'un vadu în părăul Şomuzului celui mic, pe locul târgului Băii, căci Domnia Mē m'am milostivil şi i-am datu un vadu să-şi facă moară într'acel părău, şi 'npreğurul vadului i-am datu loc de optzeci stoguri de fân, ca să-i fie de triaba casăi lui şi de spre mine nice o oprială să n'aibă, şi nimea să nu cutedzi împotriva cărjii Domnii Mell.

(Pecefe octogonală, cu chinovar.)

(V-o:) Carte gspod ot Neculai Alexandru-Vodă pe un vad de moară ot Şomuz[ul] cel mic, pe locul târgului Băii, lui Toader Calmăşul ō-au fost părcălab de Hotin; 7222, Fev. 15.

N. Iorga.

Note de istorie mai nouă a Romînilor

Istoria contemporană a României e menită să capete încă multe întregiri.

Ele vin une ori din locuri neaşteptate, din cărţi a căror valoare documentară nu e evidentă.

Astfel e, de sigur, cazul şi cu ceia ce am pătimit şi am încercat a face în timpul Războiului Crimeii, şi aceasta cu toată bogata colecţie în zece volume a lui D. A. Sturdza.

Ştiri nouă se cuprind şi în unele cărţi de compilaţie contemporane.

Între ele, în Eugène Woestyn, *Guerre d'Orient, Victoires et conquêtes des armées alliées*, Paris 1856, 2 volume.

Fireşte, e vorba acolo de toate bătăliile purtate pe pământ românesc, atunci sau pe urmă (Calafat, Turtucaia, Hirşova, Siliştra, etc.).

În primul volum, pp. 173-4 se pomeneşte de plecarea lui Liprandi din Craiova şi de alte mişcări de trupe; se dă proclamaţia lui Paşchievici cu asigurarea că evacuarea Olteniei e provisorie, iar a Munteniei nu se va face niciodată. La pagina 219 efectul la Bucureşti al atacului turcesc la Ruscicuc şi supravegherea Romînilor, cari par dubioşi.

Luptele Francesilor în regiunea Mangalia-Chiustenge sint pe larg presintate (p. 253 şi urm.).

Dar paginile care ar merita o reproducere integrală sint cele (p.

240 și urm.) în care se dă, cu totul nou și așa de pitoresc, intrarea lui Omer-Pașa în București: 3.000 de oameni cu flori, defilarea dorobanților. Omer e lingă Caimacamul Costachi Cantacuzino, care poartă cordonul Ordinului Italiei al lui Napoleon I-u. Pentru ocuparea Moldovei, p. 246 și urm. Îmbarcarea de la Balcic, p. 285 și urm.

*

O a doua carte, Jules Ladimir, *La guerre, Histoire complète des opérations militaires en Orient pendant les années 1853, 1854, 1855*, 2 vol. Paris 1855, are un întreg capitol (I, p. 99 și urm.) despre Romîni, cu citarea lui Carra, de Tott și Thornton. O scrisoare din Iași, pp. 107-8, prezintă intrarea Rușilor în Moldova. Se dă și protestul românesc (pp. 109-11). N. Iorga.

Pretinsa călătorie „agricolă” în Europa a unui boier român la 1776

Răsfoind volumașele elegante ale colecției „Allgemeine deutsche Bibliothek”, am găsit, după recomandăția primită de la un student în Germania, în volumul XXVIII², p. 60, mențiunea „Călătoriei agricole a lui Roman, un nobil valah, prin deosebite țeri ale Europei”, operă care ar fi fost numai tradusă de parohul din Kupferzell, Johann-Friedrich Mayer, și publicată la 1775 în Nürnberg ¹.

¹ „Romanj; eines edlen Wallachens, landwirthschaftliche Reise durch verschiedene Landschaften Europens.

Eine getreue Uebersetzung mit Anmerkungen von Johann Friedrich Mayer, Pfarrer zu Kupferzell, 8, Nürnberg, 1775, I, Alphab., 13 Bogen.

Noch haben wir aus der Feder des Herrn Pastor Mayers nichts schlechtes erhalten, und das vor uns liegende Buch ist seines Verfassers vollkommen würdig. Es ist diess eine Uebersetzung ohne Original; und dass Romanj auch weder der Verf. noch Geschlechtsname des Reisenden sey der hier schreibt, können wir unsern Lesern an Treue und Glauben versichern. Unter einer Maske lassen sich indessen viel Dinge sagen, die man, so wahr, so nützlich sie auch sind, dennoch oft Bedenken trägt mit freyer Stirn und offenem Angesicht vorzubringen. Der mannigfaltige Inhalt dieses schönen Buchs kann Lesern allerley Art vortheilhaft seyn, den Verstand und das Herz gewinnen gleich viel, und wie vielen Dank verdienet ein Schriftsteller, der seine Talente und seine Zeit zum Nutzen seiner Nebenmenschen so gut anwendet!“

De la început presa științifică a declarat că e vorba de o „mască” pentru a putea spune lucruri care altfel ar fi fost primejdioase.

Al doilea volum a ieșit în 1776 și reclama din aceeași revistă (an. 1778, XXXIV, p. 289) spune numai că e vorba de cercetarea țărilor de la Rin, Neckar și Mayn, dorind ca „Roman” să ajungă și până la Elba și Oder¹.

O a treia parte, din 1777, cuprinde visita prin Baden, Hesa și Elveția. Glumind, recensentul cere „iubitului boier valah” să cerceteze și restul Germaniei².

Mai largă e darea de samă pentru partea a patra, purtând data de 1782³. Aici, făcând analiza cărții, se spune fără încunjur că autorul e un „Franconian de ispravă” (*ein redlicher Franke*), care-și apără mica patrie.

Cum a ajuns parohul german la ideea de a se ascunde după un închipuit boier român, curios de descoperiri în domeniul agriculturii? Cum de a știut că „Valahii” sînt „Romîni”, creînd pe eroul său „Romani”? Oarecare raporturi ale vreunui călător român, poate vreunui boier venit la bilciul de la Lipsca, ar putea să deie explicația. E vremea cînd negustorii noștri, „Grecii” de la București și din Moldova, încep să iele drumul într’acolo⁴.

N. Iorga.

¹ „Romani, eines edlen Wallachens landwirthschaftliche Reise. Zweiter Theil. Eine getreue Uebersetzung mit Anmerkungen von Johann Friedrich Meyer, mit Kupfern, 8, Nürnberg 1776, I. Alphab., 11 Bog.

Der Leser beliebe unsere Recension des ersten Theils nachzusehen. Jetzt erzehlet der edle Wallache seine Reise am Oberrein, Neckar und Mayn und in das Ländchen eines Grafen. Wir wünschen dass er auch die Länder zwischen der Elbe und Oder durchreisen und seinen würdigen Uebersetzer mitbringen mögte.“

² „Romanj, eines edlen Wallachen landwirthschaftliche Reise durch verschiedene Landschaften Europens. Dritter Theil. Eine getreue Uebersetzung mit Anmerkungen, von Johann Friedrich Mayer, 8, Nürnberg, 1777, I. Alph., 8 Bog.

Jetzt reiset Romanj in diesem dritten Theile durch das Baadensche, Darmstädtische, über den Rhein gegen die Schweiz und in die Schweiz selbst. Lieber edler Wallache, reise doch auf diese nützliche Art ganz Deutschland durch, und wir werden dir mit Vergnügen allenthalben mit unserer Aufmerksamkeit nachfolgen, weil der ganze Inhalt deines Buchs für uns und alle wahrheitliebende Leser äusserst interessant ist.“

³ Vol. LIV, din 1783, p. 571.

⁴ Iorga, *Acte și fragmente*, II, tabla.

O singhelie a episcopului de Buzău Costandie Filiti

Intre cei mai distinși ierarhi ai Bisericii muntene la începutul secolului al XIX-lea a fost Costandie Filiti, episcop de Buzău.

Am relevat aiurea — *Istoria literaturii românești în secolul al XVIII-lea și Istoria Bisericii* — însușirile sufletești ale acestui prelat. Singhelia care urmează e încă o dovadă a lor.

Se vede dintr'însa ce ales spirit creștin, de blindeță, de bunătațe îl sprijinia pe „episcopul Buzăului din mila lui Dumnezeu” și cit de dușman era el simoniei, pe care credea că o descopere până și în plata preotului pentru spovedanie.

Costandie, mlt. bju episcop Buzău.

† Smereniia Noastră din darul de mila ce ni s'au dat de la prea-sfântul și de viață începător[ul] Duh dăm Molitv[ei] Tale, cucernice pop, chir popa Ioan den sat Mireș, sud Saac, de spre munte, slujba duhovniciei părintești, de care lucru ți să cade să prîmești cu fața lină și blândă pre cei ce vor veni la tine să să ispoveduiască, iar să nu arăți pre dănsi chip tristu și posomorât, nici să te miri de le vor fi păcatele lor mari și grele, ce mai vartos să cauți asupra lor cu fața blândă și lină, grăind către dănsii cuvinte măntuitoare, pentru ca să-ș poată arăta adâncul inimii lor, după cum poruncește dumnezeuștile canoane, dând fieștecăruia folosul tămăduirii canonului după firea și puterea sa, și să legi toate câte vor fi vrednice a lfi să lega și să deslegi toate câte vor fi vrednice a să deslega, însă fără de a lua cevaș daru, că este lucru simonicescu, și Dumnezeu este desăvârșit nevândut și fără de plată. Dreptu aceia dar ți s'au dat de la Smereniia Noastră această carte întărită cu iscălitura Smereni Noastre.

1806, April 5.

Costandie.

Trecută în condică
Filip logft.

N. Iorga.

DOCUMENTE

O carte de judecată și un act de danie al biv Vel Vornicului Nicolae Balș.

Într'o bibliotecă particulară am aflat două acte vechi, al căror conținut îl dau aici.

1. Carte de judecată

După arătarea prin jalobă ce au făcut dumnealui Vel Vornic

Neculai Baș că moșia dumnealui Holboca de la Țân. Eși (care iaste partea din moșia Tomoștiei a mănăstirii Golăei) s'ar fi impresurind de către moșia Țuțora a dumnealui Căm. Grigoraș Rășcanu și au cerșut prin judecată să-și aleagă dreptatea, la înfățișare i-am avut la Divan înaintea noastră amindouă părțile. Dumnealui Căm. Rășcanu asupra hotarilor moșiei sale Țuțora au scos un ispisoc din anii 7228, Octomvre 26, de la dumnealui Mihail Racoviță Voevod, cuprinzătoru în măsuru și în sãmne, care moșie o arată între moșia lui Caragea Cãm[ina]r și între moșia Șătr[arului] Ioan, ce să numește acum Oprășani, și să stăpînește de mănăstirea Golăei, însă măsura cu funie de 27 stinjeni în lungul marginii începe din jos dăspre moșia Oprășani până în apa Prutului 61 funii, și iasta parte de Prut, tot în lungu, până în hotarul Golăei, iarăși 61 funii, iar curmezișu, la capătul din iasta parte de Prut, din hotarul Cãm[ina]r[ului] Caragea până în hotarul Șătr[arului] Ioan, 87, care se facu 2.241 stinjeni. După care amindouă părțile s'au primit ca să-și ia dumnealui Cãm[ina]r[ul] Rășcanu moșia în măsurile ce le cere ispisocul acesta, și mai mult să nu se întindă. Și așa s'au orinduit de către Divan pe Dumitru Meleghe Vornic de Poartă ca să meargă la starea locului, unde fiind de față iarăși amindouă părțile sau vechilii, cum și egumenul din Golia, să cerceteze cu amăruntul ca să afle și să dovedească mai întâiu hotarul moșiei Osoiului, a Golăei, ce-l cere ispisocul mai sus arătat, la împlinirea a 61 de funii făcînd, pînă în hotarul Golăei, apoi, după ce va dovedi acel hotar al Golăei, fiindcă hotarul din sus al lui Caragea l-au mărturisit amindouă părțile că i-am cunoscut și știut după răspunderea ispisocului arătat, de la Domnul Mihail Voevod, să dea linie dreaptă din hotarul lui Caragea și pînă în hotarul ce se va dovedi al moșiei Golăei, adică 2.241 stinjeni. După care rînduîtu Vornic de Poartă, urmînd prin mărturie, i-au dat dumnealui Vornic de la zi întii a lunii acesteia Avgust, împreună și cu harta de starea locului: arată că, după ispisocul mănăstirii Golăei, atît a Oprășanilor, cît și a celorlalte moșii, iarăși a Golăei, ce ajung în colțul acela al Oprășanilor, au aflat ca hotar despărțitor între moșia Țuțora și între Oprășani, cum între celelalte moșii a Golăei, iar un piriu ce să numește Ochiul, carele dă în Jijia, și apoi de la piatra hotar a Cãm[ina]r[ului] Caragea, de la marginea moșiei Țuțora ce-i din sus, făcînd linie și măsură cu stinjenul

domnescu până la piriul Ochiul, unde stă și moșia Oprîșani, au eșit 2.241 stinjeni, 5 palme, cu care s'au împlinit măsura moșiei dumnealui Căm[ina]r[ului] Rășcanu, și încă trec un stinjen și 5 palme mai mult. Cu care cercetare și măsură arătîndu-se mulțămît dumnealui Căm[ina]r la starea locului, și dumnealui Vel Vornic Neculaiu Balș cerșind să se dea sfirșit pricinii aceștia.

S'au infățîșat de iznoavă la Divan, iarăși amîndouă părțile, unde, după osebită cercetare ce s'au făcut de către noi în două rînduri, nemulțămirea d-lui Căm[ina]r Rășcanu au fost împotriva hotărîrii d'întîiu, cu care atit dumnealui însuși, cit și dumnealui Vornic s'au fost mulțămît. Adecă acum au făcut cerere ca să nu se dea linie dreaptă moșiei dumnealui Țuțora, de la colțul de spre Oprîșani pînă în hotaru Lunca Raței, ci de la acel hotaru al lui Caragea să se abată pieziș, la Jijioara Seacă, în dreptul moșiei Cristănești și a Holbocei, moșia dumnealui Vornic, și apoi, de unde să socotește Jijioara Seacă spre Jijie, să margă în jos prin pietrele hotare a moșiei Chiperești, și pe piriul Ochiului să se întoarcă la colțul unde să desparte Țuțora de Oprîșani, pe unde, după măsură, au eșit 2.341 stinjeni, 6 palme, cu 100 stinjeni și 6 palme mai mult decît îi coprinde ispisocul de la Mihai Voevod. Deci, vrînd judecata să dovedească fără îndoială pentru amîndouă colțurile moșiei Țuțora, de sint acelea pe care Vornicul de Poartă le arată și pe unde și măsura după ispisocul Domnului Mihai Voevod, au eșit deplin, sau, de poate să întinză hotarul acestei numite moșii, pe unde dumnealui Căm[ina]r[ului] Rășcanu cere, cum să arată mai sus, s'au adus și s'au cercetat scrisorile a toate moșiile ce să hotărăscu cu Țuțora în capătul de spre Apus, acel despre care iaste pricina, și mai întii, pentru colțul din jos, carele desparte între Țuțora și între Oprîșani, că sint alături, cum și între moșiile mănăstirii Golăe, Osoiul și altele, s'au văzut aceste dovezi. Adecă: asupra locului ce stăpînește mănăstirea Golăei în dreptul Țuțorii și Oprîșanilor, lîngă Osoiul, un ispisoc din anii 7177, Maiu 26, de la Domnul Duca Voevod, cuprînzătoriu pe un loc de priseacă în luncă, mai jos de Chiperești, supt Osoiu, cu locu de finațu peste Jijie pînă în drumul cel mare, și în sus pînă în finațul Dediului, și în jos pe Piriul ce să chiamă Ochiul, unde dă în Jijie (care locu a fost a unei fămei, Zamfira); așîșderea de la Domnul Duca Voevod, cuprînzătoriu de locul de finațu al Dediului, acel pe care celălalt ispisoc

il arată că pe din sus se hotăraște cu locul Zamfirii. Adecă pe o parte de loc din jos de Chiperești în unghiul Dediului pînă în drumul cel mare și printre locul Zamfirii din sus și printre locul iarăși a sfintei mănăstiri a Golăiei din jos (adecă moșiei dumnealui Vel Vornic Neculaiu Balș), printre aceste două hotare. Apoi, fiindcă pe alt ispisocu, din anii 7216, Martie 12, de la Domnul Mihail Racoviță Voevod, carele iaste cu 39 ani în urmă acestor două arătate ispisoaace mai sus și cuprinzător asupra hotarului moșiei Oprișani ce-i de alătura de Țuțora pe din jos, adeverește că s'au pus o piatră în șes, în Branîște, împotriva hotarului mănăstirii Golăiei, din jos de Ochiu, adecă unde și celelalte mai sus arătate ispisoaace de la Duca-Vodă adeverește hotarul locului de priseacă de la Zanfira, cum și ispisocul Țuțorii, carele iaste iarăși de la Domnul Mihail Racoviță Voevod, cu 12 ani în urma acestuia a Oprișanilor, arată că au măsurat în frunte, din hotarul lui Caragea pînă în hotarul Șătr[arului] Ioan, adecă a Oprișanilor, și s'au aflat 2.241 stinjeni, dintr'aceste arătate ispisoaace văderat și fără nicio îndoială s'au dovedit că colțul din jos al moșiei Țuțorii stă unde să împreună cu moșiile mănăstirii Golăiei, Opreșanilor și a locului de priseacă de la Zanfira, adecă spre moșia ce s'au numit a lui Caragea și de spre moșia Crăsteștii (care amindouă moși să stăpinesc acum de dumnealui Costandin Balș biv Vel Logofăt). Iarăși s'au văzut alt ispisoc, din 7234, Avgust 12, iarăși de la Domnul Mihail Racoviță Voevod, cuprinzătoriu asupra hotarului moșiei Cristeștii, carele iar cu 61 ani în urma ispisocului Țuțorii, și, prin aceasta, de spre partea unde să atinge cu Țuțora, scrie și zice: peste girla morii lui Buhuș la o piatră de hotaru a Armașului Antohie Caragea, și de acolo să începe moșia Ușăriului Stati (adecă Țuțora), și-și dă coasta tot alătura cu moșia Vornicului Gavrilu (Cirsteștii), pînă la un plop mare și la o hansă¹ de spini, și de acolo merge în josu, alătura cu Jijioara Seacă, pe de spre Răsărit, și alătura cu moșia lui Stanu și Urșarii lui, și pînă unde au fost moara Pah[arnicului] Grigorie, și împotriva morei din jos, unde au fost și un puțu de piatră; din jos de puțu și de vaudul morii au pus o piatră ce caută peste Jijioara Seacă la partea aceasta ce au stătut în pietrele hotare ce le cuprinde ispisocul

¹ ? — N. R.

acesta, adică piatra lui Carageă, de unde și ispisocul Țuțorii arată că au început măsura (care piatră este și acum în față, primită de către amândouă părțile, cum s'au arătat și mai sus) și, osebit de plopul cel mare și hansa (?) de spini, piatra de peste Jijioara Seacă de spre Răsărit s'au căutat dincoace de Jijioara Seacă de spre Apus, din care piatră, aceia de spre Răsărit lipsește, iar aceia de spre Apus iarăși să află de față. Și, prin aceste dovedite semne, atît linia de la un colțu pînă la altul, vine dreaptă, cit și suma stînjenilo: după ispisocul Domnului Mihail Voevod să îplinește. Iară că s'au alunecat dumnealui Că-m[ina] Rășcanu, la cererea dumnealui, și cu pietrele de hotare a moșiei Chiperești, ce iaste a mănăstirii Sfîntului Spiridon, prin care pietre hotarnica mănăstirii, ce iaste din 1781, Iunie 10, de la un Vornic de Poartă Ștefan Ciogolea, scrie că merge alături cu moșia Țuțora, la aceasta s'au văzut iarăși că cu greșeală au arătat pe Chiperești că să hotărăsc cu Țuțora. Căci, de vreme ce ispisocul mai sus arătat, din 7177 Maiu 21, de la Domnul Duca Voevod, ce iaste cuprinzător pe partea de loc ce au fost a Dediului, arată lămurit că locul acesta al Dediului iasă din hotar, apoi dar iaste că din veci Chipereștii s'au hotărit cu Țuțora, ci între Chiperești și între Țuțora au fost și iaste locul și finațul Dediului, după cuprinderea a amîndouă ispisoacele de la Duca Voevod, cum să arată mai sus, și, la hotăritul Chipereștilor, după hotarnica arătată, să vede că ispisoacele acelea n'au fost, că, după cum cu hotarul Chipereștilor nu s'au întins să cuprindă locul Dediului, asemenea, de ar fi fost ispisoacele acestea la acea hotărâre a Chipereștilor, n'ar fi arătat pe Chiperești că se hotărăsc cu Țuțora. Și, așa, dintru toate acestea arătate mai sus dovezi, adică ispisoacele mănăstirii Golăiei, acele cuprinzătoare pe locurile de la Zanfira și de la Dediul, și ispisocul Oprișanilor, care iaste în urma acestora și înaintea ispisocului Țuțorii, și dovedesc starea locului și hotarul despărțitor între aceste moșii, cum și ispisocul Crăsteștilor, la colțul din sus al Țuțorii, iarăși (că) despărțirea dintre Crăstești și de spre moșia dumnealui Vornic ce au fost a Golăiei, iar piatra lui Carageă, pentru care nici acum pînă nu iaste, și piatra ce au fost peste Jijioara Seacă de spre Răsărit, care au căutat la altă piatră peste Jijioara Seacă de spre Apus, ce iaste și acum din partea pietrii aceia de spre Răsărit de Jijioara Seacă, au fost despărțitoare Crăsteștilor de moșia dumnea-

lui Vornic și de spre Țuțora, dovedindu-să vederat că hotarul Țuțorii n'a trecut peste semnele acestea pînă unde dumnealui Căm[ina]r Rășcanu cere acum, judecata dată după dreptate au hotărit ca între moșia Țuțora și între moșiile megieșilor la partea aceasta, Cristeștii, Holboca, a dumnealui Vel Vornic Nicolae Baș, și moșiile mănăstirii Golăiei, locul de la Dediul și locul de pri-seacă de la Zanfira, să să dea linie dreaptă de la piatra hotar din sus, ce s'au numit a lui Caragea, și drept în jos la hotarul de spre Oprîșani, unde să împreună și cu hotarul locului de pri-seacă ce s'au numit al Zamfirei, peste pîriul Ochiului de spre Răsărit, pe unde și linie dreaptă vine de la un colț pînă la altul, și suma stinjenilor se împlineste după ispisocul ce are dumnealui Căm[ina]r[ul], și nici încă mai rămâne cuvînt de a cere mai mult decît încuprinde însăși ispisocul ce are, iar în lung marginea Țuțorii alătura cu Oprîșanii. Măcar că, după măsura de acum, nu să ajung 126 stinjeni, însă 93 stinjeni de ceia parte de Prut și 33 de stinjeni dincoace de Prut.

Dar, fiindcă aceste două moși au fost domnești, din care Oprîșanii și-au dat mai înainte măsuri și în semne, și Țuțora și-au dat mai pe urmă pînă în semnele hotare ale Oprîșanilor, nu rămîne dumnealui Căm[ina]r de unde să tragă acum acea lipsă, ce, ciți stinjeni vor fi pînă la piatra Oprîșanilor de la Ochiu, pînă în care pieatră și ispisocul dumnealui Căm[ina]r arată cît au măsurat, atîta va stăpîni. Drept aceia, asupra hotărîrii acesteia, precum să arată mai sus, s'au dat de la Divan dumnealui Vel Vornic Neculaiu Baș și această carte de judecată.

Leat 1802, Augușt 16.

(Urmează cinci iscălituri.)

II. Act de danie:

Io Alexandru Constantin Moruzi Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn Țării Moldaviei. Viind înaintea Domniei Mele al nostru cinstit și credincios boer dumnealui Nicolae Baș biv Vel Vornic de Țara-de-Jos, dîmpreună și cu feciorul dumnealui, dumnealui Grigorie Baș biv Vel Spătar, și arătîndu-ne scrisoarea aceasta de danie, care s'au și cetit înaintea noastră, ne-au incredințat dumnealui Vornicul și prin viu graiu că toate lucrurile domniei sale, mișcătoare și nemișcătoare, cuprinse în jos pre această scrisoare, din bună voința domniei sale și cu toată inima le-au făcut desăvirșit

danie fiului domniei sale Grigorie biv Vel Spătar, care și în sus ne-au arătat, ce cu buna voință și pre știrea Domniei Sale să îndatorește a-î împlini toate cele rânduite de către părintele Domniei Sale pre această scrisoare. Deci, după rugămintea către Domnia Mea de spre amîndouă părțile, pentru ca să aibă dania aceasta deplină tăria ei, s'au întărit cu a noastră domnească pe-cete. 1805, Septemvrie 17.

Precum Dumnezeu prin bogată mila sa s'au arătat către om cu toată facerea de bine, revărsând spre dînsul bogăția bunătății sale spre odihna lui și dîndu-î în lume viața aceasta îmbogățită de toate desfătările, asemenea și omul dator este a-î aduce pururea mulțămîta prin fapte bune; care nu numai cît va fi el în viață să-l cunoască, ci și după sfîrșitul său să se urmeze spre pomenirea sa și spre dobîndirea cereștii împărății, pentru aceasta și eu, cunoscîndu-mi datoria cea către Dumnezeu pentru multele faceri de bine ce am dobîndit întru această viață, înălțîndu-mă dîn cîinste în cîinste pînă la treapta în care mă aflu, și cuprins fiind de bătrînețe, am socotit și am voit ca să-mi așez și să-mi rînduesc toate lucrurile mele mișcătoare și nemișcătoare după plăcere dumnezeiască spre odihna bătrînețelor mele și spre pomenire veșnică a mea, căci ceasul venirii Domnului este neștiut, și, pentru ca toate cite voesc a se urma după moartea mea să se păzească fără scădere, încă aflîndu-mă sănătos și cu simțurile întregi, cu buna voință și mulțămirea mea am făcut danie toate ale mele, precum mai jos anume se arată.

Fiului meu Grigorie Baș Vel Spătar, carele singur din cîți copii mi-au dat Dumnezeu mi-au rămas mîngiere și toiag bătrînețelor mele, și de mic l-am crescut și l-am îndreptat întru bune învățături și părintești sfaturi, și niciodată dîn cuvîntul meu n'a eșit, încă și după ce s'au însurat și am văzut și fii clironomi dîn trupul său, au fost următor întocma și păzitor sfaturilor mele, cu atita scumpătate, încît nu-mi mai rămîine indoială că și de acum înainte nu va păzi întru toată viața sa aceste ce eu rînduesc printr'această carte și prin viu glas l-am povățuit a face, ca să aibă părintească blagoslovenia mea pază de tot răul în viața sa și întărire casei sale, că blagoslovenia părinților întărește și întemeiază casele fiilor, îndatorîndu-se fiul meu Grigorie pre mine a mă cînsti și a mă socoti cîtă vreme Dum-

nezeu îmi va mai lungi anii vieții, ca pe un părinte voitor de bine, odihnindu-mă întru toate fără cusur, nimic abătându-se din datoria fiască, căci după aceasta, precum s'au și făgăduit înaintea Preaosfinției Sale Părintelui Mitropolitului Moldaviei și însărcinându-să a plăti toată datoria ce mai jos se va arăta.

Drept aceia dau și las fiului meu, adecă moșia Holboca, cu toate zidirile ce sint pre dînsa, cu case înalte de piatră și cu biserică nouă de piatră, care acum din temelie am zidit, cu vii, cu iazuri, cu moara de la Chiperești și cu hanul ce iaste acolo, urmînd pentru Chiperești după contractul ce am cu mănăstirea Sfintului Spiridon, și iazul cu moara de la Cireți, casele din Iași cu locul lor și cu două dughene ce sint tot pe acest loc, moșia Albeștii i Mireștii și a treia parte din Corcești i a patra parte din Coșutini și două părți din Stănești în două trupuri, cu viile ce sint acolo și cu alte părți ce să vor mai scoate tot dintru aceste hotare ce sint la târg[ul] Hîrlăului, șapte pogoane de vie la Boicini, ce sint pe moșia mănăstirii Boharnița, toți Țiganii de vatră și lăeșii cîți sint, de la mare pînă la mic, după condica ce i-am dat, toate vitele, boi, vaci, oi și stupi, cu mare cu mic, după osebita condică ce i-am dat. Vrînd Dumnezeu a se da moșiile din raiaua Hotinului în stăpînirea celor ce le-au avut din veci, avînd și noi acolo părintești și strămoșești moșii, împărțindu-se cu frații miei, cîte moșii vor veni în partea mea, le dau prea-iubit fiului meu Grigorie. Asemenea și pentru o moșie ce avem a lua de la neamul catargiesc, care se află acum în judecată, luîndu-se întru a noastră stăpînire, partea ce să cuvîne dreaptă a mea, o dau fiului meu. Asemenea toate cîte s'au însemnat mai sus, cu toată voia mea, de nimenea nesilit, le fac danie fiului meu, preste care de astăzi înainte să fie dumnealui stăpîn ca pe lucrurile domniei sale. Iar mie, pentru trebuința cheltuielii mele, să aibă a-mi da peste tot anul, cit voiu avea viață, cite 2.820 lei, adecă două mii opt sute douăzeci lei, odihnindu-mă și cînstîndu-mă întru toate precum s'au zis mai sus, ca pe un părinte al său. Și, după cum însuși dumnealui, de a domniei sale bună voință, a primit înaintea Preaosfinției Sale părintelui Mitropolit a răspunde toată datoria mea, să fie îndatorat a-mi plăti datoriile precum aici mai jos anume arăt, adică:

20.000 La Domnița Mărioara.

500 Cursul dobinzii anului trecut.

17.500 La dumnealui Logofăt Iordache Canta.
 1.750 Dobinda anului curgător, ce nu s'au plătit.
 20.000 Banii zestrei.
 12.000 Dobinda lor ce nu s'au plătit de cînd s'au luat.
 1.500 La Anastasie Dumitriu.

73.250

150 dobînda lor.
 600 la dumnealui Postelnic Manolache Balş.
 400 la dumnealui Logofăt Costandin Balş.
 150 la dugheana lui delibaşa.
 62 la Feroli.
 1.000 la spiţarie.

75.612 (adecă şaptezeci şi cinci de mii şase sute doisprezece lei) fac toate datoriile, cum şi la cine s'au arătat, pe care s'au însărcinat fiul meu Grigorie a le plăti, şi zapisele s'au schimbat pe numele domniei sale, iar, pentru orice altă datorie ce să vor mai ivi, sau cu zapis sau fără zapis, feciorul meu să nu fie îndatorat a o răspunde. Către acestea, fiindcă eu, după rivna ce am avut ca să-mi fac aşezare la moşia Holboca cu grele cheltueli şi mare osteneală, m'au invrednicit Dumnezeu a săvirşi sfînta biserică de piatră, înfrumuseţînd-o cu zidire temeinică şi împodobînd-o pe dinăuntru cu sfînte veşminte scumpe, cu arginturi, cu sfeşnice, cu catapeteazmă frumoasă zugrăvită şi cu toate celelalte trebuincioase spre lauda lui Dumnezeu, şi voesc ca şi după săvirşirea mea să păzească acestea fără lipsă şi împuţinare, îndatoresc pe fiul meu, cum şi pe urmaşii lui, a păzi buna rînduială la această biserică, aşezînd într'însa pururea preoţi cucernici, cinstiţi şi cu frica lui Dumnezeu şi tocînd dascăli spre a fi nelipsit de la strană, ca să nu se facă smînteală sfîntelor slujbe, ci să cînte şi să săvirşească în toate zilele sfînta liturghie, întru slava lui Dumnezeu şi spre pomenirea mea şi a părinţilor şi a tot neamul meu, precum s'au şi făgăduit înaintea Preaosfinţiei Sale Părintelui Mitropolit. Deci de astăzi înainte eu nu am a mă mai amesteca la nimic dintru aceste ce-i dau danie, ci singur să le stăpînească, ca un deplin stăpin, dîndu-mi numai odihna cuviincioasă şi pe tot anul bani, cum s'au arătat, 2.820 lei, pentru trebuinţa mea. Şi, spre încredinţarea acestor de mai sus arătate, rugat-am pe Preaosfinţia Sa Mitropolitul Moldovei chirio chir Veniamin de au adevărit cu a Preaosfinţiei Sale

iscălitură, unde și alte ipochimene cinstite s'au însemnat martori.

Neculaiu Baș, Logofăt, adeverez.

† Veniamin Mitropolitul Moldovei, martor.

Costandin Ghica Logofăt. Costandin Baș Vel Logofăt. Iordache Canta Logofăt. Iordache Baș Vistier. Alexandru Baș, Vornic. Manolache Baș. Costandin Baș Vel Com. † Sardeon Nectarie. Grigorie Sturza Vel Vistier. Scarlat Ghica.

Poslăduindu-se din cuvînt în cuvînt și fiind întocmai cu originalul, s'au adevărit ¹.

Pamfil C. Georgian.

* * *

Documente privitoare la familia Florescu.

I.

1644, Ianuar 10, Tîrgoviște².

Întru Hristos Dumnezeu bine credinciosul și bine cinstitorul și de Hristos iubitorul și însuși fiitorul Io Mateiu Basarab Voevod, cu mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu oblăduind și domnind toată țara Ungrovlahiei, și încă și părților de peste munte ale Amlășului și Făgărașului herțeg fiind, bine am voit Domnia Mea cu a Mea bună voință, cu curata și luminata inimă a Domniei Mele, ca să proslăvesc pe Dumnezeu cel ce m'a proslăvit pe mine și cu slavă m'a înălțat pe Scaunul întru sfințenie răposaiilor strămoșilor Domniei Mele, de am dăruit Domnia Mea acest atot cinstit și bine închipuit și mai cinstit decît toate cinstitele daruri cel de acum hrisov al Domniei Mele cinstitului dregător al Domniei Mele, lui jupan Socol Marele Clucer, și credinciosului boier al Domniei Mele, lui jupan Nicola Cliucerul și fiilor lor cîți Dumnezeu li va dăru, ca se li fie tot satul Băra-de-sus și Băra-de-jos, din județul Dîmboviței. Însă în satul Băra-de-sus toată partea ce se chiamă mănjenească, cu tot hotarul și cu toți Rumîinii; asemenea și în Băra-de-jos toată partea ce se chiamă Dragomireștii și Ovârleștii, cu tot hotarul și cu toți Rumîinii. Și iară să li fie lor tot satul Văcărești după Răstoacă, cu tot hotarul și cu toți Rumîinii; însă fără partea ce a fost a Cazacului Căpitanului, pe care o ține acum Cernat Marele Portariu, de cumpărătoare de la Cazac Căpitanul, și fără partea boierească din Boteani. Și iar să li fie un codru de moșie,

¹ Ambele acte sînt bine păstrate. Ele sînt scrise frumos, pe hîrtie groasă, format mare pe coala întreagă.

² După traducerea din slavonește făcută, la 30 Maiu 1862, de Dimitrie G. Peșacovu, al cărui original este alăturat la hrisov. (Ici și colo s'au înălțurat după sens unele greșeli — N. I.)

care e hotărît și ales, și merge între hotarul Bărei-de-sus și între hotarul Văcăreștilor, din Ștejar până în Răstoacă, cu tot hotarul și cu tot venitul și cu toți Rumîni; însă fără partea lui Vișan, care are tot codru de moșie din stejar până în Șuța, a patra parte, și din Șuța până în Răstoacă a șasea parte. Și iar să li fie un codru de moșie ce este ales de către satul Bosarii, ce se chiamă Iunia Neanciului, ce a fost din moșia Văcăreștii un moș deplin, și pe care a fost ținut-o Vladul Mea și Coman și Oana și Vișcul și Barzul. Pentru că aceste de mai sus zise sate și moșii și Rumîni au fost moșteni și tot au ținut ale lor moșii cu bună pace. Iar, după aceea, cînd a fost acum, în zilele Domniei Mele, de cînd s'au scris supus Domniei Mele anume, și s'au așezat talerul, atunci s'au scris și acei meglași dintr'aceste sate ce sînt mai sus scrise cu talere 40; și tot au plătit toate dăjdiile lor, împreună cu alți supuși ai Domniei Mele; și de atunci încoace Domnia Mea încă am căutat și i-am apărât de 24 talere, și a rămas dajdia lor lămurită de 14 talere; însă deosebit 4 talere Băra-de-sus, ce să chiamă Mănjeneasca, și Băra-de-jos, ce să chiamă Dragomireștii și Ovăreștii, talere 5, și Văcăreștii de la Răstoacă talere 5, fac împreună 14 talere; și tot au plătit acei oameni dăjdiile lor pe acea socoteală până cînd a fost cursul anilor 7151. Iar, după aceea, ei, ca niște oameni răi și înșelători, și făcuși a fugi, și necredincioși, în loc să șază pe moșia lor și să plătească dăjdiile lor și haraciul lor cinstiului Împărat ca și ceilalți supuși, dar ei toți s'au sculat de au stricat satele și au fugit. Văzînd într'aceasta Domnia Mea vicleșugul lor, cum că nu vor să șază și plătească dăjdiile lor și haraciul înpărătesc, am luat în băgare de samă Domnia Mea, împreună cu toți cinstiții dregători ai Domniei Mele, și am dat Domnia Mea și am miluit pe cinstiitul dregător al Domniei Mele pan Socol Marele Cliucer și pe credinciosul boier al Domniei Mele pan Nicola Cliuceriul cu toate aceste moșii cîte sînt mai sus scrise; și să li fie acei Rumîni de la acele sate și de moștenire, veșnic stătători, și cu toți fii lor și cu nepoții lor, și cu toate moșiile lor. Pentru că li-am dat Domnia Mea acestor boieri ce sînt mai sus scriși, de au plătit toate dăjdiile lor și toate birurile lor, și miere, și ceară înpărătescă, și găletărit, și sulgiu, și fân, și birul haraciului, și toate mîncătoriile cîte sînt preste an în țara Domniei Mele, tot deplin în Vistieria Domniei Mele, peste talere 14, precum e mai sus scris, până cînd s'au adunat toate dăjdiile de s'au făcut ughi 1.600, fac bani 320.000. Drept acela Domnia Mea încă am dat cinstiului dregător al Domniei Mele lui jupan Socol Marele Cliucer și credinciosului boier al Domniei Mele pan Nicola Cliucerului ca să li fie mai sus zisele sate, și moșii, și Rumîni, și cu tot venitul lor, moșie moște-

nească și ohabnică fiilor și nepoșilor și strănepoșilor lor, și de orișicine neclătite, după zisa Domniei Mele. Și încă după aceia și cu blăstăm întăresc Domnia Mea, după urma noastră, pe cine va alege Domnul Dumnezeu a fi Domn sau stăpînitor a toată țara Ungrovlahiei, sau din rodul Domniei Mele, sau din rudenile noastre, sau, după păcatele noastre, din neam străin, încă, de va cinsti și va sprîjini și va întări această a noastră întocmire și așezare, precum e mai sus scrisă, pe acela Domnul Dumnezeu încă să-l cinstească și să-l întărească și să-l păzească întru Domnia Lui, iar în viitorul veac sufletul lui; iar, de nu va cinsti și nu va înoi și nu va întări, ci o va strica și o va nimici, pe acela Domnul Dumnezeu să nu-l cinstească și să nu-l păzească întru Domnia Lui, ci să fie de trei ori blăstămat și anatema și afurisit de 318 sfinți părinți cei de la Nicheia, și să aibă parte cu Iuda și cu Arie la un loc, și cu alți blăstămași Iudei, cari au strigat asupra Domnului Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Isus Hristos „Ia-l, ia-l, răstignește-l“; ceia ce este și va fi în veci, amin. Și de orișicine neclătite, după zisa Domniei Mele. Iată dar și martori am așezat Domnia Mea: jupan Barbul Marele Ban al Craiovei, și jupan Dragomir Marele Vornic, și jupan Radul Marele Logofăt, și jupan Stroe Marele Vistier, și jupan Preda Marele Spătar, și jupan Dumitrașco Filipescul Marele Stolnic, și jupan Radul Marele Comis, și jupan Drăgușin Marele Paharnic, și jupan Costandin Marele Postelnic, și ispravnic jupan Radul Marele Logofăt. Și am scris eu, Stoica Logofătul Șerbanovici, în Scaune cetății Tîrgoviștii, luna Ghenarie 10 zile, în anul 7152 = 1644.

Io Matei Voevod Pecetea domnească atîrnată de originalul scris pe pergament. cu mila lui Dumnezeu Domn.

Io Matei Voevod.

Originalul este scris în slavonește pe pergament.

Pecete atîrnată prin trei șnururi de mătasă: albastră, galbenă și roșie.

II.

1668, Novembre 20, Fără loc.

Cu mila lui Dumnezeu Io Radul Leon Voevod și Domn al Terții-Românești, scrie Domnia Mea voao călărașilor care ași fost rînduiți de oaste. Către aceasta fac înștiințare Domnia Mea că, avînd Domnia Mea mare păsă și nevoie de la Împărăție pentru iarbă de pușcă, și neavînd de altă parte cu ce mai ridică, rînduindu-v'am Domnia Mea și pe voi ca să ajutați la această nevoie. Alalți călărași au dat cîte ughi 4, iar voi cîți ași avut cheltuit pentru

gălire de oaste v'am ertat Domnia Mea... (originalul rupt) să dați de cruce câte ughi 3, și voi și cei ce se vor fi făcut călărași de atunci încoace. Derept aceia să căutați, de vreme ce veți vedea cartea Domniei Meale și cu sluga Domniei Mele, pe anume (loc alb în original), iar voi să dați toți banii, precum sînteți rînduiți, ca să-i aducă la Domnia Mea fără de zăbavă. Pentru că așa iaste porunca Domniei Mele. Și sînt înseși vorbele Domniei mele. Noemvrie 20 zile, anul 7177 (=1668).

Io Radul Leon Voevod ^{Pecetea} domnească. cu mila lui Dumnezeu Domn.

Originalul pe hîrtie, în românește, afară de titulatura Voevodului care este în slavonește.

Fără semnătura manu propria a Voevodului.

Pecete mică octogonală, de chinovar roșu, cu inscripția din jur cam neceteață și vulturul Terii-Românești în mijloc.

Din conținutul actului No. 1 relevăm trei lucruri interesante:

1) Titlul Voevodului ca „herțeg al părților de peste munte ale Amlășului și Făgărașului“.

Cunoscut ni este că aceste două ținuturi nu mai erau în stăpînirea Voevozilor Terii-Românești încă din veacul al XV-lea, ba chiar lui Radu-cel-Mare (1495 Decembre sau 1496 Ianuarie până la 1508, Mart-April) regele Vladislav al II-lea al Ungariei îi întărise ținutul Geoagiului, în loc de al Amlășului și Făgărașului, lui și fiicii lui Anca, precum și fratelui său Vlad-Vodă, drept de care nu s'au prevalat niciunul dintre acești moștenitori.

De altfel titlul de „herțeg al Amlășului și Făgărașului“ îl purtăra în urmă, din mîndrie personală, mai toți Voevozii Terii-Românești din secolul al XVI-lea, și numai incidental în cîteva hrisoave, dar nu în toate.

2) Distincția pe care o face Voevodul între acei doi boieri cărora li întărește moștile sus menționate, numind pe Socol Vel Clucer: „cinstitul dregător al Domniei Mele“, iar pe Nicola Clucer: „cinstitul boier al Domniei Mele“.

Acești doi boieri sînt represintanții din prima jumătate a secolului al XVII-lea ai neamului boierilor ziși „ot Cornăjeni“: unchiul și nepotul de frate.

Socol, înfîlînit ca simplu Păharnic la căsătoria sa (1616) cu

Marula, fiică naturală a lui Mihai Viteazul și a Tudorei din Tîrgșor, fiu al lui Drăghici Vornicul din Cornășeni și al Irinei, fata lui Socol Vel Vornic, din vremea lui Pătrașcu-cel-Bun (1552-8), devine Vel Stolnic în Divanele lui Matei Basarab și în urmă Vel Clucer până la 1646; totuși în Divanul prezentului act Socol nu apare ca martor domnesc. După data aceasta el rămîne pe lîngă Voevod ca boier de taină, fiind însărcinat cu diverse misiuni importante la prințul Ardealului.

Socol moare ucis de seimeni în răscoala lor de la 1654, pușin înainte de încetarea din viață a Domnului său.

3) Mențiunea, foarte interesantă din punct de vedere financiar pentru Țara-Românească, prin care se spune că în apropierea datei hrisovului a fost așezat talerul în Țara-Românească.

Cît pentru documentul No 2, el face parte dintr'un mănunchiu de vre-o cincizeci de acte relative la istoricul moșiei numite azi Fulga, din județul Prahova.

Documentul No. 8 din mănunchiul de acte sus menționat, și anume din 1647, Iulie 10, al lui Matei Basarab pentru prigonirea moșiei Gorgăneasa (un trup din Fulga) fusese lipit, pentru mei buna lui păstrare, peste un alt act, a cărui însemnătate pentru posesiunea moșiei era nulă.

Acest act, deslipit din spatele actului No. 8, este cel al cărui transcriere o dăm mai sus, și care, incontestabil, în ceia ce privește însemnătatea sa din punct de vedere istoric, este mult mai important decît acela cărui a fi servia de suport.

Documentul lui Radu Leon, cu toate că deteriorat, totuși încă destul de ceteș, poartă în josul textului monograma Domnului, acoperită în parte de cleiul cu făină care a servit la lipirea lui în spatele actului sus amintit. La mijloc, sigiliul de chinovar roșu: sigiliul octogonal mic poartă acvila Țării-Românești.

George D. Florescu.

DĂRI DE SAMĂ

Angelo Pernice, *Gli Imperi del medioevo*, Milano (1829). E de fapt o istorie a evului mediu, cum o spune și, în prefajă, profesorul Solmi, de la Pavia (care relevă importanța restituirii, la Roma, a Senatului și consulilor, de Împăratul Henric al IV-lea, dușman al Papalității, în 1084). Se presintă, în capitolul despre

Imperiu și Biserică, situația la începutul acestei epoci, început care e cel obișnuit (nu și cel îndreptățit). Capitolul II tratează despre barbari (de sigur că *nu* erau Germani nici Iazigii și Roxolani, Sarmați, nici Alanii, Caucașieni; cf. p. 49). Lucrarea însăși începe numai după aceste lămuriri preliminare. Cu dreptate se înlătură prejudecata dușmăniei „naționale” a barbarilor contra Romei (p. 60). Locul bătăliei Hunilor cu trupele romano-vigotice e la Méry-sur-Seine (v. p. 65). Nu ni se pare că raporturile lui Teodoric cu Roma apar limpede și drept la pagina 78. Cu dreptate se dă un capitol deosebit Imperiului de Orient: se admite că Iustinian ar fi avut intenția de a reface lumea romană. Capitolul III prezintă pe „Longobarzi și Bizantini în Italia în secolele VI-VII”. Se subliniază autonomiile italiene sub guvernul roman al Orientalilor (p. 119). În capitolul IV e „criza secolului al VIII-lea și formarea Statului pontifical”, în al V-lea Slavii și invazia arabă. Cartea a II-a cuprinde secolele IX-XI, cu împărțiri: Carol-cel-Mare, desfacerea Imperiului său, „feudalismul și monarhiile feudale”, Imperiul ottonian și al succesorilor, „Veneția, Italia meridională și insulele în secolele IX-XI”, „Lumea slavă și Imperiul de Orient până în secolul al XI-lea” (câteva pagini). Cartea a III-a dă priveliștea învierii comunelor în Italia (împreună cu cearța pentru investiții și cruciatele). Alte lucruri privitoare la celelalte țeri se dau la sfârșit în câteva capitole. E o excelență expunere pe linia italiană.

* * *

Pr. Dominic N. Ionescu, *Schituri și biserici de sat*, București 1931.

Lăcașurile prezentate de p. Dominic N. Ionescu sînt acestea: Bascovele (duioasă inscripție din partea lui Șerban Cantacuzino Comisul întru pomenirea soției Maria și a fiicei abia născute, tot Maria; 17 Iunie-28 August 1695; îngrijitor Parthenie de la Cotmeana), Fedeleșoiul (în legătură cu mănăstirea legenda despre Negru-Vodă, Olea — de la Oláh, Romîn — și Gulie, pustnic sau uriaș; v. studiul meu despre mănăstire în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”), Scăieni (foarte delicată bisericuță mai nouă, cu pridvor sculptat), Cozia Veche, Hotărani (a lui Miltrea Vornicul și a soției, Neaga în 1588; refăcută la 1708 de Matei Fălcoianu; pictură veche), Reșca

(nouă), Ruda (supt Mihai Viteazul¹; „cei de la Comisia Monumentelor Istorice“ au și reparat), Goranu (a episcopului Clement), Sîmbolin (din 1806), Racovița (din 1812), Cîineni (din 1807; în curte cruce din 1601), Budești, Teiu, Crementari, Vîlsănești, Titești, Călimănești (1714). Se adaugă cîteva foarte frumoase cruci, de meșteri populari, mai ales diaconul Mușai, etc. Ilustrații.

C. A. Spulber, *Cea mai veche Pravilă românească: text transcriere, studiu, résumé en français*, Cernăuți 1930.

Se dă textul de pravilă găsit de Andrei Birseanu, cu prefacerea ei în limba de azi, apoi, după manuscris, și în facsimile, „Pravila Sfinților Părinți 318, după învățătura marelui Vasile“; se adaugă confruntarea atentă cu Pravila de la Govora și cea mare munteană, precum și cu Canoanele. O lucrare foarte utilă.

Ca amănunte, coruiul nu e corbul, ci șoimul; „uturele“ pare a fi eretele; „a crunta“ e umplea de singe; săblaznă e în general prihană.

Pentru rectificarea (ca 1563) datei aproximative a tipăriturii d. Spulber întrebuițează o argumentație foarte fină și strînsă. În cursul ei, arată că nu poate fi vorba în epilogul Cazaniei coresiene de la 1580 de un „Praxiu“ (exemplarul lui Cipariu are numai „Pra.“). Originalul e cartea de canoane a lui Ioan Nesteutis († 619). Toată această parte e foarte bogat informată.

N. Iorga.

C R O N I C Ă

În studiul său *Clasicismul greco-roman și literatura noastră (în special Eminescu)* (din „Anuarul liceului „Al. Papiu Ilarian“ din Tîrgul-Murășului, 1919-1929“), Tîrgul-Murășului, 1930, d. N. Sulică semnalează un manuscris românesc de o foarte mare însemnătate:

¹ Inscriptiile sînt a se citi, de sigur, așa (autorul le dă în litere latine: прѣставленъ раба бжю кирка син тѣдор пост. и мти его станка въ дни Іу Миѣан Божвод, мѣца маю в днь, въ лѣтѣ 7399 și прѣстави се раба бжю жѣпанница Капакъ жѣпан е ...[ж]сп[а]н ... стефан логоф. и ...нѣга ...въ дни миѣан божвод ...[мѣц]а [ма]ю ка... (restul trebuie de citit pe loc). Cf. pp. 50-1.

Octoiul, „scris la Braşov în 1570 de diacul Oprea, ginere al popei Dobre şi prim dascăl al şcolii de cântăreţi de lângă biserica Sf. Nicolae“. În epilog se vorbeşte de cărturarii epocii, cari sint preoţii, dascălii şi diecii, subliniindu-se că numai ei au nevoie să cunoască, dintre limbile literare, limba slavonă şi limba latină; „iară srăbeaşte şi letineaşte să ştie numa cine iaste omu cărtulariu oare preutu, oare dascălu, oare diiacu, iară mişelamea n'are lipsă de-a ştirea“. Iar, mai încolo, reminiscenţa horăţiană, cum observă d. Sulică: „celora milostivi au nu tremete-va făptoriul şi învăţătoriul lumiei, Hristos, Domnul nostru, harulu cela dulcele, că cine învăţăturiei sălaşiu rădică, şieşu rădică sălaşiu în cerure, prea-luminat, şi intru uameri pomeană mai delungată şi mai tare de fierul şi de aramea, care furulu nu va fura, nice vintul va strica, nice apa va neca“. Pomeneşte ca ajutător şi pe „creştinul cela bunulu şi milostivul, sfiatnicu de întiniu şi căntelariu Mării Lu Craiu, jupinului Ceacu Mihaiu, de in cetate de in Bălgradu“, care a plătit pentru scrierea cărţii, mai veche, ajutind şi la alte asemenea lucrări. Cumnatul lui Oprea, protopopul Mihai, fiul popei Dobre, a făcut la 1597 casă şcolii româneşti din Braşov, cum a stabilit d. A. A. Mureşanu în *Anuarul* din Cluj, IV. D. Sulică trimete şi la studiile sale despre fratele mai mic al lui Mihai, cronicarul bisericii Şcheilor, popa Vasile, publicate în volumul *Înştiinţări* din Braşov, 1907, şi în foaia *Deşteptarea*, tot de acolo, în 1906-7.

Partea care priveşte pe Eminescu în raport cu antichitatea elenică e scrisă cu o cunoaştere adincă a subiectului şi cu o căldură comunicativă.

Influenţa clasică în poesia românească mai era de urmărit, dar d. Sulică se mărgineşte la două-trei pagini despre Coşbuc.

*

D. Hans W. Hartmann a publicat, în 1930, un studiu amănunţit despre Corsica pe vremea Revoluţiei franceze (*Korsika zur Zeit der französischen Revolution, 1789-1794*, Leipzig 1930). La pagina 23 e vorba de colonia grecească de la Cargèse. Interesante capitolele despre cultură

*

În „Revue de l'Université de Lyon“, IV (1930) un studiu al d-lui D. Pauphilet despre „romantism şi antichitate“ (despre André

Chénier). D. M. Lévy-Schneider prezintă procesul și moartea lui Cinq-Mars și de Thou. Interesante considerațiile d-lui M. Gorbatov despre caracterul polietic al sufletului rusesc.

*

Cele două frumoase volume ale d-lui Charles Beaulieux, *Histoire de l'orthographe française* (Paris 1927), nu cuprind numai, într'o expunere metodică și plăcută, ce promite titlul lor, ci dau, mai ales în vol. I, o întreagă parte din însăși istoria limbii. E o lucrare care nu se poate recomanda în de ajuns. Ea cuprinde o muncă imensă și prezintă pentru prima oară o materie foarte interesantă.

*

D. Virgil I. Bărbat a început, la Cluj, publicarea unei „Reviste de sociologie“.

*

De d. Ion Baltariu, *Tripticele din Transilvania, Contribuții la istoria dreptului român*, Aiud 1930. Tripticele cuprind „dreptul roman vulgar“. În aceste practice, pe care le crede exclusiv dacice, autorul vede începutul dreptului românesc însuși — și poate, până la un punct, să aibă dreptate.

*

Observații foarte drepte în studiul d-lui C. I. Băicoianu, *Omul ca factor pentru combaterea crizei agricole* (din „Economia Națională“), București 1930. Se relevă activitatea pentru luminarea țăranului pe care a săvârșit-o generația de la 1840-60 și pe care celelalte n'au știut s'o continue.

*

O inițiere în toate arhivele italiene o dă d. Carol Maleczyński, în *Archeion*, V (Varșovia 1930). De folos ni pot fi, tot acolo, notele d-lui Casimir Tyszkowski despre materialul polon în Arhivele din Viena.

*

În *Păstorul Ortodox*, XII, 2, d. I. Iordăchescu vorbește de biserica din Brădet ca despre un lăcaș părăsit de cercetători. Și, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, d. Virgil Drăghiceanu a scris un articol cu ilustrații despre această biserică.

*

În broșura *Cu privire la câteva chestiuni de drept vechiu românesc* (București 1930), d. Ioan C. Filitti discută lucrarea recentă, analizată și aici, a d-lui Dinu C. Arton.

*

În *Arhivele Basarabiei*, II, 3, note despre schiturile din eparhia Hotinului la 1820 de păr. episcop Visarion, documente despre ocupația rusească din 1809, o statistică a Armenilor de la noi în 1809. Dintr'o notiță a d-lui T. G. Bulat se vede că se lucra la cetatea Chilieii, p. 306. Din alta, că la 1809 un Frances Hardi voiă să întemeieze la Iași o tipografie pentru „rusește, franțuzește, grecește, nemțește și moldoveneste“, p. 306 și urm. Un dr. Ralli, supus frances, care vine să se așeze în Iași, pp. 312-3, n-le VI-V. D-rul Frangoli funcționa acolo: p. 313, no. VI. Grozava poveste a captivilor de la Țirgul-Jiului, Stolnicul Ștefan Bujoreanu și șapte negustori: de nu se dau 50.000 de lei, veche datorie, Turcii îi taie. Tot așa Molă-Pașa de la Vidin tăiaze *treizeci și șase* de negustori, fiindcă-i fugiseră trei fete de preot (p. 308, no. 4). Întemeierea Consistoriilor mitropolitane la 1809, pp. 332-3. Pentru biserica din Ișmail, pp. 338-9. Despre Strilbițchi, p. 343. Un zugrav, pp. 343-4. Preot bătut de ofițeri ruși, p. 344. Schitul Hlince, părăsit, p. 345. La 1809 Mitropolitul Gavril scrie: „Moldovence ori Romince“, p. 345.

*

În *Triumful Ortodoxiei*, de la Arad, publicație făcută pentru centenariul așezării păstoririi românești ortodoxe de acolo (Arad 1925): pe lângă frumosul discurs, și de cuprins istoric, al episcopului Grigorie, studiul părintelui Gh. Ciuhandu despre începuturile diecezei, cu Sirbi, și întâul episcop român, Nestor Ioanovici (portrete și facsimile). D. T. Botiș aduce și documente mai rare, chiar inedite, și cercetarea sa despre elementul românesc din eparhie (și portretul lui Moise Nicoară, ale cărui msse de la Academia Romină, ar trebui odată descifrate și tipărite), la pagina 165. Același dă biografia episcopului Vichentie Ioanovici (1726-31), a cărui înțelegere, din 14 Mart 1728, cu Rominii bihoreni e reprodusă și în facsimile. Pagini de părintele episcop Ciorogariu despre „Aradul de odinioară“. D. Ștefan Lupșa publică un document latin despre opoziția episcopului unit Samuel Vulcan la numirea lui Nestor Ioanovici.

*

De d. Emil Sigerus, o *Chronik der Stadt Hermannstadt*, Sibiu, 1930. De la 1914 înainte sînt însemnate, precis și bogat, evenimente care se leagă de istoria Statului român. Hărți și planuri.

*

Note privitoare la generalul Berthelot le publică maiorul N. Cerbulescu la Sibiu (1931): *Generalul Henri Berthelot*. Lipsesc cele din foile franceze.

*

Despre bibliografiile polone un studiu în *Bulletin of the International Committee of historical studies*, Decembre 1930.

*

Bibliografia austriacă în *Bulletin d'information des sciences historiques en Europe Orientale*, III, 3 (Varșovia 1930).

*

În *Analele Banatului*, III, 1, d. Ioachim Miloia dă note despre „începuturile artei românești în Banat”. Se notează pictura din secolul al XVII-lea la Mănăstirea Săracă lângă Gătaia, la Zlatița pe Dunăre; la Partoș sînt „fragmente de iconostas” (p. 3). La Lipova, pentru a doua zugrăveală, lucrează un zugrav Nedelco. Icoane de-ale lui le-a aflat d. Miloia la Butin, tot în plasa Gătaia. Alt meșter, Vlașici, lucrează la Surducul-Mare, unde bisericuța de lemn e făcută de „chinezul Șandru Batosin”. Un Mihai Velceleanu lucrează la începutul veacului al XIX-lea; e format la München. Și alți „moalări” din această epocă; o „dinastie”, a Diaconovicilor. „Pictor academician” e „pe la 1837” și Dimitrie Turcu din Oravița. — Note, de d. P. Nemoianu, despre „colonizarea Sirbilor în Banat”. — Se reproduce text și ilustrații despre Banat din cunoscuta carte a lui Demidov. Observații, de d. Emil Panuca, despre apărarea graniței bănățene (cu schițe).

*

Interesante note de viață românească supt ocupație în puțin cunoscuta carte a lui Gerhard Velburg, *Rumänische Etappe: der Weltkrieg, wie ich ihn sah* (Minden i. W.-Berlin-Leipzig, 1930).

E o culegere de observații mărunte, cu pretenții de spirit, dar totdeauna triviale. Omul n'a văzut decît ce era în fața unui simplu soldat. A primit mult bine de la ai noștri și răspunde cu glume de corp de gardă. Nu se poate opri de a recunoaște nesfîrșita iubire de oameni și milă la ai noștri.

*

Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, secția pentru Transilvania pe 1929 (Cluj, 1930) are, pe lângă studiul, analizat aici, al d-lui V. Vătășianu, de acela al d-lui Silviu Dragomir, pe care l-am prezentat după tirajul aparte, și de al d-lui Em. Panaitescu despre castrul din Cășeiu (aceiași observație), însemnările d-lui D. M. Teodorescu despre „cetatea dacă de la Costești“ (e vorba de un turn cu trepte, de tăietură foarte „civilisată“, poate romană; și casa de lemn pe stâlpi are o basă care-mi pare a întrece nivelul civilizației dacice; turnul din Columna lui Traian arată procedee de construcție datorite de sigur arhitecților importaji; considerațiile generale, p. 289 și urm. sînt interesante: autorul crede că Sarmisagetuza nu era capitala dacică; p. 291, nota 1). De d. C. Daicovici „Cronica arheologică și epigrafică a Transilvaniei (1919-1929)“, traducerea notelor lui Bedäus despre anticitățile aflate la Cluj în 1822. Foarte importantă descrierea, de d. Atanasie Popa, a bisericii sălăgene din Briglez (pictură țerănească de la 1812), de același a celei din Ceaba pe Someș (literele necetite de pe p. 370 sînt: *кв дни*, apoi *ананѣ*), a celei din Vad lângă Sătmar (bun profil; zugrăveală nouă, foarte proastă).

*

În *Monografia comunei Silișteni (foasta Bumbueni) din județul Argeș*, de d. Badea I. Stănescu (Rîmnicul-Vîlcii 1930), și citeva documente de proprietate. *Valea Cetății*, p. 15. Biserica din 1688 a dispărut fără urme (*ibid.*). Alta din 1837, la Lăngești: pictură veche. Nu se poate „noand de moșie“. Interesantă apa „Vlăscuța“, diminutiv de la „Vlășia“. Plata *cîmăritului* pentru borhot (p. 11). Și azi *vigurile* de postav (*ibid.*). Heleșteele se zic și *benturi* (p. 12). Untura se păstrează în *garniță* (p. 14). Lungile haine de dimie se chemau *cortele*. Opîncile au *tîrziți* (p. 14). Pentru veșmintul femeiesc se întrebuițează terminii de *zăvelcă* și de *vîlnic* (*ibid.*). Danșuri: ungurica, mințita, boiereasca, minioasa, bugeacul, cortorăreasa, nuneasca, hora a opta, hora dreaptă, hora Dumitrei, hora Badei; cele nouă chiar capătă nume ca: drumul dracului, pernița.

•

În Comte Fleury, *La France et la Russie en 1870, d'après les papiers du général comte Fleury*, Paris 1902, pp. 84-6, se dă o conversație a ambasadorului frances cu Gorciacov, care spune că

e gata a destitui pe „orice agent al Guvernului rus care ar fi dovedit că, oficial sau secret, s'a amestecat in intrigile (*menées*) revoluționare din Moldo-Valahia“, dar și Franța să facă așa „pe acest teren arzător de revoltă și pasiune“. — Dar dacă Domnul român ar fi răsturnat de „Revoluție“? — „Jamais je n'ai eu à envisager la situation aussi menaçante pour avoir besoin de prendre une détermination, mais, si les circonstances devenaient plus graves, je ferais comme toujours appel aux Puissances signataires du traité de 1856 pour prendre avec elles les mesures les plus propres à maintenir le *statu quo* et sauvegarder la paix“. La pagina 90 se spune (Maiu) că știrile trimise de consulul Offenberg arată că in „Provinciile Unite“ e „o ameliorare a situației“. În Principate nu sint comitete panslaviste (p. 96). Zvonul că sint, l-ar fi dat, după Fleury, consulul prusian de Radowitz (p. 100).

*

În fasc. VI din *Documentele basarabene, Hrisoave și cărți domnești (1601-1632)*, d. L. T. Boga dă și acte cu privire la Ținutul Hotinului. Actele de la Constantin Movilă din 12 Novembre 1610 și 20 Februar 1611 (pp. 16-7, no. IX) privesc o vînzare în satul Holohorenî către Chirița Dumitrachi Paleologul (панс кирици дѣмитраки палеологос). I se zice numai палеолог la 15 Mart 1611 (p. 18, no. X), la 20 Mart (p. 19, no. XI) și in alte acte, din 1611 (p. 21, no. XII), din 17 Decembre același an (p. 22, no. XIII). Maricuța, *cneaghina* lui кирица дѣмитраки, „fost Postelnic“, la 28 Mart 1620, pp. 25-6, no. XV: ea vinde moșia lui Vasile Ureche și soției Magda.

*

Excelent studiul d-lui Teodor Bălan, *Vornicia în Moldova* (din „Codrul Cosminului“, VII, 1931). Se cercetează tot materialul românesc și se pune in raport cu ce se află analog in țerile vecine. Interesant ce se spune (p. 76 și urm.) despre *dvoriște* și *zvorishte* (v. cea din Dorohoiu). Despre *udvornicii* unguri, p. 80 și urm. Listele de dregători vor fi de cel mai mare folos. Se dă și amănunțita lor biografie. De semnalat *Gherghе Heregariul, deci monetariul moldovenesc*, din 1449, in proces cu Costea pircălabul (după Ulianicki, no. 69; aici, p. 121). „Bolerian“ uricariul de la pagina 123 trebuie să fie Borileanul, din Borolea Dorohoiului. Se studiază toate categoriile de Vornici, până la cei mai mărunței. Cei de

Ținut, p. 143 și urm. Se cercetează cu aceeași metodă și pircălabii, p. 153 și urm. Piatra lui Crăciun, nu e Crăciuna, ci Piatra Neamțului (cf. p. 172). Și Hatmanii, căpitanii, p. 180 și urm. Apoi starostii, p. 196 și urm. E o lucrare model în acest gen.

Într'un articol din *Revista Istorică Română*, no. 2, d. P. P. Panaitescu se ocupă de Cronica Moldo-Polonă, pe care n'o crede scrisă pentru Nicolae Brzeski. Dintr'o lucrare a d-lui Macurek se culege că Zamoyski cerea lui Luca Stroici „cronica Moldovei”. Dar nu poate fi vorba de cea „moldo-polonă”, ci, de sigur, de textul slavon însuși, pe care era în Polonia cine să-l înțeleagă. E greu de admis și o traducere parțială în slavonește de Moldoveni a lui Bielski (p. 121, nota 1). Pașaportul lui Brzeski, găsit de autor în hîrțile lui I. Bogdan și de a cărui origine se întreabă, a fost publicat de mine, în prefața la Hurmuzaki, XI. Resumatul frances, cu „deffectueuses” (de două ori), „existence”, trebuia mai mult îngrijit.

D. C. C. Giurescu descrie (cu o planșă) un Bucvar-bucoavna din Basarabia (1815).

D. Andrei Veress dă adausuri la biografia jurisconsultului Flechtenmacher. „Conferințele” lui la Iași (p. 129) par curioase. Fiica lui, Maria, era bine cunoscută. Autorul reproduce anunțarea în *Foaia* din Brașov, la 1839, a apropiatei ediții, în patru volume, a „Codiții Civile”. De folos semnalarea unei dări de samă, în *Der Jurist* din 1847, a Codului Calimah. Nu se uită, după d. Árpád Bitay, nici poesia lui Flechtenmacher către Szechenyi, din 1839. Dr. Flechtenmacher era foarte prețuit acuma cîteva decenii la Brașov. D. Veress, care nu odată greșește însuși, îndreaptă apoi niște lecturi, evident rele, ale păr. Lupaș (pp. 132-3). Același lucru îl face și față de d. Ilie Mînea, editor al unei scrisori, care mai era publicată, a bătrînului Cantemir (pp. 133-4). Nu există „Drazănești” (p. 134).

O critică de d. C. C. Giurescu a traducerii de d. Gh. Pascu a „Descrierii Moldovei” de Dimitrie Cantemir (în adevăr profesorul de la Iași nu știe nici latinește).

Indicațiile bibliografice sînt folositoare, une ori rare; judecățile, adesea total incompetente.

În Νέος Ἑλληνομνημῶν, III, 2, d-ra Marieta Minotu publică notele unui client al familiei Moruzi, dintre care următoarele sînt de un mare interes pentru istoria Romînilor:

Φεβρουαρίου 9, ἐστεφανώθη ἡ κυρία Δομνίνα Ραλοῦ Μαυροκορδάτου μετὰ τοῦ ἐκλαμπροτάτου πατρὸς αὐτῆς Κωστάκη Μουρούζη, 1802 (9 Februar, s'a cununat dumneaei domnița Ralu Mavrocordat cu prea-luminatul beizadeà Costache Moruzi, 1802).

1803, Ἰουλίου 13, ἐγεννήθη ἡ κοινῶνα Ζωίτσα, ἡ κόρη τῆς, καὶ ἀπέθανε (1803, Iulie 13, s'a născut cocoana Zoița, fiica ei, și a murit).

1804, ἐγεννήθη ὁ τζελεπῆ Ἀλέξανδρος, Ἰουνίου 13 (1804, s'a născut celebî Alexandru, Iunie 13).

1805, ἐγεννήθη ὁ β' Ἀλέξανδρος, στίς 8 ὥρες τῆς νυχτὸς, ξημέρωμα τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου (1805, s'a născut cel de-al doilea Alexandru, a opt ceasuri de noapte, ziua Sf. Alexandru).

1806, ἐγεννήθη ὁ τσελεπῆ Δημητράκις, στή μιὰ ἡμιση ὥρα τῆς ἡμέρας, Ὀκτωβρίου 22, Σάβατο (1806, s'a născut celebî Dumitrachi, la un ceas și jumătate din zi, Octomvrie 22, Sîmbătă).

1808, ἐγεννήθη ὁ τζελεπῆ Ἰάνκος, ξημέρωμα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προδρόμου, ἡ ὥρα 9, ἡμέρα τετράδη, Ἰουνίου 24 (1808, s'a născut celebî Iancu, în ziua de Sf. Ioan înainte Mergătorul, ceasul 9, ziua Miercuri, Iunie 24).

1809, Νοεμβρ., ἡμέρα Σάβατο, ξημέρωμα, ὥρα 2, ἐγεννήθη ἡ κοινῶνα Μαργιουρίτσα (1809, Noiembrie, Sîmbătă, ziua, la ceasurile două, s'a născut cocoana Măriorița).

1811, Ἰανουαρίου 12, στίς πέντε ὥρες τῆς νυχτὸς, πρὸς τὴν Παρασκευή, ἐγεννήθη ἡ Εὐφροσύνη (1811, Ianuar 12, la cinci ceasuri de noapte, spre Vineri, s'a născut Eufrosina).

1812, Ἀπριλίου 6, ἐγεννήθη ὁ τσελεπῆς Ἰώργος, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔδωσε τὸ κοινὸν χρέος, πέθανε 1812 (April 6, s'a născut celebî Iorgu, și, în aceeași zi, și-a dat obșteasca datorie: a murit).

1813, ἐγεννήθη ἡ κοινῶνα Ἀγλαΐα, Ἰουλίου 31 (1813, s'a născut cocoana Aglaia, Iulie 31).

1816, ἐγεννήθη ὁ τσελεπῆς Παναγιώτης, Αὐγούστου 31, ξημέρωμα (1816, s'a născut celebî Panaioti, Avgust 31, ziua).

1820, ἐγεννήθη ἡ Ἀγλαΐα β' (1820, s'a născut a doua Aglaie).

1821, ἐγεννήθη ὁ Κωστάκης, στήν Ὀδέσσα, στή φευγατιά (1821, s'a născut Costachi, în Odesa, în pribegie).

1818, Ιανουαρίου 14, ἐγεννήθη ὁ Κωστάκης, ὁ ἕγγονός μου, τῆς θυγατρὸς μου Μαρριούτσας, καὶ ἐβαπτίστη παρὰ τῆς ἐκλαμπροτάτης δομνίτσας Παλλοῦς Μουρούζη (1818, Ianuar 14, s'a născut Costachi, nepotul meu, al fetei mele Măriuța, și s'a botezat de prea-luminata domniță Ralû Moruzi).

1782, Μαγῆου 28, ἡμέρα Σάββατο, αὐτένδεψε ὁ πεῖζαδὲ Ἀλέξανδρος Κωσταντίνου Μαυροκορδάτος στὴ Πογδανιά, καὶ ἐμαντζηλεύτηκε ὁ Κωνσταντῖνος ββ. Μουρούζης (1782, Maiu 28, zi de Sîmbătă, a căpătat Domnia Alexandru al lui Constantin Mavrocordat în Moldova, și s'a mazilit Constantin-Vodă Moruzi).

1784, Δεκεμβρίου 22. Ἐκάγηκεν ἡ κούρτη τοῦ Ἰασίου (1784, Dechemvre 22, a ars Curtea Iașului).

1785, Ιανουαρίου 9. Ἐμαντζηλεύτη ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ββ. καὶ αὐτένδεψεν ὁ πεῖζαδὲ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ ἑξάδελφός του, ἀπὸ δραγομᾶνος στὴν Πογδανιά, ὁ φυγᾶς (1785, Ianuar 9, s'a mazilit Alexandru Mavrocordat Voevod și a luat Domnia beizadeaua Alexandru Mavrocordat, vărul lui, din dragoman, în Moldova, Fugarul).

1786, Μαρτίου 26. Αὐτένδεψεν ὁ Νικόλας Μαυρογένης εἰς Βλαχιά καὶ ἐμαντζηλέφτη ὁ Μιχαήλ ββ. Σούτσος. Ἀνήμερα ἀποκεφάλισαν τὸν Πετράκη (1786, Martie 26, a luat Domnia Nicolae Mavrogheni în Țara-Românească și s'a mazilit Mihai-Vodă Suțu. În aceiași zi au tăiat capul lui Petrachi).

1786, Δεκεμβρίου 3. Αὐτένδεψε ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης β εἰς Πογδανιά, καὶ μαντζηλέφτη ὁ φυγᾶς Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ ὅποιος ἔφυγε εἰς τὴν Μοσσοβιά (1786, Dechemvrie 3, a luat Domnia Alexandru Ipsilanti a doua oară în Moldova, și s'a mazilit Alexandru Mavrocordat Fugarul, care a fugit la Muscali).

1790, Ἰουνίου 16. Ἐπῆγε ὁ αὐθέντης Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος στὸ ὄρδι καὶ εἰς τοὺς 91, Ἀπριλ. 3, ἐγύρισεν στὴν Πόλι, καὶ ἐπῆγεν ὁ Μιχαήλ ββ. β, καὶ ἀπέρασεν στὴν Βλαχιά, καὶ ὁ πεῖζαδὲ Ἀλέξανδρος Μουρούζης ἀπὸ δραγομᾶνος αὐθέντης στὴ Πογδανιά, μὲ τὸν πεῖζαδὲ Ἰώργον δραγομᾶνον (1790, Iunie 16. A pornit Alexandru-Vodă Mavrocordat la ordie, și în 1791, la 3 April, s'a întors în Constantinopol, și a pornit Mihai-Vodă a doua oară, și a plecat spre Țara-Românească, și beizadea Alexandru Moruzi din dragoman Domn în Moldova, cu beizadea Iorgu dragoman).

1790, Αὐγούστου. Ἐγίνε εἰρήνη στὴ Νεμζιά. Τοῦ αὐτοῦ ἐσκότωσαν

καὶ τὸν Μαυρογένη (1790, August. S'a făcut pace cu Nemția. Tot atunci au ucis și pe Mavrogheni).

1795, Ἀπριλ. 20. Αὐτένδεφεν ὁ πειζαδὲ Ἀλέξανδρος Καλλιμάχης στὴ Πογδανιά ἀπὸ δραγουμάνος, καὶ ἔγινε δραγουμάνος [ὁ Γεώργιος Μουρούζης] (1795, Aprilie 20. S'a făcut Domn beizadea Alexandru Callimachi în Moldova, din Mare-Drăgoman, și s'a făcut drăgoman Gheorghe Moruzi).

1796, Αὐγού. 6. Ἐξορίσθη στὴν Κύπρο ὁ δραγομάνος πειζαδὲ Ἰβργος Μουρούζης καὶ ἔγινε δραγουμάνος ὁ πειζαδὲ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, καὶ εἰς τὰς 17 τοῦ αὐτοῦ αὐτένδεψε ὁ πατέρας του Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης στὴ Βλαχιά καὶ ἐμανζήλэфτηκε ὁ Ἀλέξανδρος ββ. Μουρούζης (1796, August 6, a fost surgunit în Cipru drăgomanul beizadea Iorgu Moruzi, și s'a făcut drăgoman beizadea Constantin Ipsilanti, și la 17 ale acelei luni s'a făcut Domn tatăl său, Alexandru Ipsilanti, în Țara-Românească, și s'a mazilit Alexandru-Vodă Moruzi).

1797, Νοεμβρ. 22. Αὐτένδεψε ὁ Κωνσταντῖνος β. Χανζερλής στὴ Βλαχιά ἄ, καὶ ἐμανζήλэфτηκε ὁ Ὑψηλάντης. Τοῦ αὐτοῦ ἐκηρύχθη πόλεμος κατὰ τοῦ Πασδάντ-Ογλοῦ (1797, Noiembrie 22. S'a făcut Domn Constantin-Vodă Hangerli în Țara-Românească întâia oară și s'a mazilit Ipsilanti. Tot atunci s'a strigat războiu cu Pasvantoglu).

1799, Ἰανουαρ. 31. Αὐτένδεφεν ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης ββ. ἐκ δευτέρου στὴ Βλαχιά, καὶ ἐμανζήλэфτη ὁ Χανζερλής (1799, Ianuarie 31. S'a făcut Domn Alexandru Moruzi Voevod a doua oară în Țara-Românească și s'a mazilit Hangerli).

1799. Ἀνήμερα τοῦ παίραμιῦ ἐσήκωσαν τὸν ἄρχοντα Πάνο Ἀλέξανδρο Χανζερλή διὰ τὸν ἀποκεφαλισμόν τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντῖνου ββ. Χανζερλή (1799, în ziua bairamului au scos pe dumnealui Banul Alexandru Hangerli pentru tăierea capului fratelui său Constantin Voevod Hangerli).

1799, Μαρτίου 2. Αὐτένδεφεν ὁ πειζαδὲς ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης στὴ Πογδανιά ἀπὸ δραγουμάνος, καὶ δραγουμάνος ἔγινε ὁ ἄρχοντας Ποστέλνικος Ἀλέκος Σουτζός ἀπὸ δραγουμάνος τοῦ στόλου, καὶ τοῦ στόλου ἔγινε ὁ πειζαδὲ Ἰάγκος Καρατζάς, καὶ ἐμανζήλεύτη ὁ Καλλιμάχης (1799, Martie 2, s'a făcut Domn beizadea Constantin Ipsilanti în Moldova, din drăgoman, și drăgoman s'a făcut boierul Postelnic Alecu Suțu, din drăgoman al flotei, și al flotei s'a făcut Iancu Caragea, și s'a mazilit Callimachi).

1801, Ἰουλ. 22. Αὐτένδεψε ὁ Ἀλέξανδρος Σουτζός ββ. στὴ Πογδανιά ἀπὸ δραγουμάνος καὶ ἔγινε δραγουμάνος ὁ πειζαδὲ Σηαρλάτος Καλλι-

μάχης (1801, Iulie 22, s'a făcut Domn Alexandru Suțu Voevod în Moldova, din dragoman, și s'a făcut dragoman beizadeà Scarlat Callimachi).

1802, 'Οκτωβρίου 8. Αὐτένδεψεν ὁ Μιχαήλ ββ. Σουτζος στή Βλαχιά και, φεύγοντας εἰς τὴν Νέμτζια, ἔγινε ὁ [Ἀλέξανδρος] Σουτζος, θεκίλης τῆς Βλαχιάς, ἔχοντας και τὴν Πογδανιά (1802, Octomvre 8, a luat Domnia Mihail Voevod Suțu în Țara-Românească și, fugind în Țara Nemțească, a ajuns Alexandru Suțu vechil al Țerii-Românești, avînd și Moldova).

1802, Αὐγούστου 19. Αὐτένδεψε ὁ Κωνσταντίνος ββ. Ὑψηλάντης στή Βλαχιά και ὁ Σουτζος νά γυρίσῃ στή Πογδανιά. — Σεπτεμβρίου 20. Ὅμως αὐτενδέδει ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης ββ. στή Πογδανιά και ὁ Σουτζος ἔμεινε στὰ ἀνοιχτὰ μανζίλης (1802, August 19, a luat Domnia Constantin Voevod Ipsilanti în Țara-Românească și Suțu să se întoarcă în Moldova. — Septemvre 20. De asemenea iea Domnia Alexandru Moruzi în Moldova și Suțu a rămas fățiș mazil).

1806, Αὐγούστου 12. Αὐτένδεψεν ὁ πεῖζαδὲ Σκαρλάτος Καλλιμάχης ἀπὸ δραγουμάνος στή Πογδανιά και ὁ Ἀλέξανδρος β. Σουτζος στή Βλαχιά εἰς μίαν ὥρα και οἱ δύο, και μανζηλεύεται ὁ Ἀλέξανδρος ββ. Μουρούζης ἀπὸ τὴν Πογδανιά και ὁ Ὑψηλάντης ἀπὸ τὴ Βλαχιά και ὕστερα ἔφυγε εἰς τὴ Μοσκοδιά, και ὁ ἀρχων πάνος Ἀλέξανδρος Χανζερλής ἔγινε μέγας δραγουμάνος. Τὴν ἴδιαν ἡμέρα τοῦ αὐτοῦ Ὀκτωβρίου 5 τὸ δοβλέτι ἔστειλε πάλιν τὸν αὐθέντη Μουρούζη ὀπίσω στή Πογδανιά, και νά γυρίσει και ὁ Κωνσταντίνος ββ. στή Βλαχιά, ὁ δὲ Σουτζος και Σκαρλάτος ββ. ἐγύρισαν ὀπίσω εἰς τὴν Πόλι. Ὁ αὐθέντης Ἀλέξανδρος Μουρούζης, πηγαινάμενος ἔως εἰς τὸ Φοξάνι, ἔμαθεν ὅτι οἱ Μοσκόβοι ἐμπήκαν εἰς τὸ Γιάσι, και ἔτσι ἐπίστρεψεν ὀπίσω πάλιν. Ὁ δὲ Κωνσταντίνος β. Ὑψηλάντης ἦλθεν εἰς τὸ Πουκουρέστι μὲ μερικὰ στρατεύματα βσικά εἰς φύλαξιν του και ἐκάτξε στή Βλαχιά, ὀρίζοντας και τὴ Πογδανιά (1806, August 12, a luat Domnia beizadeà Scarlat Callimachi, din dragoman, în Moldova, și Alexandru-Vodă Suțu în Țara-Românească, tot odată amîndoi, și se mazilește Alexandru Voevod Moruzi din Moldova și Ipsilanti din Țara-Românească, și apoi a fugit la Muscali, și dumnealui Banul Alexandru Hangerli a ajuns Mare-Dragoman. În aceiași zi a aceltuiasi Octomvre, în 5, devletul a trimes iarăși pe Vodă-Moruzi înapoi în Moldova, și să se întoarcă și Constantin-Voevod în Țara-Românească, iar Suțu și Searlat Voevod s'au întors înapoi în Constantinopol. Vodă Alexandru Moruzi, ajungînd pănă la Focșani, a aflat că Muscalii au intrat

în Iași, și s'a întors iarăși înapoi. Iar Constantin-Vodă Ipsilanti a venit la București cu ceva oști rusești spre paza lui și a stat în Țara-Românească, guvernînd și Moldova).

1806, Δεκεμβρ. 10. Ἐσήκωσαν τὸν αὐθέντη Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη στὸ Φούρνο, ἡμέρα β, κáμνοντάς του σκεντζέ ἡμέρες 34 καὶ εἰς τὲς 13 τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1807 τὸν ἀποκεφάλισαν εἰς τὸ Ζινδάνι. Τὸ κεφάλι του τὸ ἔβαλαν στὸ παπα-χουμαριούμ, τὸ δὲ σῶμα τὸ ἔφερον ὁ ζελάτης εἰς τὸν Κουρού-τσεσμέ, τὸ ὅποιον τὸ ἀγόρασε ὁ ἅγιος Νικομηδείας κύρ Αθανάσιος διὰ γρόσσια 100, καὶ εἰς τὴς 16 τοῦ Δεκεμβρίου 806 ἐφόρσεον καθάδι ὁ Ἀλέξανδρος Σουτζὸς πάλιν διὰ τὴν Βλαχιά (1806, Dechemvre 10, au aruncat pe Vodă Alexandru Ipsilanti la Forno, Luni, schingiindu-l treizeci și patru de zile, și la 13 Ianuar 1807 l-au tăiat la închisoare. Au pus capul său la Poartă, iar, trupul, l-a dus gealatul la Curù-Cesmè, pe care l-a cumpărat Preasfințitul de Nicomedia, chir Atanasie, pentru o sută de lei, și la 16 Dechemvre 1806 a luat caftan iarăși Alexandru Suțu pentru Țara-Românească).

1807, Μαρτίου 7. Ἐφόρσε καθάδι διὰ τὴν Πογδανιά ὁ Ἀλέξανδρος Χανζιρλῆς, ἀπὸ δραγουμάνο, καὶ δραγουμάνος ἔγινε ὁ πεϊζαδὲς Ἀλέκος Σουτζὸς (1807, Martie în 7, a luat caftan pentru Moldova Alexandru Hangerli, din dragoman, și s'a făcut dragoman beizadeà Alecu Suțu).

1807, Ἀπριλίου 23. Ἀνήμερα τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐσήκωσαν τὸν αὐθέντην Ἀλέξανδρον Μουρούζη ὁμοῦ μετὰ τὸν ἀδελφόν του, πεϊζαδὲ Δημητράκη, καὶ ἐξορίστη ὁ αὐθέντης στὴν Ἐγκουρι, καὶ ὁ πεϊζαδὲ στὴν Καισάρια. Τοὺς δὲ πεϊζαδὲ Κωστάκη, υἱόν του, καὶ πεϊζαδὲ Παναϊωτάκη, ἀδελφόν του, τοὺς ἐσήκωσαν στὸ πονταντι-πασί, τῆ δὲ Δόμνα Ζωὴ καὶ ἔλον τὸ σπιτικό της τὴν ἐπήγαγαν εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἀρχόντου Πάνο Κωνσταντίνο Καραντζᾶ, καὶ, βουλόνοντας τὰ σπίτια τους, ἐκατέβασαν καὶ ἔλο του τὸ τίποτε στὸ μηρὶ μετὰ μεγάλην ὀργήν: οἱ ἐχτροὶ τους θαροῦσαν νὰ χαροῦν. Ὁ θεὸς ὅμως δὲν τοὺς ἔφησε νὰ χαροῦν διὰ τοὺς δοβάδες τῶν πτωχῶν Τουρκῶν καὶ Ἑβραίων, διότι ἦτον καὶ ἀναγκαῖοι αὐτοὶ εἰς τὸ γένος τῶν Ρωμαίων καὶ τὰ ἐξῆς (1807, Aprilie 23, în ziua de Sfințitul Gheorghe, au arestat pe Vodă Alexandru Moruzi împreună cu fratele lui, beizadeà Dumitrachi, și a fost surgunit Vodă la Enghiur, și beizadeà la Cesareia. Iar pe beizadeà Costachi, fiul lui, și pe beizadeà Panaiotachi, fratele lui, i-au aruncat la bostangî-bașa, și Doamna Zoe și toată casa ei s'au dus la casa boierului Ban Constantin Carageà, și, pecetluindu-li casa, s'a dus și tot ce aveau la mirie (Stat), cu o mare minie: dușmanii lui se puteau bucura.

Dar Dumnezeu nu i-a lăsat să piară pentru dovezile săracilor turci și evrei, căci erau de nevoie neamului Grecilor, și celelalte).

1808, 'Ιουλίου 24. Έκ δευτέρου αφεντία τοῦ Σκαρλάτου ββ. Καλλιμάχη διὰ τὴν Πογδανιά. Έστάλητὴ στὸ ὄρδι, καὶ ἔμανζηλεύτη ὁ 'Αλέξανδρος β. Χανζερλής (1808, Iulie 24, a doua Domnie a lui Scarlat Voevod Callimachi pentru Moldova. A fost trimes la ordie și s'a mazilit Alexandru-Vodă Hangerli).

Τοῦ αὐτοῦ Σεπτεμβρίου 22. 'Αποκεφάλισαν τὸν μέγαν δραγουμᾶνο πειζαδὲ 'Αλέκο Σουτζο, καὶ ἔγινε δραγουμᾶνος ὁ ἄρχων Ποστέλνικος 'Ιάγκος Καρατζᾶς, καὶ 1808 ἔμανζηλεύτη καὶ ἔγινε ὁ πειζαδὲ 'Ιάνκος Καρατζᾶς (In acelaș an, 22 Septemvre, au tăiat pe Marele Dragoman Alecu Suțu, și a ajuns dragoman dumnealui Postelnicul Iancu Carageà, și la 1808 a fost mazilit, și s'a făcut beizadeà Iancu Carageà).

1808, Νοεμβρ. 27. Έφόρесе καθάδι ὁ πειζαδὲ Δημητράσκος Μουρούζης μέγας δραγουμᾶνο καὶ ἐστάλη ἀπὸ τὸ δοβλέτι εἰς τὸ κονγκρέσο διὰ τὴν εἰρήνην μαζί με τὸν Κικιᾶ-πέγη καὶ Ρετζη-εφένδη καὶ 'Αλή μουραχά[σιδες] (1808, Noiembrie 27, a luat Domnia Dumitrașcu Moruzi Marele Dragoman și a fost trimes de devlet la congresul pentru pace cu Chehaia-beiu și Reis-Efendi și Ali, soli).

1812, Μαρτίου 27, ἀναπαύτηκε ὁ μακαρίτης ὑψηλότατος αὐθέντης 'Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1812, Martie 27, a încetat din viață fericitul prea-înălțatul Domn Alexandru Mavrocordat).

1812, 'Ιουλίου 26. Έφόρесе καθάδι τῆς δραγουμανίας ὁ ἄρχων Ποστέλνικος 'Ιάγκος Καρατζᾶς ἐκ δευτέρου καὶ ἔμανζηλεύτη ὁ πειζαδὲ Παναϊωτάκης Μουρούζης, καὶ εἰς τὰς 28 τοῦ Αὐγούστου αὐτένδεψε στὴ Βλαχιά, καὶ ὁ Σκαρλάτος β. Καλλιμάχης στὴ Πογδανιά. 'Αλλά, ἐπειδὴ ἦταν ἀκόμη σκλαδωμένοι τοὺς Ρούσσους, ἐφόρесе καθάδι ὁ ἀδελφός του, πειζαδὲ 'Ιαγκος, βεκελεντίν εἰς τὸν τόπον τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ ὁ 'Αργυρόπουλος, ἄρχων Ποστέλνικος 'Ιακωδάκις, ἔγινε μέγας δραγουμᾶνος (1812, Iulie 26, a luat caftan de dragomanie dumnealui Postelnicul Iancu Carageà a doua oară, și s'a mazilit beizadeà Panaiotachi Moruzi, și la 28 August a luat Domnia în Țara-Românească, și Scarlat-Vodă Callimachi în Moldova. Dar, de oare ce era încă robit la Ruși, a luat caftan fratele lui, beizadeà Iancu, ca vechil în locul fratelui său, și Arghiropol, dumnealui Postelnicul Ianovachi, a ajuns Mare Dragoman).

Τοῦ αὐτοῦ ἔγινε ἡ ἀνακωχὴ με τοὺς Ρούσσους. Τοῦ αὐτοῦ 'Οκτωβρίου 25, παραμονὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἐσκότωσαν τὸν πειζαδὲ

Δημητράκη στη Σουμνή, ὄντας δραγουμᾶνος καὶ μουραχασᾶ στὸ ὄρδι (In același an s'a făcut armistițiu cu Rușii. In același, la Octomvre 25, în ajunul Sf. Dumitru, au ucis pe beizadea Dumitrachi la Șumla, fiind dragoman și sol la oaste).

Εἰς τὸ 1812, Νοεμβρίου 8, ἀποκεφάλισαν ἐδῶ τὸν ἀδελφὸν τοῦ, πεῖζαδὲ Παναγιωτάκη Μουρούζη, μέγα δραγουμᾶνο, ἀνήμερα τοῦ ἁγίου ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, ἡμέρα παρασκευῆ, στὴν πόλι, στὸ πάπυ-γουμεγιούμ (La 1812, Noiembrie 8, au tăiat acolo pe fratele lui, beizadea Panaiotachi Moruzi, Marele Dragoman, în ziua de Sf. arhistrateg Mihail, zi Vineri, în Țarigrad, la Poartă).

1813, Φεβρουαρίου 24, ἐγεννήθη ὁ Σουλτᾶν Χαμίτ 1228; τοῦ αὐτοῦ, Μαρτίου 23, ἐξορίστη ὁ ἀρχων Σπαθάρης Ἰάνκος Πεπέσκος στὴν Ἔγγουρι (1813, Februar 24, s'a născut Sultanul Hamid, 1228; în același an, Martie 23, a fost surgunit boierul Spătar Iancu Bibescu la Enghiūr).

1816, Ἰουνίου 23, βράδυ, ξημέρωμα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἀναπαύτηριε ὁ ὕψηλότατος Ἀλέξανδρος Μουρούζης (1816, Iunie 23, seara, în ziua de Sf. Ioan înainte Mergătorul, a răposat preainălțatul Alexandru Moruzi).

1817, Σεπτεμβρίου, ἐμαντζηλεύτη ὁ δραγουμᾶνος Ἰακωβάκης καὶ ἔγινε ὁ ἀρχων Σπαθάρης Μιχάλη Σουτζος, γαμπρὸς τοῦ Καρατζᾶ Ἰωάννου β. (1817, Septembrie, s'a mazilit dragomanul Iacovachi, și s'a făcut dumnealui Spătarul Mihail Suțu, ginerele lui Ioan-Vodă Caragea).

1818, Νοεμβρίου 5. Αὐθένεψε ὁ Σουτζος Ἀλέξανδρος β. στὴ Βλαχιά καὶ ἐμαντζηλεύτη ὁ Ἰαν. β. Καρατζᾶς, τὴν ὁποῖαν ἡμέρα λέγει τὸ μνηολόγι· ὅτι δὲν εἶναι καλὴ μέρα καὶ ὅ,τι μεταχειριστεῖ κανεὶς δὲν τελοσοφοεῖ. Ὁ δὲ Ἰαν. β. ἔφυγε στὴ Νεμζία, Σεπτεμβρίου 29 (1818, Noiembrie 5, a luat Domnia Alexandru-Vodă Suțu în Țara-Românească, și s'a mazilit Iancu-Vodă Caragea; în ziua în care spune Menologhiul că nu e zi bună și de ce se apucă omul nu isprăvește. Iar Iancu-Vodă a fugit în Țara Nemțescă, la 29 Septembrie).

1819, Μαρτίου 23, ἐξορίστη ὁ πεῖζαδὲς Κωστᾶκης Μουρούζης στὴ Μιτωλήνη (1819, Martie 23, s'a surgunit beizadea Costachi Moruzi la Mitilene).

1819. Αὐθένεψεν ὁ Μιχάλ β. Σουτζος ἀπὸ δραγουμᾶνο στὴ Πογδανιά, καὶ ἐμαντζηλεύτη ὁ Σκαρλάτος β. Καλλιμάχης Ἰουνίου 2. Ἐγινε δραγουμᾶνος ὁ πεῖζαδὲ Ἰάνκος Καλλιμάχης. (1819. A luat Domnia Mihail-Vodă Suțu, din dragoman, în Moldova, și s'a mazilit Scar-

Iat-Vodă Callimachi, la 2 Iunie. A ajuns Dragoman beizadea Iancu Callimachi).

1821, Ιανουαρίου 14, αναπαύτηκε ο αθέντης Ἀλέξανδρος Σουτζος στη Βλαχία και Φεβρουαρίου 2 ατένδωσεν ο Σκαρλάτος ββ. στη Βλαχία (1821, Ianuarie 14, a răposat Domnul Alexandru Suțu în Tara-Românească și la 2 Fevruarie a luat Domnia Scarlat-Vodă în Tara-Românească).

1821, Φεβρουαρίου 25, ἐφόρσεσεν καθάδι ο πειζαδὲ Κωστάκη Μουρούζης μέγας δραγουμάνος και ο πειζαδὲ Ἰάνκος Καλλιμάχης ἐμανζηλεύτη και ἐξορίστη στὴν Καισάρια (1821, Februarie 25, a luat caftan beizadea Costachi Moruzi Marele Dragoman, și beizadea Iancu Callimachi s'a marilit și s'a surgunit la Cesareia).

1821, Μαρτίου 2, ἀποστάτησε ο Μιχαήλ ββ. Ἐφυγαν οἱ καπιτε-χαϊάδες τοῦ Μιχάλαθα. Ὁ ἀδελφός του, Σπαθάρις, Νικολάκης ο Σκοινάς, ο Χατμάνο, με ὄλο τὸ ὀσπιτικόν του. Ὅμως και ο αθέντης Ἀλέξανδρος Χανζιρλής τὴν τρίτη ἡμέρα ἔφυγε, και ο πειζαδὲ Ἰωργος Καραντζῆς (1821, Martie 2, s'a hainit Mihai-Voda. Au fugit capihahaietele lui Mihai-Vodă. Fratele lui, Spătarul, Nicolachi Schină Hatmanul, cu toată casa lui. Și Alexandru-Vodă Hangerli a fugit a treia zi, și heizadea Iorgu Caragea.)

Μαρτίου 17, ἀποκεφάλισαν τοὺς ἄρχοντες, τὸν Ποστέλνικο Νικολάκη Σκαναβῆ, Χατμάνο Μηχαλάκι, γαμπρό του, Λογοθέτη Θεωράκη Ρίζο, και τὸν Ἀλέχο, υἱὸν τοῦ γιαιτροῦ Φωτεινοῦ (Martie 17, au tăiat pe boieri: pe Postelnicul Nicolachi Scanavi, pe Hatmanul Mihalachi, ginerele lui, pe Logofătul Tudorachi Rizu și pe Alecu, fiul doftorului Fotinò).

Ἀπριλίου 4, ἀποκεφάλισαν τὸν μέγα δραγουμάνο πειζαδὲ Κωστάκη Μουρούζη και τὸν τζηρᾶ Ἀντωνάκη, ὕστερα και τὸν υἱὸν του, και τὰν ἄρχοντα Παναϊωτάκη Μαυροκορδάτο ἐκρέμασαν στὸ Ἀρναουτι-κιάβι στὸ σπιτί του στὰ παράθυρα τοῦ σάλαου(ς). Ἀκόμη και τὸν Κομνιανὸ Κέλεφα και τὸν Ἰορμπατσολοῦ λεγόμενον και Μισεστρατή και Χατζηβασίλη και τὸν Παπαρηγόπουλο με τὸν υἱὸν του και γαμπρό του, μαζί και Παχαρνικός Ἰωργάκης, Θεραπιανός, και ἄλλοι ἀμέτρηται (La 4 April, au tăiat pe Marele-Dragoman beizadea Costachi Moruzi și pe gerahul (hirurgul) Antonachi, apoi și pe fiul lui, și pe dumnealui Panaiotachi Mavrocordat l-au spinzurat la Arnăut-chioiu, în casa lui, pe pragul porții(?). Și pe Comnianò Calfa și pe Zorbagioghu, zis și Dușmanul-Oștii, și pe Hagi-Vasile și pe Paparigopolos, cu

fiul lui și ginerele lui, împreună și cu Păharnicul Iordachi din Terapia, și alții nenumărați.)

1821, 'Απριλίου 10. 'Αποκεφάλισαν και τὸν Μέγα-Μπάλο (Ζιγγημπανο) Παναγιωτάκη, καπι-κεχαγιά τοῦ Μιχαήλ β. (1821, Aprilie 10, au tăiat și pe Marele-Ban Panaiotachi, capuchehaie al lui Mihail Voevod).

Στις 19 τοῦ 'Απριλίου ἐκρέμασαν τοὺς 2 Χανζιρλήδες, Πάνο Νικολάκη, Σπαθάρη Δημητράκη, και ὁ Ἅγας Ἀλέκος Ράλλης και ἐν ἀρχιερέα Θεοδωρουπόλεως; ἐσκότωσαν και τὸ Λογοθέτη Στεφανάκη, και πείζαδὲ Ἰάνκο Χανζερλή ἀποκεφάλισαν (La 19 April au spînzurat pe doi Hangerli, Banul Nicolachi, Spătarul Dumitrachi, și pe Aga Alecu Rali și pe un arhieru de Theodorupolis; au ucis și pe Logofătul Ștefanachi și pe beizadea Iancu Hangerli l-au tăiat).

Μαγίου 6. 'Επαρாலούντησαν και τὸν πείζαδὲ Νικολάκη Μουρούζη, δραγουμάνο τοῦ στόλου, στὸ Ἐαρσανά (Maiu 6, au ucis și pe beizadea Nicolachi Moruzi, dragomanul flotei, la Arsenal).¹

'Ιουνίου 20, ἐξορίστη ὁ αὐθέντης ὁ Καλλιμάχης Ἀλέξανδρος ββ. και ὁ Σκαρλάτος ββ. εἰς τοῦ χάλια-βλαχμπέκ, με ὄλην του τῆ φαρμίλιαν και ὄλους ἀρχοντές του, γυναῖκες και παιδιὰ τους και δοῦλοι μαζί, ἡ Δόμνα Μαυρογενεσα με τὰ παιδιὰ της, πείζ[αδὲ] Δόμνας, σχεδὸν ὑπὲρ τις 200 ψυχές, στήν Μπολοῦ, και οἱ αὐθέντες και οἱ ἀρχοντές του κατὰ μέρος μοιρασμένοι, και ὕστερα ἀπὸ ἡμέρες ἔφεραν τὸ κεφάλι τοῦ Πανταζήσγλου, καπικεχαγιά τοῦ Σκαρλάτου β., ἀπὸ τῆς Προῦσα, ὅτι ἀπέθανε ἀπὸ ταμπλά, στήν Μπολοῦ. Εἶπαν πλὴν φαίνεται ὅτι τὸν ἐφαρμάκωσαν ἐκεῖ (τὸν ἐπνίξαν τὸ βράδυ) (Iunie 20, a fost surgunit Domnul Callimachi Alexandru Voevod (sic) și Scarlat Voevod la [casa] Domnilor munteni mazili, cu toată familia lui și toți boierii lui, femeile și copiii și robii, Doamna Mavrogheneasa cu copiii ei, beizadelele Doamnei, până peste două sute de suflete, la Bolù, și Domnii și boierii lui împărțiți, și, apoi, după câteva zile, au adus capul lui Pantazioglu, capuchehaia lui Scarlat-Vodă, de la Brusa, căci a murit de damblà, la Bolù, au spus așa, dar se pare că l-au otrăvit acolo (l-au zugrumat seara).

1821, Νοεμβρίου 3, ἔφεραν τὸ κεφάλι τοῦ πείζαδὲ Ἰανκο Καλλιμάχη στήν Πόλι, δημοῦ και τοῦ πὰς-τζίχαντάρη του, και ἔστειλεν και εἰδησιν τοῦ Σκαρλάτου β. (1821, Noiembrie 3, au adus capul lui beizadea Iancu Callimachi la Țarigrad, și al baş-cichodarului lui, și a trimes și veste lui Scarlat-Vodă).

¹ Un clucer Zamfirachi e ucis la 3 Iunie.

'Απριλίου 16. Ἦλθαν οἱ ἄρχοντες Βλαχο-Μπολδανιάς καὶ κάθισαν στὸ Τζενγκέλ-Κιόϊ στὸν Ἰουσοῦφ-Πασά τὸ γυαλί. (Aprilie 16, au venit boierii Vlaho-Bogdaniei și au stat la Cenghel-chioiu în ialiul — chioșcul — lui Iusuf-Pașa).

'Ιουνίου 12, 1822, ἐφόρεσαν καβάδι οἱ αὐθέντες Βλαχίας, Μπολδανιάς, Γληγόροδοας Γκίκα στὴ Βλαχιά καὶ Ἰάν Στούρτζα βοεβόδας στὴ Μπολδανιά (Iunie 12, 1822, au luat caftan Domnii Terii-Românești, ai Moldovei: Grigore-Vodă Ghica în Țara-Românească și Ioan Sturza Voevod în Moldova).

*

Pe un Βίβλος Ἐνιαόσιος (Lipsca 1761), la Biblioteca mănăstirii Sinaia:

Αἰστὰ carte iaste a sfinț. părintelui protosinghelului. Din cărțile Preasfinții Sale părintelui episcop Sevastias, chiru, chir Iosif, iaste și αἰστὰ carte ce să numește Efdomadarie; decί spre știință insemna, măcar de nu s'a cuvenia, dar, fiind bună a Prarf., in-drăsnii a punerea condeului, 839¹.

Αἰστὰ sfintă carte este a Preasfinții Sale părintelui episcop chiriu chir Iosif și este Argeș. Nicolae logft.

Καὶ τότε ἐκ τῶν τοῦ ἀγίου πρωτοσυγγέλου τῆς ἀγίας ἐπισκοπῆς Ῥιμνίκου καὶ καθηγουμένου τῆς ἱερο... μονῆς Κοζίας, κυρίου Ἰωσήφ, 1788, Μαρτίου.

Αἰστὰ sfântă carte este a Preasfinții Sale părintelui episc[op]... Αἰστὰ sfântă carte ce să numește Evdomadortia iaste din cărțile Sfinții Sale părintelui protosinghel al Sf. epi. Râmnicu, chir Iosif.

(De-asupra :) A protosinghelului Vlasie acum.

•

In *l'Ambassade du prince Louis de Rohan à la Cour de Vienne, 1771-1774, notes... publiées par... le baron Zorn de Bulach*, Strasbourg 1901, la pagina 37 se spune că la Pesta „à la Pentecôte arrivent les chevaux sauvages de la Valachie et des pâturages de la Hongrie, ainsi que ceux des haras. Un cheval médiocre coûte 25, 30 et 40 florins. Il s'en trouve aussi de 50 et 80 ducats” (p. 37). Mai departe, p. 52: „On appelle pandour un soldat esclavon, valach, etc., du pays”. Și în Slavonia

¹ Nu e anul. E vorba de învățatul episcop de Argeș Iosif.

sunt „Valahi”: „les Valachs sont grands, nerveux, les Raziens sont plus petits, mais plus ramassés” (p. 150). Se și vorbește „le valach” (*ibid.*). Este și o descriere a Banatului (pp. 166-8).

O foarte interesantă conferință despre „istoria internațională a Universităților” de d. Stephan d'Irsay, de la Universitatea John Hopkins (nu „Kopkins”), din Baltimore, o publică Dotația Carnegie (1930).

Foarte bun studiul d-lui André Tibal, *Principes de la politique allemande dans l'Europe du centre et de l'Est* (ed. Fundației Carnegie), 1930. Penetrația germană în Est e presintată pe linii largi. Partea a patra privește „Europa danubiană”, a cincea „chestia austro-ungară”. De România se vorbește pe paginile 126 și urm.

Viața la Lyon în momentul cînd izbucnește revoluția de la 1830 e descrisă de d. F. Dutacq, în *Revue de l'Université de Lyon*, III. Se vede că burghesia, fabricanții au făcut, oprind lucrul, ca muncitorii să se coboare în stradă. Garda națională se formează de la sine; „liberalii”, „legaliști”, zăbovesc. Prefectul, zăpăcit, creiază, „ca la Paris”, o „gardă urbană”. Îndată își pierde capul; cele d'întăiu pietre sînt scoase din pavaj. Ofițerii hesită; trupa strigă „Trăiască burghesii din Lyon”. Înaintea notabilităților orașului, șeful districtului părăsește lupta. Lumea-l huiduiește, ca și pe general. Se face o „comisie administrativă”. Ea destituie organele civile și militare. Steagul tricolor apare. Muncitorii nu s'au coborît în stradă. Ceasul lor va veni pe urmă, și va fi grozav.

N. I.

Notițe istorice

Nu s'a relevat în *Novela* lui Iustinian pentru întoarcerea arhiepiscopatului „firman”, exilat la Salonic, la Iustiniana Prima, spre Dunăre, că se pomenesc cetățile refăcute pe malul stîng, *Recidua* și *Litterata*, noul episcopat din *Aquae*, despărțit de episcopatul vecin *Meridianum*, și întinderea la Dunăre a eresiei lui *Bonosius* (coll. II, tit. VI, XI).

N. I.

